

AXEL H. PEDERSEN

ENTREPRISE

BYGGE- OG
ANLÆGSARBEJDER

KØBENHAVN 1952

GYLDENDALSKE BOGHANDEL

NORDISK FORLAG

COPYRIGHT 1952 BY GYLDENDALSKE
BOGHANDEL NORDISK FORLAG - COPENHAGEN

—
OPLAG: 4500 EKSEMPLARER

—
PRINTED IN DENMARK
GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN

ENTREPRISE

BYGGE- OG ANLÆGSARBEJDER

AXEL H. PEDERSEN

**BYGGERIETS RETLIGE OG ØKO-
NOMISKE ORGANISATION. 1946.**

2. omarbejdede udgave. 1951.

**INDLEDNING TIL SAGFØRERGER-
NINGEN I. 1951.**

INDHOLDSFORTEGNELSE

ALMINDELIGE BETINGELSER FOR ARBEJDER OG LEVE-	
RANCER. A. B.	11
Indledning	11
A. B. 1951	18
ENTREPRISE	31
Hvad forstås ved en entreprenør?	31
Hvad forstås ved værksleje?	34
Afgrænsning mellem entreprise og værksleje	38
Entreprisekontrakten	43
A. Definition	43
B. Form og indhold	43
C. Retsgrundlaget	44
D. Uoverensstemmelse imellem de forskellige dokumenter . .	44
Entreprisens organisationsformer	46
A. Fagentreprise	46
B. Hovedentreprise	47
C. Bygmestersystemet	48
D. Sammenligning	49
Bygherrens udbud	51
A. Tegninger, beskrivelser m.m.	51
B. Licitationsformen	52
C. Finansieringsplan	53
D. Gældende licitationsregler	53
E. Oplysning om tid og sted	54
Entreprenørens tilbud	55
A. Indhold og form	55
B. Acceptfrist	55
C. Ikke konditionsmæssige tilbud	56
Entreprenørens sikkerhedsstillelse	58
Bygherrens sikkerhedsstillelse	60

Entreprisens omfang	62
Materialer	63
A. Materialer, som leveres af entreprenøren	63
B. Materialer, som leveres af bygherren	64
Entreprisens kvalitet	66
Entreprenørens garanti	68
Bygherrens tilsyn	70
Tidsfrister	72
A. Entreprisens påbegyndelse	72
B. Entreprisens fremme og færdiggørelse	72
C. Forlængelse af tidsfristerne	73
Afleveringsforretningen	77
A. Betingelser for afleveringsforretningens afholdelse	77
B. Betydning	78
a. Bygherrens reklamationspligt	78
b. Risikoens overgang til bygherren	80
c. Garantiperioden	80
d. Forfaldstid for afleveringsraten	80
e. Opgørelse, herunder reduktioner og ekstraregninger	80
Ansvar under entreprisens udførelse	81
A. Stilladser, redskaber og konstruktioner	81
B. Skadegørende handlinger på entreprisen	82
C. Skadegørende handlinger mod trediemand	84
Risikoens overgang til bygherren	86
Forandringer i entreprisen. Ekstraarbejder — reduktioner	91
A. Forandringer	91
B. Ekstraarbejder og reduktioner	92
C. Opgørelse	97
Entreprisesummen	98
A. Entreprisesummens fastsættelse	98
B. Forbehold om prisstigninger	98
C. Entreprisesummens udbetaling	101
a. Ved private husbygningsarbejder, der under opførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån	102
b. Andre arbejder	102
c. Forrentning	103
Entreprenørens misligholdelse	105
A. Entreprisen fremmes ikke behørigt	105
B. Entreprisen lider af mangler	107
C. For sen levering. Dagbøder. Erstatning	109

Bygherrens misligholdelse	110
A. Betaling	110
B. Bygherrens fordringshaveremora	110
C. Bygherrens fejl og forsømmelser	111
Entreprenørens fallit, likvidation, død m.m.	112
Forholdet til det offentlige	113
A. Offentlige forskrifter	113
B. Oldsager	113
C. Orden på byggepladsen	114
D. Ulykkesforsikringsloven	114
Bygherrens afbestilling	116
A. Indledning	116
B. Afbestillingsret	116
C. Entreprenørens erstatningskrav	117
Voldgift	121
A. Indledning	121
B. Begrænsning i voldgiftsaftalen	122
C. Voldgiftsaftaler om enhver tvist	123
D. Voldgiftsrettens sammensætning	124
E. Andre regler	125
ENTREPRENØRTRANSPORTER	126
Begreb og funktion	126
Retsforholdet mellem transporthaveren og transportgiveren	131
1. Transport til betaling eller til sikkerhed. Transportgiverens ansvar over for transporthaveren	131
2. Transportgiverens eventuelle strafansvar	132
3. Overskridelse af transportbeløbet	132
4. Transportgiveren har udstedt veksel til transporthaveren i forbindelse med transporten	135
5. Skadesløs transport	136
6. Transporten tjener til sikkerhed „uanset hvilken skyldgrund“	136
7. „Forlods“ transport	137
Retsforholdet mellem transporthaveren og transportgiverens kreditorer, specielt dennes konkursbo	140
Retsstillingen mellem flere transporthavere indbyrdes	143
1. Dansk rets almindelige regel	143
2. Sammenstød mellem „vedkommende“ og „uvedkommende“ transporter	144

3. Ligerangsprincippet	154
A. Indledning	154
B. Teoriens stilling	155
C. Domspraksis	156
D. Aftale om ligerangsprincippet	159
E. Der foreligger ingen gyldig aftale om ligerangsprincippet	160
Retsforholdet mellem transporthaveren og den, som ifølge trans-	
porten er pligtig at betale	162
1. Transporthaverens ret over for den, som skal betale ifølge	
transporten	162
2. Almindelige begrænsninger i transporthaverens ret	163
3. Specielle begrænsninger i transporthaverens ret	164
4. Transporthaverens videregående ret under særlige forhold	166
Anmeldelse og notering	167
1. Formen for anmeldelse og notering	167
2. Retsvirkning	167
3. Transporthaverens videregående ret i kraft af en selvstæn-	
dig forpligtelseserklæring	170
4. Erstatningsansvar på grundlag af urigtige eller manglende	
oplysninger i forbindelse med noteringen	172
5. Offentlighedsprincippet	173
6. Afvisning, nægtelse af notering	173
7. Reservationer i noteringspåtegningen	176
8. Annullation af notering af transporter	177

NOGLE FORKORTELSER

A. B. = Almindelige betingelser for arbejder og leverancer 1951.

S. B. = Særlige Betingelser.

Fr. Vinding Kruse, ER = Fr. Vinding Kruse, Ejendomsretten I—III, 3. udg. 1951.

Kæstel = R. Kæstel, Bankjura, 2. udg. 1945.

Axel H. Pedersen, Byggeriet = Axel H. Pedersen, Byggeriets retlige og økonomiske Organisation, 1946, 2. udg. 1951.

Ussing, Aftaler = Henry Ussing, Aftaler paa Formuerettens Omraade, 3. udg. 1950.

Ussing, Enkelte Kontrakter = Henry Ussing, Dansk Obligationsret, Speciel Del II. Enkelte Kontrakter, 2. udg. 1946.

Ussing, Obl. Alm. Del = Henry Ussing, Dansk Obligationsret, Almindelig Del, 2. udg. 1942.

J. D. = Juristens Domssamling.

S. H. T. = Sø- og Handelsrets Tidende.

U. f. R. = Ugeskrift for Retsvæsen.

T. f. R. = Tidsskrift for Retsvidenskab.

Tk. Ls. = Teknisk Lovsamling ved K. A. Hansen. (Bilag til Den tekniske Forenings Tidsskrift) 1928 ff.; siden 1943: Teknisk Lovsamling og Domssamling med Støtte af Ministeriet for offentlige Arbejder, Københavns Kommune, Frederiksberg Kommune og Gjentofte Kommune.

V. L. T. = Vestre Landsrets Tidende.

HRD = Højesteretsdom.

VLD = Vestre Landsretsdom.

ØLD = Østre Landsretsdom.

ALMINDELIGE BETINGELSER FOR ARBEJDER OG LEVERANCER A. B.

A. B. er en samling generelle bestemmelser, der tilsigter at ordne retsgrundlaget for bygge- og anlægsvirksomhed mellem bygherre og entreprenører. A. B. er således en sammenstilling af de hyppigst anvendte retsregler, der er godkendt af både bygherrer og entreprenører.

I 1888 nedsatte Indenrigsministeriet en kommission til undersøgelse af spørgsmålet om anvendelse af licitation ved statens byggeforetagender m. v. Kommissionens medlemmer bestod af professor, arkitekt *F. Meldahl* (formand), arkitekt *Vilh. Friederichsen*, oberst *E. C. L. Koefoed*, oberstløjtnant *N. J. C. Keyper* og professor, stadsarkitekt *L. P. Fenger*. Kommissionen afgav betænkning i 1889. Kommissionsbetænkningen indeholdt 3 forslag:

I. Forslag til Bestemmelser for Statens Functionærer og Gennemførelse af Statens Bygningsarbejder eller dermed i Forbindelse staaende Materialeleveringer ved offentlig eller bunden Licitation eller ved Akkord.

II. Forslag til almindelige Betingelser for Overtagelse og Udførelse af Statens Bygningsarbejder ved offentlig eller bunden Licitation.

III. Forslag til almindelige Betingelser for Overtagelse af Materialeleveringer til Statens Bygningsarbejder ved offentlig eller bunden Licitation.

Kommissionsbetænkningen var et grundigt arbejde, der tillige indeholdt fyldige oplysninger om fremmed ret.

Fællesrepræsentationen for Haandværk og Industri udtalte i en skrivelse af 20/5 1891 til Indenrigsministeriet, at betænkningen var

et betydeligt fremskridt, men rettede også kritik imod en del bestemmelser, hvori man fandt, at udtrykkene var for ubestemte. Det måtte ikke være hensigten — således som i kommissionsbetænkningen — at sikre bygherren ved at holde formen for hans forpligtelser så vag som muligt. Desuden havde kommissionsbetænkningen et ikke berørt spørgsmål om voldgift ved afgørelse af stridigheder. Disse burde henvises til voldgift, hvis en af parterne ønskede det, ikke blot når bygherren ønskede det.

Ingeniør *Alex. Foss* holdt den $^{23}/_1$ 1894 et foredrag i Ingeniørforeningen, hvori han trak linierne op til et udkast for A. B. Foss fremhævede som det væsentligste ønsket om ligeberettigelse mellem bygherren og entreprenøren. Man skulle bort fra ensidige bestemmelser i entreprisekontrakterne, hvorefter en strid med bygherrens repræsentanter (ingeniør eller arkitekt) skulle afgøres af vedkommendes overordnede myndighed, d. v. s. af bygherren selv.

Kommissionsbetænkningens forslag blev aldrig ophøjet til lov, men de fik alligevel en vis indflydelse, idet Akademisk Arkitektforening og navnlig Ingeniørforeningen senere gav sig til at udarbejde udkast til A. B. Navnlig Ingeniørforeningens A. B. blev benyttet i meget stor udstrækning. Ingeniørforeningens A. B. blev approberet af Indenrigsministeriet den $^{25}/_4$ 1899 til brug ved statsbaneanlæggene, og i 1900 opnåede Entreprenørforeningen tilsagn fra Ministeriet for offentlige Arbejder om, at disse betingelser også skulle anvendes ved anlæg af privatbaner.

Ingeniørforeningens A. B. var gældende indtil 1915. Herefter fremkom et nyt sæt A. B., der blev udgivet af Dansk Ingeniørforening, Akademisk Arkitektforening og Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk.

A. B. blev påny ændret i August 1927 og approberet af Ministeriet for offentlige Arbejder.

Kommissionen af 1888 var nedsat af Indenrigsministeriet udelukkende med henblik på statens byggeforetagender, og betænkningen var derfor i høj grad præget af, at der først og fremmest var tænkt på anlægsarbejder, en tendens som også sporede i A. B. 1915 og 1927. Bygge- og anlægsvirksomheden har imidlertid siden da fået et betydeligt større omfang, og navnlig indenfor boligbyggeriet er der fremkommet nye kategorier af bygherrer, ændrede organisationsformer navnlig i aktieselskabs- og boligforeningsformer og vekslende finansieringsformer, som nødvendiggjorde en række

specialregler, der udhulede A. B. 1927. En lang række regler har fæstnet sig, som ikke indeholdtes i A. B. 1927, der således efterhånden var kommet ud af takt med det praktiske retsliv, navnlig indenfor boligbyggeriet.

I foråret 1944 vedtog Haandværksraadet et af et nedsat udvalg i forståelse med professor *Carl Rasting* udarbejdet udkast til *lov om entrepriseforhold*; herefter skulle ved private byggeforetagender til beløb over 10.000 kr. oprettes skriftlige kontrakter og udarbejdes finansierings- og fordelingsplan; entreprenørerne skulle have særlig sikkerhed; uvedkommende transporter skulle vige, og iøvrigt ligerangsprincippet gennemføres.

Denne vej er imidlertid ikke fulgt op, og en lovordning af de nævnte forhold synes da også i det hele lidet påkrævet.

I 1946 fremsatte Akademisk Arkitektforening overfor Dansk Ingeniørforening og Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk et konkret forslag til en àjourføring af A. B. På dette tidspunkt var de nye licitationsregler imidlertid indført, og de 3 foreninger blev derfor enige om at udskyde spørgsmålet om en revision, indtil man havde set, om disse regler fik indflydelse på A. B.

I 1. udg. af „Byggeriets retlige og økonomiske Organisation“ 1946, fremsatte jeg s. 218 ff. forslag om revision af A. B. 1927, der blev gjort til genstand for kritik på adskillige punkter.

I oktober 1948 tog Akademisk Arkitektforening arbejdet med revision af A. B. op igen, men på en bredere basis, og de 3 organisationer, som havde udarbejdet A. B. 1927 indbød såvel Ministeriet for offentlige Arbejder, Amtsrådsforeningen, Købstadsforeningen, De samvirkende Sognerådsforeninger og Københavns kommune til at deltage i en udvalgsbehandling. Ministeriet for offentlige Arbejder nedsatte et udvalg, men det viste sig, at der fra anden side forinden var fremsat ønske om en mere gennemgribende revision af A. B. Sagførerrådet, Fællesorganisationen af almennyttige danske Boligselskaber og Bygge-Societetet for Danmark havde allerede i 1947 rettet henvendelse til Boligministeriet og anmodet om en revision og àjourføring af A. B. 1927. Overfor Boligministeriet havde disse 3 organisationer påpeget, at adskillige uoverensstemmelser og uklarheder kunne undgås, ligesom entreprisekontrakternes indhold kunne indskrænkes betydeligt, hvis der fandtes tidssvarende A. B. for byggeriet i overensstemmelse med den praksis, som havde udviklet sig i årenes løb. Det blev ligeledes fremhævet, at det offentlige ikke

alene ud fra almene synspunkter, men også gennem sin egen byggevirksomhed og byggestøttelovgivningen har afgørende interesse i, at det juridisk økonomiske grundlag for byggeriet er velordnet.

Ved et møde i Boligministeriet ²²/₆ 1949 med repræsentanter for de ovennævnte organisationer, Entreprenørforeningen, Ingeniørforeningen og Haandværkets Fællesrepræsentation blev det understreget, at bygherrerne ikke i sin tid havde været repræsenteret ved udarbejdelsen af A. B., og at disse i relation til husbygningen var forældede og mangelfulde.

Efter Boligministeriets oprettelse sorterer den væsentligste del af landets byggearbejder under dette ministerium, der behandler alle sager angående husbyggeri, medens der under Ministeriet for offentlige Arbejders resort hører offentlige anlægsarbejder og dermed i forbindelse stående byggearbejder. Det danske samfunds investering i bygge- og anlægsarbejder udgjorde 1855 mill. i 1948, 2060 mill. i 1949 og 2505 mill. i 1950, hvoraf 1805 mill. repræsenterer byggearbejder; anlægsarbejder udgjorde således ca. 700 mill. I 1951 var investeringen steget yderligere: 3030 mill., hvoraf 2200 mill. i byggearbejder og 830 mill. i anlægsarbejder.

Der var enighed om, at det var hensigtsmæssigt, at regeringen nedsatte en kommission med det formål at revidere A. B. 1927.

Efter samråd med Ministeriet for offentlige Arbejder og Arbejds- og Boligministeriet nedsatte Koordinationsministeren den ²/₁ 1950 et udvalg med den opgave at overveje spørgsmålet om en generel revision, idet det blev pålagt udvalget særlig at have opmærksomheden henvendt på spørgsmålet, om der foruden de mere almindelige retsregler gældende for entreprenørarbejder i videre forstand, tillige burde udarbejdes specielle bestemmelser med særligt henblik på byggearbejder og anlægsarbejder.

Udvalget blev sammensat af repræsentanter for følgende institutioner og organisationer:

1. Akademisk Arkitektforening,
2. Amtsraadsforeningen,
3. Indenrigs- og Boligministeriet,
4. Bygge-Societetet,
5. Dansk Arkitektforening,
6. Dansk Ingeniørforening,
7. Entreprenørforeningen,
8. Fællesorganisationen af almennyttige danske Boligselskaber,

9. Fællesorganisationen af landkommuner med bymæssig bebyggelse,
10. Haandværkets Fællesrepræsentation,
11. Ingeniørsammenslutningen,
12. Københavns Magistrat,
13. Købstadsforeningen,
14. Ministeriet for offentlige Arbejder,
15. Prisdirektoratet,
16. Sagførerrådet,
17. Sognerådsforeningen.

Højesteretsdommer, dr. phil. *Victor Hansen* udnævntes til udvalgets formand.

Udvalget fremsendte et revideret forslag i foråret 1951. Forslaget var ikke ledsaget af motiver.

Udvalget har ikke set det som sin opgave at udfærdige et helt nyt sæt almindelige betingelser, idet det var hensigten, at man ikke ville gå væsentligt længere end til en àjourføring og en supplerings eller ændring af de hidtil gældende bestemmelser på de punkter, hvor udviklingen i praksis gjorde det naturligt. Dette skyldtes bl. a., at der fra et flertals side i udvalget var uvilje mod at ændre de bestående regler, som ganske vist næppe var systematisk rigtigt opstillede, men som gennem årene var indarbejdet, og fordi flertallet var bange for, at man ikke ganske kunne overse konsekvenserne i praksis ved mulige ændringer.

Men i systematisk henseende står A. B. alligevel ubetinget over sine forgængere, idet der indenfor de givne muligheder er lagt et stort arbejde også i ændringer, som kun er formelle, og ikke mindst i en rationel systematisk inddeling.

A. B. kan ikke anses for udtømmende. De må derfor suppleres med almindelige gældende retsregler og med specielle regler i den enkelte entreprisekontrakt.

Indenrigs- og Boligministeriet bestemte ved cirkulære af ¹⁹/₁ 1952, at det fremtidig vil være en betingelse for opnåelse af statslån i helhold til den gældende byggestøttelovgivning, at aftaler vedrørende det pågældende byggearbejde træffes på grundlag af de under 7. september 1951 udfærdigede almindelige betingelser for arbejder og leverancer, uanset om arbejdet udbydes ved licitation eller på anden måde.

Det hedder iøvrigt i cirkulæret:

„De nu foreliggende almindelige betingelser er udfærdiget i overensstemmelse med forslag afgivet af et udvalg sammensat af repræsentanter for de i bygge- og anlægsvirksomheden interesserede organer. De hviler i vidt omfang på de tidligere sædvanligt anvendte almindelige betingelser for arbejder og leverancer, men de indeholder tillige en række nye bestemmelser, som er af meget stor betydning for såvel bygherrens som entreprenørens retsstilling i entreprisforholdet. Dette gælder således navnlig bestemmelserne om bygherrens sikkerhedsstillelse og entreprisesummens betaling.

Det er indenrigs- og boligministeriets opfattelse, at anvendelsen af de nye almindelige betingelser vil bidrage til at skabe større sikkerhed i retsforholdet mellem de i byggeriet deltagende parter og at fremskynde afviklingen af de økonomiske mellemværender. Dette vil — ikke mindst under den nuværende vanskelige situation for byggeriet — kunne få væsentlig betydning såvel for prisudviklingen som for sikringen af byggeriets finansiering.“

I udlandet findes ligeledes A. B., bl. a.:

Sverige, Allmänna Bestämmelser för entreprenader inom husbyggnads- samt väg- och vattenbyggnadsfacken, godkendt i 1936 af Svenska Teknologföreningen, Sveriges Industriförbund, Svenska Kommunal-Tekniska Föreningen och Svenska Byggnadsentreprenörföreningen. En del af reglerne herfra blev af det i 1946 nedsatte regeringsudvalg foreslået optaget i det i 1951 udarbejdede „Förslag till förordning angående upphandling och arbeten för statens behov m. m. §§ 51—70, jfr. udvalgets „Betänkande“ 1951 s. 21—25, jfr. s. 66—72, 77. Forslaget er vedtaget som lov nr. 496 af 6/6 1952 „Om upphandling och arbeten för statens behov m. m.“

Norge, Formular for kontrakt om udførelse av byggarbeider, utgivet af Norges Standardiserings-Forbund og indeholdende „Alminnelige kontraktbestemmelser om utførelse av byggarbeider“, approbert af: Bygg- og Tømmermestrenes Landssammenslutning, Den Norske Ingeniørforening, Entreprenørenes Landssammenslutning, Malermestrenes Landsforbund i Norge, Norges Håndverkerforbund, Norske Arkitekters Landsforbund, Norske Murmestres Landsforening og Tekniske Konsulenters Forening.

England, A form of agreement and Schedule of conditions for building contracts, udgivet af Royal Institute of British Architects.

Schweiz, Normalien für Ausführung von Bauarbeiten, vedtaget af Schweiz. Ingenieur- und Architekten-Verein im Einvernehmen mit dem Bund Schweiz. Architekten und dem Bund Schweiz. Baumeister-Verbande.

Tyskland, Verdingungs-Ordnung für Bauleistungen aufgestellt vom Reichs-Verdingungs Ausschuss. Herausgegeben vom Deutschen Normenausschuss, 1937.

Finland, Allmänna bestämmelser för byggnadsentreprenader, godkänt ²³/₅ 1949 av Handels- och industriministeriet, Byggnadsstyrelsen, Järnvägsstyrelsen, Byggnadsingenjörsföreningen, Finlands Arkitektförbund, Finska Träförädlingsindustriernas Centraförbund, Suomen Rakennusmestariilitto, Svenska Byggmästareföreningen i Finland, Finlands Industriförbund samt Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen.

U. S. A., Manual of the Associated General Contractors of America, der indeholder forskellige kontraktstyper og licitationsregler.

Betænkningen 1888, *Børge Nissen*, Licitation og Entreprise, Haandbog for Haandværkere II (1947) s. 155, *Sagførerbladet* 1949 s. 346—47, 1950 s. 31—32, *Jens Gram*, En byggesak, Oslo (1951) s. 24, *Arkitekten* 1951 s. 176, *V. Holst-Knudsen*, De nye almindelige betingelser for arbejder og leverancer, *Bygge-Forum* 1951 s. 274—78, *Arkitekten* 1951 s. 176, *Holger Neergaard*, *Ingeniøren* 1952 s. 430—31, *Georg Nørregaard*, *Entreprenørföreningen*, 1892—1942, (1942) s. 112 ff.

ALMINDELIGE BETINGELSER FOR ARBEJDER
OG LEVERANCER UDFÆRDIGET AF MINISTERIET
FOR OFFENTLIGE ARBEJDER DEN
7. SEPTEMBER 1951.

(For så vidt angår byggearbejder i almindelighed i samarbejde med
indenrigs- og boligministeriet).

(Ved leverancer er i nedenstående bestemmelser „bygherren“ at forstå
som køberen og „entreprenøren“ som sælgeren).

§ 1.

Bygherrens udbud.

Stk. 1. Bygherrens udbud i licitation skal være ledsaget af de fornødne beskrivelser og tegninger og af oplysning om, hvorvidt arbejdet udbydes i offentlig eller i bunden licitation, og om tiden og stedet for licitationen.

Stk. 2. Endvidere skal der ved private husbygningsarbejder, som under opførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån, foreligge en finansieringsplan, der indeholder fyldestgørende oplysninger om, hvorledes byggeforetagendet forventes finansieret, herunder, hvorvidt der forventes statslån og i så fald af hvilken størrelse.

Stk. 3. Dersom bygherren giver en af de bydende oplysninger, som supplerer det udleverede licitationsmateriale, skal han omgående meddele de samme oplysninger til andre ham bekendte interesserede.

Stk. 4. Forinden licitation afholdes, bør det være klargjort, hvilke af reglerne i den i overensstemmelse med prisloven til enhver tid bestående licitationsordning der er gældende for licitationen.

Stk. 5. Udbydelse af et arbejde i ny licitation må først finde sted, efter at bygherren har givet deltagerne i den foregående licitation skriftlig meddelelse om, at denne er annulleret.

§ 2.

Entreprenørens tilbud og licitation.

Stk. 1. Tilbudene skal, hvis det forlanges, udfærdiges på dertil af bygherren leverede blanketter eller efter en nærmere angiven ordlyd.

Stk. 2. Tilbudene skal foruden de udtrykkelig fordrede opgivelser indeholde de bydendes navne, adresser og underskrifter. Når flere i forening

giver tilbud, er dette bindende een for alle og alle for een. Dersom der foruden på det samlede arbejde tillige forlanges tilbud på dele deraf, kan tilbudet indeholde angivelse af, om det gælder enkelte af de angivne ydelser, eller om kun det samlede bud er gældende.

Stk. 3. Såfremt tilbudet foruden en samlet sum skal indeholde enhedspriser, kommer disse, med mindre andet særligt er bestemt, kun til anvendelse ved betalingsregulering på grund af større eller mindre ydelser end af bygherren angivet, medens ellers alene den samlede sum er bindende.

Stk. 4. Tilbudene åbnes til forud fastsat tid i overværelse af de bydende, der giver møde. Efter at tilbudenenes åbning er påbegyndt, modtages ikke flere tilbud.

Stk. 5. Ved offentlig licitation er bygherren berettiget til at vælge mellem samtlige indkomne tilbud eller forkaste dem alle.

Stk. 6. Ved bunden licitation har bygherren, med mindre andet udtrykkeligt er fastsat, valget mellem at antage det billigste tilbud eller forkaste dem alle ved meddelelse til deltagerne (annullere licitationen). Hvis bygherren har opfordret de bydende til at afgive alternative tilbud (tilbud om arbejdets udførelse på anden måde end den i udbudet angivne), er han dog tillige berettiget til at antage et hvilket som helst af de indkomne alternative tilbud. Dersom bygherren ikke har opfordret til afgivelse af alternative tilbud, men sådanne dog forekommer, kan de kun antages, efter at licitationen er annulleret.

Stk. 7. Den, hvis tilbud ikke antages, kan forlange sit tilbud samt tegninger, beregninger og beskrivelser, som han har ladet udarbejde, tilbageleveret.

§ 3.

Kontrakten.

Stk. 1. Kontrakt afsluttes ved særligt dokument eller ved påtegning på eller accept af tilbudet. Dersom disse dokumenter er stempelpflichtige, betaler bygherren stemplet.

Stk. 2. Der leveres entreprenøren fornøden genpart af kontrakt samt af beskrivelser, tegninger o. s. v., hvilke på forlangende skal tilbageleveres efter endt arbejde. Entreprenøren må ikke uden tilladelse benytte leverede tegninger, modeller etc. til andet brug.

Stk. 3. Entreprenøren kan kun med bygherrens samtykke helt eller delvis indsætte en anden i sit sted. Derimod kan han overlade udførelsen af enkelte dele af entreprisen til en underentreprenør, hvor det er sædvanemæssigt hjemlet.

§ 4.

Arbejdets omfang.

Stk. 1. Arbejdet skal udføres i nøje overensstemmelse med de for dette ifølge kontrakten gældende almindelige og særlige betingelser, tegninger, beskrivelser, tilbud og prøver.

Stk. 2. Entreprenøren skal, med mindre andet særligt er bestemt, le-

vere alle materialer og præstere alle til arbejdets fuldstændige tilendbringelse fornødne bydelser, herunder oprydning. Dersom bygherren selv eller ved andre leverer eller udfører nogen del af anlægget, skal entreprenøren kun udføre sådanne hertil hørende bydelser, som særligt er ham pålagt ved kontrakten.

Stk. 3. Fejl i materialfortegnelser, beregninger, tegninger, nivellementer, opmålinger, målsætninger og lignende, der har været fremlagt til vejledning for de bydende, berettiger ikke entreprenøren til at hæve kontrakten. Såfremt fejlen ikke er af uvæsentlig betydning, og entreprenøren påviser den umiddelbart efter, at han er eller burde være kommet til kundskab om den, kan han kræve betaling for de fejlen foranledigede merydelser. På tilsvarende måde er bygherren berettiget til fradrag i enterprisesummen, dersom fejl medfører besparelser for entreprenøren.

§ 5.

Mønt, mål og vægt.

Når ikke andet særligt er bestemt, er alle betegnelser i henseende til mønt, mål og vægt danske.

§ 6.

Arbejdets art og bedømmelse.

Stk. 1. Arbejder og leverancer skal udføres smukt, solidt og i enhver henseende forsvarligt af materialer, der, for så vidt disses beskaffenhed ikke er anført i de særlige betingelser, kan henføres til gode handelsvarer.

Stk. 2. Om forlanges, skal entreprenøren ved certifikater eller på anden måde godtgøre materialernes oprindelse.

Stk. 3. Bygherren og hans tilsyn, jfr. § 9, har adgang til de arbejdspladser og værksteder, hvor arbejdet udføres, og kan fordre sig meddelt enhver oplysning, som er nødvendig til bedømmelse af ydelsens godhed.

Stk. 4. Bygherren eller hans tilsyn kan under arbejdets gang kassere ikke kontraktmæssige arbejder eller materialer, hvilke i så fald ufortøvet skal omgøres eller erstattes. Denne kassation skal ske så hurtigt som muligt. Kasserede materialer skal uopholdelig fjernes fra arbejdsstedet.

Stk. 5. Entreprenøren skal, om forlanges, uden vederlag afgive prøver og stille fornødent mandskab til disposition ved disses udtagning og undersøgelse. I tilfælde af, at materialer undersøges ved specielle prøveanstalter, skal undersøgelserne, dersom de viser, at materialerne er kontraktmæssige, betales af bygherren, men ellers af entreprenøren.

§ 7.

Afsætninger.

Bygherren lader, når ikke andet særligt er bestemt, foretage afsætningen af de bestemmende hovedlinier og højder, medens al øvrig afsætning udføres af entreprenøren.

§ 8.

Uoverensstemmelser i dokumenter m. v., forandringer i arbejdet m. m.

Stk. 1. Hvor tegninger og beskrivelser ikke yder tilstrækkelig vejledning til enkelte konstruktioners udførelse, eller hvor der er uoverensstemmelse imellem de forskellige dokumenter, skal entreprenøren indhente bygherrens afgørelse.

Stk. 2. Bygherren har, med mindre andet særligt er bestemt, ret til at forlange forandringer i ydelsens art og omfang inden for grænser, der skal fastsættes i de særlige betingelser. Hvis der i denne anledning rejses krav om ekstrabetaling eller om fradrag i entreprisensummen, må dette ske straks.

Stk. 3. Dersom bygherren under arbejdets gang, uden at forlange egentlige forandringer, stiller særlige krav med hensyn til materialer, konstruktioner, arbejdsudførelse eller biydelser, skal entreprenøren, dersom han i denne anledning anser sig berettiget til ekstrabetaling, straks gøre bygherren opmærksom herpå, inden det pågældende arbejde påbegyndes. Undlader entreprenøren dette, kan han ikke senere kræve ekstrabetaling.

Stk. 4. Om de af bygherrens krav i medfør af stk. 2 og 3 følgende tillæg til eller fradrag i entreprisensummen træffes der snarest aftale mellem parterne. Forhandlingerne herom må ikke medføre forsinkelse i arbejdets udførelse.

Stk. 5. Alle erklæringer og aftaler i henhold til denne paragraf skal på forlangende fastslås skriftligt.

Stk. 6. Uden udtrykkelig ordre må intet ekstraarbejde udføres.

§ 9.

Bygherrens tilsyn.

Stk. 1. Ved bygherrens tilsyn forstås, med mindre andet særligt er bestemt, hans arkitekt og ingeniør og disses konduktører.

Stk. 2. Tilsynet kan på bygherrens vegne over for entreprenøren give og modtage meddelelser vedrørende arbejdet samt godkende eller kassere materiale eller arbejde, jfr. § 6, og give anvisninger med hensyn til tilrettelæggelsen af de forskellige entreprenørers arbejder i deres indbyrdes forhold, jfr. § 11.

Stk. 3. Entreprenøren skal nøje følge de anvisninger, der gives af tilsynet for at hindre, at ydelsen bliver ukontraktmæssig, jfr. endvidere § 13, stk. 4. Bygherrens tilsyn fritager ikke entreprenøren for selv at føre behørigt tilsyn med det ham påhvilende arbejde, jfr. § 10, stk. 1.

Stk. 4. Entreprenøren er forpligtet til selv eller ved sin stedfortræder at give møde på de af bygherren eller tilsynet indkaldte byggemøder.

§ 10.

Entreprenørens personale.

Stk. 1. Entreprenøren skal lede arbejdet personligt eller ved en stedfortræder, der i enhver henseende kan repræsentere ham.

Stk. 2. De af entreprenørens formænd eller folk, der måtte vise sig

uduelige, eller som ved deres adfærd giver berettiget grund til klage, skal på bygherrens forlangende fjernes fra arbejdsstedet.

Stk. 3. Er entreprenøren bosat i udlandet, skal han, om forlanges, opgive en her i landet bosat person, til hvem betaling på hans vegne kan ske, mod hvem søgsmål kan rettes, og med hvem i det hele taget alle forhandlinger på hans vegne kan føres med bindende virkning for ham.

Stk. 4. De ovennævnte regler gælder også for underentreprenører og deres personale.

Stk. 5. Entreprenøren er overensstemmende med ulykkesforsikringslovens regler at betragte som arbejdsgiver og bærer således de denne i henhold hertil påhvilende forpligtelser. I tilfælde af, at entreprenøren antager underentreprenører, jfr. § 3, stk. 3, er han pligtig at drage omsorg for, at også de af disse på bygherrens arbejdspladser beskæftigede arbejdere er forsikrede mod ulykkestilfælde, således at hovedentreprenøren, såfremt denne forpligtelse ikke er overholdt, selv hæfter for forsikringspligten over for arbejderne.

Stk. 6. Bygherren har ret til for entreprenørens regning at udbetale bevisligt tilgodehavende arbejds løn, hvis det er nødvendigt for at forhindre arbejdets standsning.

§ 11.

Forhold til andre entreprenører.

Stk. 1. Entreprenøren skal på bedste måde samvirke med andre ved samme foretagende beskæftigede entreprenører. Han skal i tide forhandle med tilsynet, jfr. § 9, så at alle fejl og forsinkelser, der kan opstå ved mangel på sådan samvirken, undgås.

Stk. 2. I øvrigt er han underkastet bygherrens og tilsynets anvisninger i så henseende.

§ 12.

Materialer leverede af bygherren.

Stk. 1. Entreprenøren overtager de af bygherren leverede materialer, således som nærmere er foreskrevet i de særlige betingelser, og bærer efter modtagelsen det fulde ansvar for, at de ikke bortkommer eller beskadiges. Når deres mængde ikke er fastsat, skal der leveres entreprenøren det fornødne kvantum, som af denne må behandles med sparsomhed, og hvoraf det muligt tiloversblevne tilbageleveres.

Stk. 2. Såfremt bygherrens materialer beskadiges eller gøres ubrugelige ved kasseret arbejde, er entreprenøren erstatningspligtig. Bygherren er, bortset fra tilfælde af force majeure, jfr. § 18, stk. 7, litra c og stk. 9, erstatningspligtig over for entreprenøren, såfremt de materialer, som det ifølge særlige betingelser påhviler bygherren at levere, ikke leveres rettidigt, dog kun for så vidt det kan påvises, at der herved er påført entreprenøren tab.

§ 13.

Ansvar under arbejdet.

Stk. 1. Alle dele af arbejdet henstår, uanset om hel eller delvis udbetaling af entreprisesummen er sket, for entreprenørens regning og risiko indtil det tidspunkt, da aflevering ifølge § 19 eller de særlige betingelser betragtes som sket, og han skal, med mindre andet særligt er bestemt, vedligeholde dem.

Stk. 2. Dog påhviler det, med mindre andet særligt er bestemt, bygherren at tegne en brandforsikring, tilstrækkelig stor til at omfatte alle værdier, der indgår endeligt i anlægget, — derunder også tilførte materialer — på byggepladsen, og at betale præmien, ligesom han er pligtig over for entreprenøren at dokumentere, at forsikringen er tegnet og forfaldne præmier betalt.

Stk. 3. Entreprenøren bærer det fulde ansvar for sine stilladers og redskabers styrke og holdbarhed.

Stk. 4. Entreprenøren bærer det fulde ansvar for konstruktionernes stabilitet, medens de er under udførelse. Dersom han med hensyn til enkelte bestemte konstruktioner ikke mener fuldt ud at kunne påtage sig dette ansvar under udførelsen, skal han skriftligt give bygherren eller hans tilsyn meddelelse herom, og han er da for disse konstruktioners vedkommende pligtig nøje at følge de anvisninger, som gives ham angående udførelsesmåde og sikring under udførelsen.

Stk. 5. Entreprenøren er i det omfang, der følger af almindelig gældende ret, over for bygherren ansvarlig for skade, som han selv eller hans folk måtte tilføje de bygherren eller andre tilhørende bygninger, udført arbejde, maskiner, redskaber, materialer m. v. Skade, som entreprenørerne måtte forvolde på hinandens arbejde, maskiner, redskaber, materialer m. v., er bygherren uvedkommende.

Stk. 6. Bygherren er i det omfang, der følger af almindelig gældende ret, over for entreprenøren ansvarlig for skade, som han selv eller hans folk måtte påføre det af entreprenøren udførte arbejde, hans maskiner, redskaber eller materialer, eller genstande, som er leverede af entreprenøren eller tilhører ham.

§ 14.

Forhold til det offentlige, orden på arbejdspladsen.

Stk. 1. Det påhviler entreprenøren at holde sig bygnings- og brandlove og andre offentlige forskrifter efterrettelig, og det ham eller hans folk i så henseende påhvilende ansvar er bygherren uvedkommende.

Stk. 2. Foreskrevne anmeldelser om arbejder i vej, fortove og lignende påhviler det entreprenøren at foretage, og han er forpligtet til for egen regning at reparere den ved disse arbejder forvoldte skade og drage omsorg for, at vejattest om fornødent kan udstedes.

Stk. 3. Entreprenøren er underkastet de af myndighederne eller af bygherren givne almindelige eller særlige bestemmelser til ordenens og trafikens opretholdelse.

§ 15.

Oldsager.

Oldsager og andre genstande af værdi eller interesse, som findes under arbejdet, afleveres til tilsynet. Finderen erholder den findeløn, som måtte blive betalt. For så vidt det drejer sig om danefæ (sager af guld, sølv, bronze eller rav) skal fundet indsendes til Nationalmuseet, som yder finderens godtgørelse for værdien efter de derom gældende bestemmelser. Også andre fund fra fortiden, såsom bygningsrester og grave, bør indberettes til Nationalmuseet eller nærmeste provinsmuseum. Det påhviler entreprenøren at drage omsorg for, at der ikke finder beskadigelse sted af oldtidsgrave, gamle bygningsfundamenter eller andre fredede mindesmærker, som man støder på under arbejdet, jfr. naturfredningsloven af 7. maj 1937 § 2.

§ 16.

Garanti for arbejdet.

Stk. 1. Garantiperioden fastsættes for leverancers vedkommende i de særlige betingelser og er i øvrigt, med mindre andet særligt er bestemt, et år. Den regnes fra det tidspunkt, da arbejdet eller et særskilt afsnit deraf, jfr. § 19, stk. 3, betragtes som afleveret ifølge bestemmelserne i § 19 eller i de særlige betingelser.

Stk. 2. I garantiperioden er entreprenøren forpligtet til uden vederlag at afhjælpe alle mangler, der er en følge af fejl, som kan lægges ham til last. Dersom han ikke efter at have modtaget skriftlig meddelelse fra bygherren om manglerne inden en af bygherren fastsat rimelig frist foretager afhjælpning, er bygherren berettiget til at lade manglerne afhjælpe for entreprenørens regning. Dersom manglerne kræver øjeblikkelig afhjælpning, er bygherren altid berettiget til i entreprenørens fraværelse at foretage afhjælpningen for dennes regning. Dersom manglerne kræver væsentlige erstatningsarbejder, regnes garantiperioden for de pågældende dele af arbejdet først fra det tidspunkt, da disse arbejder er fuldført og skriftlig meddelelse herom givet bygherren.

Stk. 3. Entreprenøren har ingen vedligeholdelsespligt i garantiperioden, med mindre det særlig er bestemt.

Stk. 4. Entreprenøren har ingen erstatningspligt for driftstab eller tabt avance.

§ 17.

Entreprenørens sikkerhedsstillelse.

Stk. 1. Dersom forholdene efter bygherrens skøn kræver det, skal entreprenøren forinden arbejdets påbegyndelse stille en sikkerhed, hvis størrelse, medmindre andet særlig er bestemt, udgør 10 % af entreprisesummen.

Stk. 2. Sikkerheden stilles enten ved deponering af sparekassebog eller, med bygherrens godkendelse, som bankgaranti, kautionsforsikring eller på anden måde.

Stk. 3. Den stillede sikkerhed tjener til i enhver henseende at holde bygherren skadesløs i tilfælde af, at entreprenøren misligholder sine forpligtelser.

Stk. 4. Sikkerheden tilbageholdes, indtil entreprenørens forpligtelser med udløbet af garantiperioden, jfr. § 16, er fuldt ud opfyldt. I tilfælde af afsnitsvis aflevering, jfr. § 19, stk. 3, fordeles sikkerheden med hensyn til frigivelse forholdsmæssigt på de enkelte afsnit.

Stk. 5. I det i § 16, stk. 2, nævnte tilfælde af garantiperiodens forlængelse for en del af arbejdet kan sikkerheden kun tilbageholdes for en forholdsmæssig del.

Stk. 6. Bygherren kan endvidere, når garantiforpligtelsen, efter at arbejdet er afleveret, ikke kan skønnes at andrage det fulde beløb, frigive indtil $\frac{2}{3}$ af sikkerheden.

§ 18.

Tidsfrist, bøde, erstatning.

Stk. 1. Arbejdet skal påbegyndes snarest muligt efter, at entreprenøren har fået meddelelse om budets antagelse, med mindre andet særligt er bestemt. Hvor arbejdets karakter efter bygherrens skøn gør det hensigtsmæssigt, skal entreprenøren efter nærmere aftale med bygherren ved dets påbegyndelse udarbejde en arbejdsplan, som skal forelægges bygherren til godkendelse.

Stk. 2. Arbejdet skal i sin helhed og i de enkelte dele fremmes således, at det kan tilendebringes inden for de fastsatte tidsfrister.

Stk. 3. Dersom arbejdet på utilbørlig måde tilsidesættes eller ikke fremmes behørigt, har bygherren ret til, efter forudgående forgæves skriftlig advarsel, at fratage entreprenøren arbejdet eller visse dele deraf og lade det fuldføre for hans regning. Forinden den nye entreprenør påbegynder arbejdet, skal der af bygherren træffes foranstaltning til at søge omfanget og, hvis der er strid herom, kvaliteten af det hidtil udførte arbejde konstateret, i hvilken anledning entreprenøren skal have lejlighed til at varetage sine interesser.

Stk. 4. Såfremt arbejdet fratages entreprenøren, er bygherren berettiget til i fornødent omfang og på forsvarlig måde at benytte de entreprenøren tilhørende materialer, redskaber og arbejdsmateriel.

Stk. 5. Hvis det er fastsat, at entreprenøren skal betale en nærmere angivet bøde for overskridelse af tidsfristerne, er det en betingelse for denne dagbødes afkrævning, at bygherren ved tidsfristens udløb var i stand til at modtage arbejdet, og overskridelsen af tidsfristen regnes først fra den dag, da dette var tilfældet.

Stk. 6. Såfremt der er fastsat bøde, kan erstatningskrav for forsinket levering ikke rejses ud over dagbødernes beløb.

Stk. 7. Forlængelse af tidsfristerne kan forlanges i følgende tilfælde:

- a. Ved forandringer af arbejdet, som kræves af bygherren, og som medfører forsinkelse af dette.
- b. Ved forsinkelse af leverancer eller arbejdsydelser, som bygherren selv udfører eller lader udføre ved andre entreprenører.

- c. I tilfælde af indgribende forstyrrelser i arbejdets gang, der bevirkes uden entreprenørens skyld ved forhold, over hvilke han ikke er herre, f. eks. krig, ildsvåde, strejker eller lock-out'er, usædvanlige naturbegebenheder og lignende.
- d. Når usædvanligt vejrlig forhindrer arbejde.

Stk. 8. Entreprenøren skal dog ufortøvet skriftligt meddele bygherren, når han således anser sig berettiget til forlængelse af fristen, og på forlangende godtgøre, at den indtrådte forsinkelse skyldes de påberåbte forhold, ligesom han også skal godtgøre, at forsinket modtagelse af materiale ikke skyldes uhensigtsmæssige dispositioner fra hans side.

Stk. 9. Hvis bygherren ikke er i stand til at modtage arbejdet til den fastsatte tid, er han desuagtet forpligtet til at erlægge betalingen for det udførte arbejde. Endvidere er han forpligtet til at erstatte entreprenøren de påviselig ved forsinkelsen forårsagede udgifter. Forlængelse af tidsfristerne for arbejdets modtagelse tilkommer bygherren i tilsvarende tilfælde som i stk. 7, under pkt. c, for afleveringen foreskrevet, ligesom der også må iagttages de samme regler for meddelelse om og påvisning af årsagen til forsinkelsen.

Stk. 10. Iøvrigt er begge parter ansvarlige over for hinanden for udgifter vedrørende det omkontraherede arbejde, som ved fejl eller forsømmelser fra den ene parts side måtte være påført den anden part.

§ 19.

Aflevering.

Stk. 1. Når arbejdet er fuldført, skal entreprenøren anmelde dette skriftligt til bygherren, som derefter inden to uger skal indkalde til en afleveringsforretning, hvortil entreprenøren er pligtig at give møde personligt eller ved stedfortræder, idet han ellers må tage bygherrens opmåling og skøn over arbejdet for gyldigt.

Stk. 2. Ved private husbygningsarbejder, som under opførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån, skal samtlige entreprenørers arbejder være fuldført, forinden afleveringsforretning kan kræves afholdt, med mindre andet særligt er bestemt.

Stk. 3. Ved private husbygningsarbejder, der falder i særskilte afsnit, f. eks. blokbebyggelser, kan der, for så vidt dette er forudsat i fordelingsplanen eller i fordelingslisten, kræves afholdt afleveringsforretning for de enkelte afsnit, når de er fuldført.

Stk. 4. Ved afleveringsforretningen anses arbejdet afleveret til bygherren, medmindre denne under forretningen påviser væsentlige mangler. Er dette tilfældet, afholdes ny afleveringsforretning, når entreprenøren har givet bygherren meddelelse om, at han anser manglerne for afhjulpet.

Stk. 5. Dersom bygherren i øvrigt vil påberåbe sig mangler i anledning af afleveringen, skal han under afleveringsforretningens afholdelse meddele entreprenøren dette. Entreprenøren er da pligtig inden en af

bygherren fastsat, rimelig frist at afhjælpe disse mangler og skriftligt meddele bygherren, når det er sket. Bygherren er herefter pligtig inden to uger skriftligt at meddele entreprenøren, såfremt han ikke mener, at manglerne er behørigt afhjulpne, samt angive, hvilke mangler der endnu påberåbes. Skulle entreprenøren ikke derefter omgående afhjælpe disse mangler, er bygherren berettiget til at lade dem afhjælpe for entreprenørens regning.

Stk. 6. Senest fire uger efter, at afleveringen er sket, er entreprenøren pligtig til bygherren at fremsende endelig og fuldstændig opgørelse, herunder over tilgodehavender for alle ekstraarbejder, og efter fremsendelse af denne opgørelse kan han ikke fremkomme med yderligere krav.

§ 20.

Entreprenørens fallit, likvidation, død m. m.

I tilfælde af entreprenørens fallit eller likvidation kan bygherren uden varsel ophæve kontrakten ved skriftlig meddelelse til boet, henholdsvis likvidator. Ved entreprenørens død er dødsboet, hvis gælden i dette vedgås, eller hans enke, hvis hun hensidder i uskiftet bo, og ved entreprenørens umyndiggørelse hans værge berettiget til med en af bygherren godkendt person som leder at fortsætte og færdiggøre arbejdet. Bygherren kan dog, dersom der ikke af entreprenøren er stillet sikkerhed i henhold til § 17, nu kræve forholdsmæssig sikkerhedsstillelse.

§ 21.

Bygherrens sikkerhedsstillelse.

Stk. 1. Ved private husbygningsarbejder, som under opførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån, skal bygherren, medmindre andet særligt er bestemt, udstede et ejerpantebrev, der i det mindste er af en sådan størrelse, at det er tilstrækkeligt til at dække de i fordelingsplanen, jfr. § 22 A., stk. 1, angivne tilgodehavender.

Stk. 2. Dette ejerpantebrev tjener først til sikkerhed for byggelångiverens tilgodehavende til enhver tid og derefter til sikkerhed for forholdsmæssig dækning af alle de i fordelingsplanen angivne tilgodehavender.

Stk. 3. Ejerpantebrevet må kun tjene til sikkerhed for krav, der vedrører byggeriet.

Stk. 4. Ved andre private arbejder kan entreprenøren, dersom det ikke godtgøres, at bygherren vil være i stand til at fyldestgøre entreprenøren, forlange, at bygherren inden arbejdets påbegyndelse stiller sikkerhed enten ved deponering af sparekassebog eller med entreprenørens godkendelse, som bankgaranti, kautionsforsikring eller på anden måde.

Stk. 5. Sikkerheden fastsættes, med mindre andet særligt er bestemt, til 3 måneders gennemsnitsbetaling, udregnet således, at entreprisesummen fordeles ligeligt på det antal måneder, som er fastsat i kontrakten for arbejdets udførelse.

§ 22.

Betaling.

A.

Stk. 1. Ved private husbygningsarbejder, som under opførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån, affattes ved arbejdets påbegyndelse en fordelingsplan, der angiver, i hvilke rater og på hvilke tidspunkter entreprisesummerne m. v. udbetales.

Stk. 2. Fordelingsplanen skal godkendes af samtlige entreprenører, såvel som af arkitekt, ingeniør, sagfører eller anden byggeledelse, der har krav på vederlag for ydelser til byggeforetagendet. Et af disse underskrevet eksemplar af fordelingsplanen skal vedhæftes entreprisekontrakten.

Stk. 3. Hvis ikke andet er aftalt, erlægges betaling for ekstraarbejder efter tilsvarende regler som fastsat for den pågældende entreprise.

Stk. 4. Såfremt ikke andet særligt er bestemt, forrentes entreprenørernes tilgodehavende med 5 % p. a. fra 3 månedersdagen efter stedfunden aflevering, jfr. § 19, stk. 4. Såfremt en entreprenørs endelige opgørelse ikke er fremsendt rettidigt, jfr. § 19, sidste stykke, udskydes forrentningen af hans tilgodehavende i et tilsvarende tidsrum, dog mindst 4 uger.

B.

Stk. 5. Ved andre arbejders påbegyndelse træffes der aftale mellem bygherren og entreprenøren om fordeling af tilbudssummen på de enkelte poster af arbejdet efter disses værdi, for at senere stedfindende afdragsbetalinger kan ske på grundlag af denne fordelingsliste. Ved aftale om forandret betaling gives der fordelingslisten tilføjelse herom.

Stk. 6. Såfremt ikke andet særligt er bestemt, kan entreprenøren en gang hver måned indgive begæring om udbetaling af à conto beløb for udført arbejde. Der udbetales ham derefter inden tre uger det beløb, som det må erkendes, at der er ydet kontraktmæssige materialer eller arbejde for. Dog kan der tilbageholdes indtil 10 % af disse beløb til sikkerhed for arbejdets gode aflevering i dets helhed.

Stk. 7. Når det tilbageholdte beløb har nået 5 % af hele entreprisesummen, kan bygherren ikke forlange yderligere tilbageholdelse.

Stk. 8. For sådanne leverancer, som præsteres fuldt færdige i rater, ydes betalingen uden fradrag, og alene den stillede garanti, jfr. § 17, tjener som sikkerhed i garantiperioden.

Stk. 9. Dersom bygherren ikke overholder den i stk. 6 foreskrevne 3 ugers frist for udbetaling af à conto beløb, og sådan betaling ej heller sker senest 1 uge efter, at han har modtaget skriftlig begæring derom fra entreprenøren, er denne berettiget til at standse arbejdet.

Stk. 10. I tilfælde af uenighed om den endelige opgørelse må det beløb, som parterne er enige om, at entreprenøren har til gode, ikke forholdes ham.

C.

Stk. 11. Alle leverancer og arbejder er i den tilstand, hvori de til enhver tid befinder sig, bygherrens ejendom, for så vidt de fastsatte betalingsvilkår er overholdt.

§ 23.

Transport på enterprisesummen.

Entreprenøren kan, medmindre andet særligt er bestemt, kun give transport på sit tilgodehavende til sikkerhed for fordringer, der står i forbindelse med udførelsen af hans arbejde.

§ 24.

Twistigheder.

Stk. 1. Stridsspørgsmål, der opstår mellem bygherren og entreprenøren om deres indbyrdes retsforhold i anledning af arbejdet, afgøres endeligt og bindende af den voldgiftsret¹⁾, der omhandles i Dansk Ingeniørforenings, af ministeriet for offentlige arbejder godkendte voldgiftsregler, medmindre spørgsmålene helt eller aldeles overvejende er af juridisk natur. Uenighed mellem parterne herom afgøres endeligt og bindende af voldgiftsretten, der i dette tilfælde skal bestå af fem medlemmer; sagen skal afvises fra voldgiftsretten, hvis enten rettens flertal eller to af de juridiske medlemmer stemmer derfor.

Stk. 2. Om sagernes behandling gælder bestemmelserne i de ovennævnte voldgiftsregler.

Stk. 3. Dersom bygherren under hensyn til spørgsmålets beskaffenhed ønsker det, træder i stedet for den i stk. 1 nævnte voldgiftsret og de for denne gældende voldgiftsregler den af Akademisk Arkitektforening i for-

¹⁾ Voldgiftsrettens præsidium består af en formand og to andre medlemmer, som tillige med to suppleanter vælges af Højesteret blandt dennes dommere eller for et af medlemmerne og en af suppleanternes vedkommende blandt Østre Landsrets dommere. Valget sker for fem år, dog at en valgt afgår i tilfælde af, at han udtræder af den ret, som han ved valget var medlem af.

Formanden bestemmer, i hvilket omfang de to andre medlemmer skal fungere som formand.

Voldgiftsretten består af formanden og to af Dansk Ingeniørforenings bestyrelse for hvert enkelt tilfælde efter sagens beskaffenhed udmeldte teknikere.

Dersom parterne enes derom, suppleres retten med præsidiets to andre medlemmer. Det samme skal ske, dels når det forlanges af en part, der anser sagen for at være af særlig betydning, dels når en part gør gældende, at stridsspørgsmålet helt eller aldeles overvejende er af juridisk karakter, og derfor påstår sagen afvist fra voldgiftsretten; i det førstnævnte tilfælde kan voldgiftsretten, uanset hvorledes spørgsmålet om sagsomkostninger i øvrigt afgøres, bestemme, at de udgifter, der er en følge af rettens supplerings, skal udredes af den part, der har rejst krav herom, når retten skønner, at det ikke var tilstrækkeligt begrundet at fremsætte kravet.

ening med Håndværksrådet nedsatte voldgiftsret²⁾ og de for denne fastsatte, af ministeriet for offentlige arbejder godkendte voldgiftsregler.

Stk. 4. At tvisten henvises til voldgift eller rettergang, medfører ikke nogen lempelse i parternes gensidige forpligtelser.

Stk. 5. I tilfælde af søgsmål er parterne pligtige at give møde for den forligskommission og underret, hvorunder bygherren eller — om denne måtte foretrække det — arbejdsstedet henhører, med varsel som til inden for kredsens område boende.

²⁾ Om denne voldgiftsret gælder tilsvarende regler til de i note 1 nævnte.

ENTREPRISE

HVAD FORSTÅS VED EN ENTREPRENØR?

Entreprenør er et fransk låneord, som i sin grundbetydning betegner den, som foretager sig et eller andet. I det danske sprog er ordet formentlig først blevet benyttet i det 17. århundrede under den stærke påvirkning af fransk kultur og sprog. *Ludvig Holberg* anvendte ordet entreprenør i det 18. århundrede, og det anvendtes jævnligt, næsten altid om en person, der for at vinde økonomisk udbytte optrådte som forretningsmæssig leder af et eller andet foretagende, der lige så godt kunne være et bal som et byggearbejde. Da Det kgl. Teater således i 1795 opførte et syngestykke „Entrepreneuren i Knibe“, var entreprenøren en teaterdirektør.

I den første halvdel af det 19. århundrede blev ordet benyttet om fabrikanter, der ikke var faglærte mestre. Kun ved særlige privilegier fra regeringen kunne de få tilladelse til at optræde som arbejdsgivere inden for handel og industri, uanset at de ikke ifølge laugsordningen havde bevist deres faglige duelighed ved aflæggelse af en mesterprøve. For at opnå dette privilegium måtte de være i besiddelse af tilstrækkelig startkapital.

Det er først langt ind i det 19. århundrede, at betegnelsen entreprenør får sin nuværende betydning, nemlig en person eller et firma, som ved en kontrakt påtager sig udførelsen af et *bygge- eller anlægsarbejde*. I tiden efter laugsordningens ophævelse 1857 har denne betydning ligget fast. Lov om Haandværks- og Fabriksdrift samt Handel og Beværtning m. m. af 29/12 1857 taler i § 17 om „Arbejdes Udførelse i Entreprise. Enhver kan som Entrepreneur . . .“ Betydningen af ordet entreprenør er således blevet indsnævret betydeligt i gangbar daglig tale. En sproglig reminiscens fra den oprindelige betydning findes stadig i ordet „entreprenant“.

Der er en tendens til at betragte entreprenørvirksomhed ved *anlægsarbejder* som en art ingeniørforretning. Det er også rigtigt, at entre-

prenørstanden, som beskæftiger sig med anlægsarbejder, er på vej til at blive et faguddannet erhverv, dog uden noget absolut enhedspræg, idet *Entreprenørforeningen* blandt sine medlemmer rummer entreprenører, der har specialiseret sig i udførelsen af enkelte arbejder, der i hovedtrækkene kan opdeles i følgende grupper: Jordarbejder, gade-, vej- og kloakarbejder, beton- og jordarbejder, vandbygnings- og kulturarbejder og levering af betonarbejder. Adskillige håndværkere driver imidlertid også samtidig entreprenørforretning, navnlig forekommer konstellationen murermester- og entreprenørforretning.

Ved byggearbejder betegnes samtlige håndværksmestre ofte som entreprenører. I teoretiske fremstillinger henregnes hertil også ofte arkitekt, ingeniør, sagfører eller anden byggeledelse, i hvert fald når de pågældende er lodtagne i fordelingsplanen, men betegnelsen entreprenør anvendes ikke i daglig tale om disse personer.

Det er ikke alene af sproglige, men også af systematiske grunde af betydning at fastslå, hvilke personer, der henregnes under entreprenører.

Rasting antager således at „entreprenøren i det praktiske liv kan være arkitekt, ingeniør, kunstner, opfinder, håndværker, arbejder for blot at nævne de vigtigste tilfælde, og hans medkontrahent bygherre, arbejdsgiver etc.“. Denne terminologi er for vidtgående og stemmer ikke med praksis.

Det *karakteristiske* for entreprenøren er, at hans aftale er indgået med bygherren eller med en anden entreprenør (underentreprise). De af entreprenøren antagne formænd, arbejdere m. v. falder derfor udenfor begrebet, ligesåvel som entreprenørens leverandører og hans bankforbindelse, som har finansieret ham.

Et problem om afgrænsningen af begrebet entreprenør opstod i forbindelse med straffelovstillæggene, nemlig med henblik på spørgsmålet om strafbart værnemageri efter lov nr. 246 af ²⁸/8 1945. Ved afgørelsen af, om der forelå utilbørligt initiativ, blev der lagt vægt på, om entrepriserne, f.eks. befæstningsværker eller flyvepladser, der blev udført for den tyske værnemagt, var udført af entreprenører. I denne henseende tillagde Højesteret det i den kendte Carlsen dom, U. f. R. 1949 s. 817, afgørende betydning, at den pågældende var medlem af Entreprenørforeningen. Dette bevirkede, at forholdet ikke ansås for utilbørligt, og Carlsen frifandttes derfor. Spørgsmålet gik herefter igen i en lang række senere retssager.

I Entreprenørforeningens jubilæumsskrift fra 1942, Entreprenørforeningen 1892—1942 s. 9—10 har *Georg Nørregaard* skrevet en instruktiv sproghistorisk redegørelse om ordet entreprenør.

Til belysning af ældre tiders sprogbrug kan iøvrigt eksempelvis nævnes følgende citat fra *Ludvig Holberg*, Danmarks Riges Historie (1732—35) III, a. 4. r.:

„Ingen er interessered udi at see vitløftige Specifikationer paa Brylops og Begravelses Stats, uden ... visse Entrepreneurs, der lade sig bruge til slige Solenniteters Indrettelser“.

Typisk er også anvendelsen hos *Adam Oehlenschläger*, Erindringer (1850—51) III. s. 177:

„I Søndags ... var det St. Annasdag. Der var Fyrværkeri i Prateren, og Entreprenøren indbød Nanetterne (alle de Damer, som hed Anna) til at tage Deel i og understøtte Festen“.

Se iøvrigt Ordbog over det danske Sprog, 1922 Bd. 4, sp. 477 og *Jacob Baden*, Ordbog over de af fremmed Sprog laante Ord, 2. udg. 1820.

Om den nutidige sprogbrug henvises til *Georg Nørregaard* s. 9—10, *Rasting* s. 2 og *Vilh. Meyer*, U. f. R. 1933 B. s. 17.

Kumbel omtaler entreprenøren i „Politiken“ 9/6 1950 i sit digt „For-slag om samarbejde“:

Entreprenøren, en energisk mand,
er sur paa et par slappe haandværkssvende.
Bygherren surer med — saa godt jeg kan —
fordi dét udhus aldrig faar ende.
Entreprenøren er lidt sur paa mig,
fordi han tror, jeg surer modsat vej.
Vi lures i et bundløst larum lurium.
Men da vi begge sammen lar os lure,
saa bør vi begge sammen være sure
i eet eendrægtigt enigt sammensurium.

HVAD FORSTÅS VED VÆRKSLEJE?

Ordet værksleje er et juridisk kunstprodukt, der ikke forekommer i daglig tale og aldrig har gjort det. Det er ukendt for ikke-jurister.

I den juridiske sprogbrug er værksleje i almindelighed betegnelsen for *en kontrakt, hvorved den ene part (værksmesteren) forpligter sig til imod vederlag at frembringe et arbejdsresultat for den anden (værksherren), og vederlaget skal som regel kun betales, når resultatet foreligger.*

For at forstå baggrunden for dette gamle klassisk-knirkende pulterkammerbegreb er det nødvendigt at gå tilbage til romerretten og følge udviklingen i vor juridiske litteratur op til vore dage.

Ordet værksleje har vist en forbavsende sejglivethed indenfor den juridiske systemlitteratur. Men i hvert fald indenfor entrepriseretten har værkslejebegrebet forlængst lidt strå døden.

I romerretten var *locatio conductio operis* betegnelsen for en aftale om tilvejebringelse af et *arbejdsresultat*, som skulle betales, når det var færdigt. Det kunne være opførelse af et hus, men ligesåvel bearbejdelse af løsøreting, transport af personer eller ting, videnskabelige eller kunstneriske præstationer.

Systematisk henregnedes begrebet under *leje* (*locatio conductio*), idet den, der skulle besørge arbejdet, blev opfattet som lejer af det værk (arbejdsresultat), *opus*, han skulle udføre.

Locatio conductio operis oversatte man på Dansk til *værksleje*. Den, som skulle fremskaffe arbejdsresultatet, blev betegnet som *værksmester* (*conductor*), den, som det skal udføres for, betegnedes som *værksherren* (*locator operis*).

Leje var iøvrigt i romerretten et meget omfattende begreb, idet der herunder ikke blot henregnedes, hvad der nu forstås ved leje, d. v. s. af boliger og ting (tingsleje), men også af menneskelig arbejdskraft (arbejdsleje).

På tilsvarende måde hedder det i det 18de århundredes danske jura — i professor og generalauditor *L. Nørregaards* Forelæsninger over den

Danske og Norske Private Ret, 3. Deel, 1787, s. 204—05: „Leie i Almindelighed (*locatio, conductio in genere*) er en Contract, hvorved En overdrager en Anden, til en bestemt tid, og imod en vis Betaling, Nytten og Brugen af sin ufortærlige Ting, eller sit Arbeide . . . Leie indgaaes enten om Nytten og Brugen af Ting og kaldes da *locatio, conductio rerum*, eller, om man vil Tings-Leie; eller den indgaaes om Gierninger af et vist Slags, som man forbinder sig, imod Betaling, til en Andens Gavn at foretage *locatio, conductio operarum*, og som man kan kalde Arbeids-Leie; eller og Leie haver til Hensigt et vist enkelt Verk, som En skal bringe til Veie, *locatio, conductio operis*, og som vi vil kalde Verks-Leie“ — hvortil i Note f føjes: „Skal et Verk f. Ex. om Bygning bringes til Veie, kaldes Bygherren *locator operis* og *conductor operarum*, og den, som paatager sig Verket imod Betaling, *conductor operis* og *locator operarum*“.

Anders Sandøe Ørsted kritiserede i 1832 professor F. T. Hurtigkarls hovedværk (professor 1798—1829) Den danske og norske Private Rets første Grunde, fordi værksleje her — i tilslutning til Nørregaard — var behandlet under leje („hvor man paa samme Maade forpligter sig til imod Betaling at forrette et vist bestemt Arbejde for en Anden“). Ørsted fandt, at der var så mange forskelligheder mellem værkslejekontrakten „og de øvrige Lejekontrakter“, at værkslejekontrakten burde behandles særskilt, også fordi den frembød stof til så mange retsspørgsmål.

Men i 1844 holdt Ørsted dog selv uforandret fast ved begrebet:

„Man kalder det *Værks-Leje*, naar nogen imod Betaling paatager sig at fuldføre et bestemt Arbejde. Derimod kaldes det *Arbejds-Leje*, naar man mod Betaling umiddelbart overlader en anden sin Tid og sine Kræfter til legemligt Arbejdes Forrettelse; men er det *Sjæls-Leje*, bliver det enten Fuldmagt eller en Kontrakt uden noget eget Navn“.

De efterfølgende juridiske professorer kritiserede ligeledes værksleje-begrebet.

J. E. Larsen (1831—56) mente, at værksleje-kontrakten så godt som intet havde til fælles med et egentligt lejeforhold, og navnlig fandt han ikke, at der var nogen analogi, der berettigede til at betragte „entrepreneuren“ som lejetager af det værk, han skulle udføre.

F. T. J. Gram (1849—71) kritiserer også, at systemsproget henførte værkslejeforholdet under lejekontrakter.

„Ligesom den almindelige Sprogbrug ikke har vedkjendt sig denne lidet heldige Benævnelse, saaledes er Værkslejeforholdet et aldeles ejendommeligt Kontraktsforhold, der har saare lidet tilfældes med Tingsleie og Arbejdsleie“.

Anders Christian Evaldsen (1872—85) ville behandle „den saakaldte Værkslejekontrakt, hvis ejendommelige Natur først vil kunne behandles, efter at baade Formueomsætnings- og Arbejdskontrakter ere fremstillet“. Evaldsen naaede imidlertid aldrig at faa behandlet værkslejekontrakten.

Julius Lassen (1881—1918) behandlede værkslejekontrakten i Obligationens specielle Del. Han fremhævede, at begrebet værksleje næppe forekommer i den almindelige sprogbrug, „der har forskellige Navne paa adskillige under Begrebet henhørende Kontraktsforhold, saasom Entreprise, Fragtkontrakt“.

I 1928 kritiserede højesteretssagfører dr. jur. *N. Cohn* i en anmeldelse Julius Lassens fremstilling af arbejdskontrakter og entreprise. Han betegnede den som forældet på næsten alle punkter.

Henry Ussing (1918—) har i „Enkelte Kontrakter“ behandlet problemet i et afsnit der betegnes „Værksleje. Entreprise“. Fremstillingen bygger på det traditionelle begreb værksleje. „Det er almindeligt at udskille en særlig Gruppe Arbejdskontrakter med Navnet Værksleje ... Iøvrigt omfatter Begrebet alle Slags Arbejdsresultater. Til Værksleje henføres saaledes Kontrakt om Opførelse og Forandring af Bygninger og Bearbejdelse af Løsøre, om Transport af Ting og Personer, endvidere Bjærgningskontrakter og Forlagskontrakten, Speditionskontrakten m.m.“.

Carl Rasting undgik i sin doktordisputats fra 1932 „det klassisk-knirkende romerretlige begreb“ værksleje og anvendte i stedet for entreprise (entreprenør).

Rasting tilføjede, at der utvivlsomt lod sig skrive et meget interessant stykke sammenlignende dogmehistorie om forholdet mellem „entreprise“ og „værksleje“, et problem, som han imidlertid af hensyn til opgavens begrænsning lod ligge.

En stærk og rammende kritik af værkslejebegrebet blev fremsat af *Vilh. Meyer* i 1944:

„At det i vore Dages Sprogbrug føles som en Antikvitet, og at det skyldes vore ældre Juristers romerretlige Træning, naar Værkslejebegrebet er holdt i Live saalænge, idet de i deres Bevidsthed nedfældede den Opfattelse, at Ordet var velegnet til Karakteristik af bestemte Kontraktsgrupper. Værkslejebegrebet er i Teorien anvendt som Pulterkammer for en Samling retlige Fænomener, som man ikke har kunnet finde Plads til andre Steder i Systemet, og ofte har man maattet hugge en Hæl og klippe en Taa for at faa dem i Skoene.“

I Byggeriets retlige og økonomiske Organisation 1. udg. (1946) kritiserede jeg ligeledes værkslejebegrebet og gjorde gældende, at den sædvanlige typekarakteristik i hvert fald ikke kunne gælde for entreprenen.

I 2. udg. (1951) tilføjede jeg, at byggeriets retsforhold er så komplicerede, at værkslejebegrebet har levet et par menneskealdre for længe.

Kritikken har fået tilslutning af *Fr. Vinding Kruse* i „En nordisk Lovbog“ 1948: „Det dansk-norske ord „værksleje“ er et dårligt ord, som vanskeligt forstås af menigmand“. *Fr. Vinding Kruse* har fuldstændigt forladt værkslejebegrebet, og vil iøvrigt i stedet for fremmedordet entreprise foreslå anvendelse af det svenske ord „foretag“, som et nyt legalt fællesnordisk ord. I svensk sprog dækker foretag ikke det snævrere ord entreprise, som hedder „arbetsbeting“.

Gunnar Nybergh har i Tidsskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1952 s. 125 i en anmeldelse af Byggeriet, 2. udg., også givet sin tilslutning til kritikken: „Riktigheten av förf:s påpekande lärar även och kanske just med hänsyn til finska förhållanden svårligen kunna bestridas“.

I lovsproget taler stempelloven, lovbk. nr. 99 af ²³/₄ 1929 § 81, stk. 2, om „kontrakter om et bestemt arbejdes udførelse (værksleje, entreprise)

eller en genstands levering for en betaling, der ikke bestemmes efter arbejdstiden, men efter forretningens eller genstandens omfang og værdi“, jfr. *Erik Mangor*, Lov om Stempelafgift, (1936) s. 214—16.

Frederik Theodor Hurtigkarl, Den Danske og Norske Private Rets første Grunde (1817) II — 2, s. 277.

A. S. Ørsted, Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed med stadigt Hensyn til afdøde Etatsraad og Professor Hurtigkarls Lærebog, (1832) 5. bd. s. 456 ff.

A. S. Ørsted, Formularbog indeholdende Formularer til de vigtigste i det borgerlige Liv forekommende Kontrakter og andre Dokumenter tilligemed udførlige Anvisninger til de Rets- og Forsigtigheds-Regler, som ved slige Dokumenters Affatning bør iagttages, 5. udg. (1844) s. 244.

J. E. Larsen, Privatretlige Foredrag II, Forelæsninger over den danske Obligationsret (1858) s. 205.

F. T. J. Gram, Den danske Formueret (1864) II s. 103.

Evaldsen, Lithograferede Forelæsninger over Obligationsrettens specielle Del.

Julius Lassen, Lærebog i Obligationsrettens specielle Del, 3. udg. ved Henry Ussing (1924) s. 416 ff.

N. Cohn, Juridisk Tidsskrift, 1928 s. 125.

Ussing, Enkelte Kontrakter s. 396.

Vilh. Meyer, Juridiske Rids og Udkast (1944) s. 18.

Rasting, s. 1—3 og Juristen 1947 s. 40.

Rasting oplyser, at værkslejebegrebet ikke har spillet nogen afgørende rolle i engelsk-amerikansk retsudvikling, jfr. *Rasting*, s. 1, 70, 99 og 117 ff.

Axel H. Pedersen, Byggeriet 1. udg. (1946) s. 204—06 og 2. udg. (1951) s. 5—9.

Fr. Vinding Kruse, En nordisk Lovbog (1948) s. 597—98.

Om ordet företag se *Anders Örne*, Göteborg Handels- och Sjöfartstidning ⁵/₆ 1952.

Bl. a. i *Jeppe Aakjær*, Vredens Børn (1904) s. 67 og *Martin Andersen Nexø*, Pelle Erobreren (1906—10) I s. 10 omtales daglejere, personer, som går på *dagleje*, og som oppebærer en forud fastsat dagløn, navnlig landarbejdere. Sammenlign det forsvundne *sjælsleje* (fuldmagt) og *værksleje*, som ikke forekommer i daglig tale, hvor *daglejer* — som reminiscens fra en romanistisk tankegang — også er ved at forsvinde.

AFGRÆNSNING MELLEM ENTREPRISE OG VÆRKSLEJE

Romerrettens værkslejebegreb forudsatte stiltiende, at værket (arbejdsresultatet) blev præsteret af værksmesteren personligt, der først fik betaling, når det forelå færdigt.

Anders Sandøe Ørsted havde samme opfattelse i 1844, da han i sin formularbog anbragte udkastet til „Kontrakt om Opførelse af et Huus“ under afsnittet „Kontrakter om personlige Handlinger“. Kontraktsudkastet giver et karakteristisk billede af den tids byggeri og stillingtagen til problemerne:

Formular til en Kontrakt om Opførelsen af et Huus. (1844).

Vi underskrevne, jeg Niels Stok, Tømrermester, og jeg Halvor Andersen, Brændevinsbrænder, have oprettet følgende Kontrakt med hinanden:

1. Jeg Niels Stok forpligter mig herved til paa min Medkontrahents Grund No. 500 i Studiistrædet, for ham at opføre et Forhuus paa fire Fag, tre Etager højt, med gebrokkent Tag, af Grundmuur til alle Sider, et Baghuus ligeledes af Grundmuur, med heelt Tag, fire Fag bredt, tre Etager højt, i hvis underste Etage et Brændeviinsbrænderie og en Køestald indrettes, samt endelig et Lokum ligeledes af Grundmuur med teglhængt Tag og to Afdelinger. Ved dette Arbejde retter jeg mig i alle Henseender, saavel efter den af min in duplo over Bygningerne forfattede og ved min Medkontrahents Paategning af Dags Dato approberede Tegning, som efter det af mig ligeledes in duplo forfattede og af min Medkontrahent approberede Overslag, af hvilken Tegning og hvilket Overslag enhver af os har modtaget sit Eksempplar.

2. Forbinder jeg mig til næstkommende Mandag at lade begynde med Grundens Gravning, og derefter uafbrudt at fortsætte Arbejdet, saaledes at samme forsvarligen fuldføres, ligesom jeg forbinder mig til at skaffe Bygningerne færdige til fire Uger førend næstkommende 15. Oktober.

3. Anskaffer jeg Materialierne efter Overslaget, ligesom de efterhaanden behøves og forbinder mig til at anvende de angivne og beregnede Qvantiteter, om de end imidlertid skulde blive dyrere, uden at fordre mere end den akkorderede Sum.

.....

7. Skulde der til den ommeldte Tid, nemlig fire Uger førend 1. Oktober, endnu mangle noget, hvortil jeg, efter denne Kontrakt, i Overensstemmelse med Overslaget og Tegningen, har forbundet mig, da skal det staae min Medkontrahent frit for at foranstalte det efter Tegningen, Kontrakten og Overslaget fuldført ved Laugsmestere og Kunstnere paa min Bekostning uden mindste Udgift i nogen Maade for ham, hvorhos jeg, forsaavidt han derved maatte hindres i fra den strax paafølgende Flyttedag at beboe eller udleje Bygningen, betaler ham i Skadesløsholdelse 500 Rbd. r. S., siger fem Hundrede Rigsbankdaler rede Sølv, ligesom det og staaer til Medkontrahenten, hvis han ikke skulde ansee sig fuldkommen skadesløst holdt ved fornævnte Sums Betaling, da, i Stedet derfor, at fordre Erstatning efter Taxation og andre Beviser for det ham paaførte Tabs Størrelse, uden at jeg dog fritages for at tilsvare den hele fornævnte Sum, om end disse Oplysninger ikke førte til en Erstatning af et saa stort Beløb.

8. Naar Hr. Tømrmester Stok har opfyldt denne Kontrakt i alle dens Dele, uden nogen videre Udgift fra min Side, betaler jeg, Halvor Andersen, ham den for Husets Opførelse akkorderede Sum 3000 Rbdlr. S. M., siger Tre Tusinde Rigsbankdaler i Sølvmonnt, af hvilken Sum jeg, hvis den ei prompte erlægges, har at svare Renter fra Forfaldsdagen. Til Sikkerhed for denne Herr Stok tilkommende Betaling giver jeg ham første Prioritet i Grunden og den af ham opførte Bygning, som jeg er pligtig til etageviis at assurere.

9. Skulde det hændes sig, at Bygningen, medens den var under Arbejde, afbrændte, eller det Byggede, ved anden utilregnelig Hændelse, blev forstyrret inden Afleveringen, bærer vi hver den halve Skade, saa at jeg, Halvor Andersen, hvis den opførte Bygning aldeles opbrænder eller ødelægges, godtgør Hr. Stok det Halve af den Sum, som det forrettede Arbejde i Forbindelse med de tillagte Materialier, i Forhold til den for Arbejdets Udførelse betingede Sum, ved et lovligt Skjøn, findes at være værd, efterat de tilbage blevne Rudera af Materialierne, der da tilhøre Hr. Stok, ere afdragne, ligesom jeg, i Tilfælde af, at Skaden kan afhjælpes, betaler Hr. Stok det Halve af hvad der efter hiint Forhold, findes at være billig Betaling for det i saa Henseende fornødne Arbejde med Materialier. Dog ere foranførte Regler uanvendelige, forsaavidt jeg Halvor Andersen, i Medhold af Plakat 11. Sept. 1795, har tegnet eller kunnet, samt efter § 8 burde have tegnet Assurance, og derved faaet Skaden erstattet, hvoraf flyder, at jeg, i de Tilfælde, hvori Skade erstattes af Assurancevæsnet, har, med Hensyn til de Etager, som alt være færdige til Assurance, at betale det fulde Beløb af det forrettede Arbejde og de dertil lagte Materialier, saaledes som samme paa foranførte Maade, bestemmes, imod at Rudera forsaavidt og ere mig tilhørende. Iøvrigt vil nærværende Kontrakt, hvis et Ulykkes Tilfælde, der ganske ødelagde Bygningen, medens den stod under Arbejde, skulde indtræffe, ikke videre end den udi nærværende § bestemte Henseende vedblive at forpligte Parterne, men det vil komme an paa nye Overenskomst, om en nye Bygning af mig, Stok, skal opføres i den ødelagtes Sted. Men naar Skaden kan istandsættes, bliver Kontrakten i alle Henseender ved Magt, und-

tagen at jeg, Stok, i dette Tilfælde nyder saa meget Forlængelse i den udi § 2 bestemte Tid, som ved et lovligt Skjøn, erhvervet paa den i § 5 fastsatte Maade, findes at være forholdsmæssig til den hele til Arbejdets Fuldførelse givne Tid.

10. Skulde Hr. Niels Stok døde inden ovenmeldte Arbejde er bragt til Ende, skal det strax ved en Synsforretning, som erhverves under de i § 5 angivne Betingelser, afgjøres hvad der, i Forhold til den i § 8 fastsatte Betaling, tilkommer hans Boe eller Arvinger for det forrettede Arbejde, og de tillagte Materialier (hvortil i dette Tilfælde og de paa Grunden henbragte, skjøndt ej endnu forbrugte, bør regnes), hvilken Sum jeg Halvor Andersen inden 4 Uger efter Forretningens Beedigelse udbetaler, hvorhos jeg forpligter mig til fra den saaledes bestemte Betalingstid at svare lovlige Renter, hvis jeg ej i Tide skulde erlægge Betalingen. Det i nærværende § bestemte gjelder og med Hensyn til det Tilfælde, som for Resten ikke er at befrygte, at Hr. Stok skulde fallere inden Arbejdets Fuldførelse.

Denne Kontrakt er underskrevet og forseglet af os begge i Vitterlighedsvidners Overværelse. Originalen beholder jeg Niels Stok, og en ligelydende, af min Medkontrahent verificeret Copie, modtager jeg Halvor Andersen.

København, den 8. April 1836 .

Niels Stok
(L. S.)

Halvor Andersen
(L. S.)

Til Vitterlighed

P T

N O

Ørsteds kontraktsudkast er en typisk værkslejekontrakt: entreprisesummen, 3000 Rbdlr., erlægges først efter husets opførelse.

Samme tankegang går igen i de efterfølgende juridiske fremstillinger, senest i *H. Munch-Petersen*, Den borgerlige Ret, 13. udg. (1948):

„Har en Haandværksmester taget en Bygning i Entreprise, er det ikke hans Arbejdsvirksomhed i sig selv, der danner Kontraktens Genstand. Han skal fremskaffe et Arbejdsresultat, have Bygningen færdig til den aftalte Tid; sker det ikke, vil han i Reglen gaa Glip af sin Betaling og ikke sjældent endogsaa ifalde en større Erstatning. Man taler i saadanne Tilfælde, hvor der altsaa skal *frembringes et Arbejdsresultat mod Vederlag, om „Værksleje“*.“

Det samme gjelder fremstillingerne i *Norge*, hvor man under „verkskontrakterne“ sidestiller bestilling af et par støvler med bygning af et hus, og ligeledes i *Sverige*, hvor afskrivning fra et maskinskrivningsbureau som „arbetsbeting“ sidestilles med opførelse af en bygning.

Men den industrielle og økonomiske udvikling har været så stærk, at bygge- og anlægsarbejder nu ofte er en kompliceret og

langstrakt proces, der repræsenterer store millionbeløb, der udbetales successivt, efterhånden som arbejdet skrider frem.

Og indenfor bygge- og anlægsarbejder vil det kun undtagelsesvis forekomme, at en entreprenør personligt udfører entreprisen. Dette fremgår også af A. B. § 10, stk. 1, hvorefter entreprenøren skal *lede* arbejdet personligt eller ved en stedfortræder, der i enhver henseende kan repræsentere ham.

Og dog er det den dag i dag den almindelige, gængse juridiske opfattelse, at entrepriseforholdet betragtes som værksleje, om end det næppe er muligt at opstille et større antal regler, der gælder for værkslejekontrakter i almindelighed, og at det følger af selve kontraktens typiske indhold, at vederlaget som regel kun skal betales, når resultatet opnås (Ussing).

Denne typekarakteristik passer imidlertid ikke på entrepriseforholdet. Det er tværtimod typisk for entreprisekontrakten, at vederlaget, enterprisesummen, erlægges i rater efter en fast praksis, der nærmere behandles under enterprisesummen, s. 101—04.

Begrebet værksleje er uanvendeligt på entreprisekontrakten, som intet har tilfælles med lejekontrakten. Entreprisekontrakten indeholder ej heller nogen garanti for et arbejdsresultat.

Den betydelige økonomiske omsætning, der ligger bag entreprisekontrakterne, burde forlængst have medvirket til en nydannelse på dette retsområde på ganske samme måde som det gamle begreb „arbejdsleje“, forholdet mellem arbejdsgiver og arbejder, har udviklet sig til en helt ny retsdisciplin, *arbejdsretten*. Under det traditionelle begreb værksleje behandles i de juridiske fremstillinger, foruden transportkontrakterne, der dog i stigende grad reguleres af positive lovregler og allerede derfor udskilles til særlig behandling, som regel kun de kontrakter, der her betegnes som entreprisekontrakter, og kontrakter om frembringelse eller bearbejdelse af løsøre. Disse to kontraktsformer er imidlertid så vidt forskellige, og målt efter omsætningen og værdierne står de i et sådant misforhold til hinanden — som en bajersk pølse til et luftskib — at *entreprise-retten* bør udskilles til særlig behandling. Til det traditionelle begreb „værksleje“ bør i fremtiden kun henvises kontrakter om frembringelse eller bearbejdelse af løsøre. Ordet værksleje burde iøvrigt erstattes af et andet og bedre. Bearbejdelseskontrakter eller løsørebestilling kan muligvis anvendes.

Anders Sandøe Ørsted, Formularbog indeholdende Formularer til de vigtigste i det borgerlige Liv forekommende Kontrakter og andre Dokumenter, tilligemed udførlige Anvisninger til de Rets- og Forsigtigheds-

Regler, som ved slige Dokumenters Affatning bør iagttages, 5. udg. (1844) s. 249 ff., jfr. 4. udg. (1817) s. 263 ff. Ørsted, hvis forskertrang kortlagde så at sige alle den tids juridiske områder, beskæftigede sig iøvrigt ikke med spørgsmål, som vedrørte byggeriet.

Se dog „Om Grundsætningerne for det dansk-norske Hypothekvæsen, sammenholdt med fremmede Staters“, Juridisk Tidsskrift 16. bd. 2. hæfte (1830) s. 144—145 og *Anders Sandøe Ørsted*, Privatretlige Skrifter, 2. afdeling (1930) s. 337—338. Se *Ørsted*s bemærkninger hertil i „A. S. Ørstedes videnskabelige Virksomhed efter Ørstedes haandskrevne Optegnelser“, J. T. 1918 s. 398—99.

H. Munch-Petersen, Den borgerlige Ret, 13. udg. ved *Erwin Munch-Petersen* (1948) s. 341. Fremstillingen er praktisk set uændret fra 1. udg. (1901).

Ragnar Knoph, Oversikt over Norges Rett (1934) s. 253, jfr. *Carl Kaas*, T. f. R. 1952 s. 108.

Björlling-Malmström, Civilrätt (1947) s. 180. Se ligeledes *Hugo Wikander*, Bidrag till läran om arbetsbetingsaftalet enligt svensk rätt, Uppsala (1913) og *samme* Om det materiella arbetsbetinget och dess viktigaste rättsföljder (1916) s. 6. Se også *J. W. Chydenius*, Lärobok i Finsk Kontraktsrätt (1918) II s. 450 ff., Helsingfors.

Egon Larsen, Revision og Regnskabsvæsen, 1947 s. 37, finder det ligeledes urimeligt, at reparation af en løsøregenstand systematisk skal side-stilles med aftalen om opførelsen af en beboelseskarré.

Poul Andersen, Næringsretten i Hovedtræk 3. udg. (1937) taler s. 27 om, at en „Haandværker, som beskæftiger fremmed Medhjælp . . ., maa . . . løse Næringsbrev, hvadenten han gaar paa Dagleje, arbejder paa Akkord eller maaske som Værksmester i Henhold til Værkslejekontrakter . . .“.

I *Erik Hansen*, Haandværkeren og Lovgivningen, udg. af Fællesrepræsentationen for dansk Haandværk og Industri, 2. udg. (1943) s. 135—38, er udtrykket „værksleje“ undgået. Her bestemmes entreprise som „et kontraktmæssigt Forhold, hvorved en Person mod et aftalt Vederlag paatager sig at besørge et vist Arbejde udført og færdigleveret“, og det tilføjes: „Det kontraktmæssige bestaar altsaa i at fremskaffe et Arbejdsresultat, derimod ikke i Udførelse af Arbejdsvirksomheden, idet Entreprenøren sædvanligvis ikke er pligtig til personligt at præstere noget Arbejde, hvorimod Arbejdet foregaar under hans Tilsyn, og Ansaret for Arbejdsresultatets Kvalitet paahviler ham“.

Se iøvrigt Juridisk Ordbog 2. udg. (1943) s. 44 og *Jan Kobbernagel*, Erhvervsretten i Grundtræk, 3. udg. (1952) s. 256 ff., der har et afsnit om entreprise, der dog henregnes under værkslejebegrebet.

Henning Hasle og *Bent Nebelong*, Løsørekøb I s. 24.

Axel H. Pedersen, Bemærkninger om Entreprisekontraktens Formulering, Juristen 1936 s. 209—24, jfr. Sv. J. T. 1935 s. 32—33.

Sigurd Dennemark, Sv. J. T. 1950 s. 293 ff.

Curt von Bonsdorff, Rättsfall från 1916—1939 berörande entreprenadkontraktet, Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1942 s. 154—170, behandler entreprise (entreprenad) i en videregående betydning.

ENTREPRISEKONTRAKTEN

A. Definition.

Entreprisekontrakten er en aftale om udførelse af et bygge- eller anlægsarbejde, der afsluttes mellem bygherren og entreprenøren eller mellem to entreprenører, således at den ene som *underentreprenør* forpligter sig til at udføre en del af det arbejde, den anden har påtaget sig som *hovedentreprenør*.

Denne definition frigør entreprisen fra værkslejebegrebet. Den er i overensstemmelse med den sædvanlige brug af ordet entreprise, hvortil henregnes både bygge- og anlægsarbejder. „Udførelse af arbejdet“ omfatter både opførelse, forandringer og eventuelle større reparationer. Normalt udføres entreprisen imod vederlag, men en entreprisekontrakt kan også foreligge, hvor entreprisen udføres uden vederlag, f. eks. ved velgørende formål. *Rasting* har fremhævet som led i definitionen, at entreprisen udføres på fremmed formueområde. Det må dog erindres, at entreprenøren ofte står som medejer af grunden, hvor denne ejes af et håndværkerkonsortium.

Rastings opfattelse af entreprisekontrakten er væsensforskellig fra den sædvanlige betydning, hvori begrebet værkslejekontrakt tages.

B. Form og indhold.

Entreprisekontrakten afsluttes ved særligt dokument eller ved påtegning på eller accept af tilbudet, jfr. A. B. § 3. Der leveres entreprenøren fornøden genpart af kontrakten samt af beskrivelser, tegninger o. s. v. Disse skal på forlangende tilbageleveres efter endt arbejde.

Der kan også foreligge aftale om entreprise uden skriftlig kontrakt, se f. eks. U. f. R. 1937 s. 256, 1938 s. 21 og 1946 s. 426.

I entreprisekontrakten træffes udførlig aftale mellem bygherren og entreprenøren om entreprisens udførelse, tidsfrister, betaling

m. v. Hovedgrupperne af de retsforhold, der opstår mellem parterne, gennemgås nærmere i det følgende, og i A. B. indeholdes deklatoriske regler herom.

C. Retsgrundlaget.

I entreprisekontrakten fremhæves, hvilke dokumenter der ligger til grund for entreprisens udførelse. De forskellige dokumenter — tegninger (med planer, snit og facade), beskrivelser, arbejdsplan, målinger, nivellementer, diagram, A. B. og S. B., materialefortegnelser, entreprenørens tilbud. Almindelig beskrivelse af bygningsarbejde, vedtægter angående arbejder og leverancer, finansieringsplan, fordelingsplan og eventuelt finansieringsdeklaration — vedhæftes entreprisekontrakten og påtegnes af bygherren og entreprenøren.

Herved undgås tvistigheder i de hyppige tilfælde, hvor der efter foretagne ændringer i det oprindelige projekt foreligger flere forskellige sæt tegninger, eller hvor beskrivelserne er undergået ændringer.

Der tilkom entreprenøren ekstrabetaling, da de endelige tegninger afveg fra, hvad der var forudsat ved entreprisekontraktens indgåelse og fra den oprindelige tegning, U. f. R. 1931 s. 464.

D. Uoverensstemmelse imellem de forskellige dokumenter.

Det fastsættes ofte i entreprisekontrakten, at dennes bestemmelser er gældende, hvor der foreligger uoverensstemmelser mellem dokumenter og kontrakten. Efter A. B. § 8 skal entreprenøren indhente bygherrens afgørelse, hvis tegninger og beskrivelse ikke yder tilstrækkelig vejledning til enkelte konstruktioners udførelse, og hvis der er uoverensstemmelse imellem de forskellige dokumenter. Undertiden aftales det, at beskrivelsernes ordlyd skal være afgørende, hvis der foreligger uoverensstemmelser mellem tegninger og beskrivelser. Om forandringer i entreprisen, se s. 91—97.

Disse bestemmelser skærper kravet til entreprisekontraktens omhyggelige udarbejdelse og forudsætter, at koncipisten er fortrolig med de vedhæftede dokumenter.

Kontrakten vil ofte indeholde bestemmelse om, at hver entreprenør skal gennemlæse beskrivelserne m. v. for samtlige byggefag.

Glarvester Fledilius, som havde glarmesterarbejdet i entreprise for Københavns Belysningsvæsens administrationsbygning i Vognmagergade, påstod, at han efter tilbudslisten måtte tro, at han kun skulle levere ruder til 281 forsatsrammer, medens bygherren påstod, at der skulle leveres til 1664 forsatsrammer. Belysningsvæsenet blev frifundet, skønt det var givet, at tilbudslisterne ikke var tydeligt affattet. Glarmesteren fik heller ikke medhold i, at tegningen ikke tilstrækkeligt tydeligt angav målestokken for nogle ovenlysvinduer. U. f. R. 1917 s. 198.

Statueret, at det må være bygherren og hans arkitekts sag at forme deres kontrakter med de enkelte håndværkere så klart, at disse ikke udsættes for ved misforståelse af kontrakten at forregne sig. S. H. T. 1910 s. 343.

ENTREPRISENS ORGANISATIONSFORMER

Et bygge- eller anlægsarbejde kan udføres af

- A. en række fagentreprenører (fagentreprise)
- B. en hovedentreprenør (hovedentreprise)
- C. en bygmester.

A. Hvis arbejdet udføres som *fagentreprise*, afslutter hver enkelt fagentreprenør entreprisekontrakt med bygherren for sit eget fags vedkommende. Fagentreprenøren fungerer selvstændigt på sit område, medens bygherren eller tilsynet, bygherrens repræsentanter — arkitekt og ingeniør — forestår arbejdets samlede ledelse. A. B. § 11 fastsætter, at entreprenøren på bedste måde skal samvirke med andre ved samme foretagende beskæftigede entreprenører. Entreprenøren skal i tide forhandle med tilsynet, så at alle fejl og forsinkelser, der kan opstå som følge af mangel på sådant samvirke, undgås. Iøvrigt er entreprenøren underkastet bygherrens og tilsynets anvisninger i så henseende.

Tømrermestrene, Brødrene Steffensen påtog sig i 1930 som hovedentreprenør at udføre arbejdet ved en udvidelse og istandsættelse af en ejendom i Odense. De overdrog murerarbejdet, derunder grundudgravning, til murermester Richard Hansen. Efter de for entreprisen gældende „Alm. Betingelser“ hørte alle nødvendige afstivninger til tømrerarbejdet. Efter at murermester Hansen havde ladet grave en rende ca. 2,30 m dyb, parallel med nabogrunden, meddelte han den $\frac{2}{7}$ 1930 tømrermester Steffensen, at han nu var så langt fremme med udgravningen, at afstivning af naboejendommen kunne finde sted. Den næste dag indfandt tømrermesteren sig på arbejdspladsen, han bestilte straks det fornødne afstivningsmateriel, da han kom i løbet af formiddagen, og gav 2 tømrersvende, der var beskæftiget andetsteds i byen, ordre til at foretage afstivningen. Da de 2 tømrersvende kom til arbejdspladsen, fandt de den gravede rende for smal til, at de kunne foretage afstivning, og de anmodede derfor murerformanden om at fortsætte udgravningen, idet de udtalte, at afstivning kunne foretages næste dag. Samme aften styrtede gavlen ned, og den knuste hele mellembygningen. Tømrermester Steffen-

sen betalte — efter aftale med murermester Hansen — en samlet erstatning på 11.471,05 kr. til dækning af den ved bygningens sammenstyrtning skete skade.

Både tømrermesteren og murermesteren blev idømt en bøde hver på 400 kr. for overtrædelse af bygningsvedtægten. Under henvisning til, at det ved straffesagen var fastslået, at de begge havde lige skyld i skaden, anlagde tømrermesteren sag mod murermesteren til betaling af halvdelen af erstatningen. Murermesteren blev frifundet.

Det hed i dommen bl. a., at der ikke kunne pålægges murermesteren andet og mere end at advare tømrermesteren, når afstivning påkrævedes, da murermesteren rettidig havde gjort dette, og da tømrermesterens folk havde forsømt at udføre afstivningen, havde murermesteren ikke pådraget sig noget erstatningsansvar. U. f. R. 1933 s. 239.

Murermester Hans Buhl havde i 1918 påtaget sig at opføre en bygning for „De danske Statsbaner“ i anledning af en påtænkt udvidelse af et ilgods-varehus på Københavns Godsbanegård. Han antog tømrermester Lars Hansen til at udføre tømrerarbejdet i henhold til konditionerne for 25.281 kr. I de specielle betingelser var det fastsat, at facadestenene — ca. 100.000 — skulle være håndstrøgne mursten. Murermesteren meddelte imidlertid statsbanerne, at teglværkerne havde erklæret, at de ikke kunne fremskaffe sådanne sten foreløbig, men muligvis i juli måned. Efter at kontrakten var blevet oprettet, påbegyndtes arbejdet i midten af juli og fortsattes derefter med nogle kortvarige afbrydelser indtil den 28/7 1918, da det ophørte, fordi murerarbejdet standsede, da murermesteren ikke disponerede over de håndstrøgne sten. Tømrermesteren måtte derefter ligeledes indstille sit arbejde, som var afhængig af, at murerarbejdet fortsatte. Tømrerarbejdet blev derfor ligeledes forsinket, og tømrermesteren anlagde derefter retssag mod murermesteren til betaling af 1611,45 kr., som udgjorde det beløb, hvormed tømrerentreprisen var blevet fordyret som følge af forsinkelsen.

Murermesteren blev dømt, idet højesteret udtalte, at murermesteren enten burde have sikret sig, at han havde rimelig udsigt til at skaffe det i konditionerne nævnte antal håndstrøgne sten, eller at han burde have taget fornødent forbehold overfor tømrermesteren. U. f. R. 1923 s. 246.

En entreprenør kan kun med bygherrens samtykke helt eller delvis indsætte en anden i sit sted. Derimod kan han overlade udførelsen af de enkelte dele af entreprisen til en underentreprenør, hvor dette er sædvanemæssigt hjemlet, A. B. § 3 stk. 3.

Denne regel stemmer med almindelige obligationsretlige regler, hvorefter delegation normalt ikke er tilladt.

Derimod kan dele af entreprisen overlades til andre, hvis dette er sædvanligt. Denne regel stemmer med tidligere praksis. A. B. krævede tidligere også her bygherrens samtykke.

B. *Hovedentreprise* er den sædvanlige betegnelse for, at bygher-

ren kun har kontraheret med en enkelt entreprenør, *hovedentreprenøren*, der selv udfører en enkelt fagentreprise, og som lader de øvrige udføre af fagentreprenører, som han selv slutter kontrakt med. Den enkelte fagentreprenør fungerer i realiteten selvstændigt ganske som ved fagentreprisesystemet. De af hovedentreprenøren antagne entreprenører betegnes som *underentreprenører*.

Ved hovedentreprisen påtager hovedentreprenøren sig ansvaret for sine underentreprenører, og forholdet mellem disse parter er bygherren uvedkommende. Ofte betinger bygherren sig dog, at kontrakterne mellem hovedentreprenøren og underentreprenørerne skal godkendes af bygherren, og at denne har ret til at udøve kontrol og har adgang til at forlange oplysninger direkte af underentreprenørerne om alle forhold, der vedrører byggeriet.

Undertiden forhandler bygherren direkte med og udpeger samtlige entreprenører, hvorefter der træffes aftale med en af disse om at optræde som hovedentreprenør imod at oppebære et *hovedentreprenørsalær*.

C. En *bygmester* slutter kontrakt med bygherren på ganske samme måde som hovedentreprenøren, men bygmesteren har med hensyn til arbejdets ledelse overtaget fagmesterens funktion indenfor en række fag, idet bygmesteren gennemfører hele byggearbejdet eller en væsentlig del deraf indenfor sit firmas egne rammer.

Jfr. *U. f. R. 1936 s. 478*. E. havde næringsbrev på almindeligt håndværk og drev erhvervsmæssig virksomhed med opførelse af huse i samlet entreprise på den måde, at han indgik særlige entreprisekontrakter med de forskellige håndværksmestre og selv alene udførte udgravningsarbejdet. Da E. havde næringsadkomst for den del af arbejdet, han selv udførte, kunne yderligere næringsadkomst ikke kræves, hvorved bemærkedes, at den virksomhed at påtage sig at lade et arbejde udføre ved hjælp af andre, med hvem kontrakt sluttes om disses selvstændige udførelse af arbejdet, ikke kan betegnes som næringsvirksomhed som håndværker.

I Haandværksraadets responsumsag nr. 1 spurgtes bl. a., om en smedemester med næringsbrev som smed kunne indgive samlet entreprise på smede- og blikkenslagerarbejde og lade en blikkenslagermester udføre dette sidste.

I rådets skrivelse af 15. juni 1941 udtaltes: „Der er intet lovgivningsmæssigt til Hinder for, at en Smedemester har Ret til at indgive en samlet Entreprise paa de 2 nævnte Arbejder, idet han kan fremskaffe sig de nødvendige Borgerskaber. Dersom den paagældende Blikkenslagermester, som udfører Blikkenslagerarbejdet, kun er at betragte som Funktionær eller Arbejder hos Smedemesteren, fritages denne dog ikke dermed for at løse Borgerskab som Blikkenslager, hvorimod dette er Tilfældet, om Blikkenslageren udfører sit Arbejde under eget Ansvar.“

D. Prisdirektoratet har fastsat bestemmelser om afgivelse af hovedentreprisebud og underentreprisebud, jfr. Meddelelse fra prisdirektoratet af ²⁶/₃ 1952 s. 4. Det hedder heri:

„I forbindelse med den af prisdirektoratet foretagne gennemgang af håndværkerorganisationernes vedtægter og overenskomster er det oplyst, at en af de lokale murermesterforeninger, der er tilsluttet Centralforeningen af Murermestre i Danmark, har vedtaget en bestemmelse om, at ingen murermester må overtage et arbejde i entreprise, der er eller har været udbudt fagvis.

Endvidere har samme forening truffet en overenskomst med den lokale tømrmesterforening, der er tilsluttet Centralforeningen af Tømrmestre i Danmark om, a) at der, når en bygherre ønsker et byggearbejde udbudt i entreprise, ikke samtidig må indgives fagbud, b) at vedkommende entreprenør kun må indhente tilbud fra et medlem af de ovennævnte foreninger og ikke må modtage eller give tilbud til en murer- eller tømrmester, der står uden for disse foreninger, og c) at ingen murer- eller tømrmester må give tilbud på entreprisearbejde til nogen anden bygningshåndværker.

Disse bestemmelser har været forelagt for priskontrolrådet, og rådet har meddelt foreningerne, at de ikke bør lægge hindringer i vejen for, at de forskellige ovennævnte former for byggeriets organisation kan trives side om side i indbyrdes konkurrence, således at enhver af formerne bringes til anvendelse på løsningen af de byggeopgaver, hvor de må virke mest effektive.“

I forbindelse med rådets afgørelse vedrørende konkurrence mellem fagentreprenørsystemet, hovedentreprenørsystemet og bygmestersystemet kan der henvises til indstillingen fra det af boligministeriet nedsatte arbejdskraftudvalg om byggeriets forskellige organisationsformer, hvorefter der burde være ligestilling af og fri konkurrence mellem de tre nævnte systemer.

Rådet har endvidere tilkendegivet, at foreningerne ikke bør sætte særlige grænser for medlemmernes adgang til at give og tage underentreprisebud, og at det må anses for urimeligt, at foreningerne vil søge at forbeholde entreprisebud for de foreningerne tilsluttede murer- og tømrmestre.

Der har altid stået strid om, hvorvidt det er mest hensigtsmæssigt med benyttelsen af en hovedentreprenør, en bygmester eller fagentreprenører. Tilhængere af hovedentreprenør- eller bygmestersystemet hævder, at dette virker fremmende på arbejdstempoet, fremskaffer en billigere pris og betinger en bedre udnyttelse af materiellet. Modstandere fremhæver, at hovedentreprenøren ofte har for ringe kapital, og at hans finansielle fejltagelser går ud over underentreprenørerne. Ved anvendelse af fagentreprenører har hver enkelt ansvaret for arbejdet og ingen garderer sig mod tab på be-

kostning af arbejdets kvalitet, hvad der kan være tilfældet ved hovedentreprisen, hvor hovedentreprenøren søger at få underentrepriserne udført til minimumsbetaling. Overfor bygmestersystemet er der særlig peget på faren for arbejdets fagmæssige kvalitet og på, at der kan opstå kapitalstærke, monopolprægede virksomheder.

I *Finland* og *Sverige* anvendes som regel hovedentreprenør, i *Norge* forekommer samtlige former, dog benyttes hovedentreprenør oftest i Oslo ved større byggeforetagender.

I Danmark er anvendelse af fagentreprenører det mest almindelige. Hovedentreprenør- og bygmesterprincippet møder modstand fra håndværkerside.

Udvalget vedrørende arbejdskraft til byggeriet har i en flertalsindstilling af ¹⁴/₁₁ 1950 til Arbejdsmarkskommissionen anbefalet jævnsides anvendelse af alle tre systemer.

Et særligt spørgsmål opstår, når en entreprenør ved udvist fejl eller forsinkelse påfører en anden entreprenør tab, s. 82—84.

Ussing, Enkelte Kontrakter s. 375, Haandværksraadets responsum findes i Haandværksraadets Aarbog 1943—44 s. 56—57. Håndværksrådets Tidsskrift 1950 s. 16—18. „Kun en mester på byggepladsen“, tillige indeholdende en redegørelse for forholdene i Belgien, Holland, Frankrig, Østrig og England.

Om Sverige se bl. a. *Erik Salomon*, Dansk Teknisk Tidsskrift nr. 10, oktober 1945 og *Eric Bystrøm*, Teknisk Tidsskrift, Stockholm 1948 s. 799—800, Bygge-Forum 1950 s. 22 ff.

BYGHERRENS UDBUD

Konkurrencen mellem flere entreprenører forudsætter naturligt, at disse afgiver deres tilbud på nøjagtig samme vilkår. Der er derfor i A. B. fastsat visse regler om bygherrens udbud, som ikke fandtes i A. B. 1927.

A. Tegninger, beskrivelser m. m.

Bygherrens udbud i licitation skal være ledsaget af de fornødne beskrivelser og tegninger, § 1, stk. 1.

Denne bestemmelse skal dog kun opfattes som en kortfattet programerklæring om, at det *fornødne grundlag* for licitationen skal fremlægges. A. B. nævner som eksempler på licitationsgrundlaget: almindelige og særlige betingelser, prøver, § 4, stk. 1, modeller etc., § 3, stk. 2, og materialefortegnelser, beregninger, nivellementer, opmålinger, målsætninger o. lign., „der har været fremlagt til vejledning for de bydende“, § 4, stk. 3.

Når ikke andet er særlig bestemt, er alle betegnelser i henseende til mønt, mål og vægt danske, § 5.

Det er både i bygherrens og de bydendes interesse, at licitationsgrundlaget så udførligt som muligt angiver, hvad bygherren fordrer både i henseende til kvalitet, materialemængde og udførelsesmåde. Detaillerede oplysninger sikrer bygherren med hensyn til kvalitet og udførelsesmåde, og de giver entreprenørerne en bedre og mere ensartet basis for beregning af tilbudene.

Dersom bygherren giver en af de bydende oplysninger, som supplerer det udleverede licitationsmateriale, skal han omgående meddele de samme oplysninger til andre ham bekendte interesserede, § 1, stk. 3. Denne regel, som er ny, tilsigter helt igennem at give et ensartet licitationsgrundlag.

Håndværkerorganisationerne har ved de forhandlinger, der er ført med priskontrolrådet vedrørende de nye licitationserklæringer

erklæret sig villig til, når licitationserklæring vedrørende udskydningsbud er underskrevet, at give bygherren adgang til i organisationen forud for licitationen afholdt møde til drøftelse af tegninger, beskrivelse, licitationsbetingelser m. v.

B. Licitationsformen.

Udbud i licitation skal være ledsaget af oplysning om, hvorvidt arbejdet udbydes i offentlig eller i bunden licitation, og om tiden og stedet for licitationen, A. B. § 1, stk. 1.

Ved *offentlig licitation* er bygherren berettiget til at vælge mellem samtlige indkomne tilbud eller forkaste dem alle, § 2, stk. 5.

Ved *bunden licitation* har bygherren, medmindre andet udtrykkeligt er fastsat, valget mellem at antage det billigste tilbud eller forkaste dem alle ved meddelelse til deltagerne (annullere licitationen) § 2, stk. 6. Hvis bygherren har opfordret de bydende til at afgive *alternative tilbud* (tilbud om arbejdets udførelse på anden måde end den i udbudet angivne), er han dog tillige berettiget til at antage et hvilket som helst af de indkomne alternative tilbud. Dersom bygherren ikke har opfordret til afgivelse af alternativt tilbud, men sådanne dog fremkommer, kan de kun antages, efter at licitationen er annulleret, § 2, stk. 6.

Den, hvis tilbud ikke antages, kan forlange sit tilbud samt tegninger, beregninger og beskrivelser, som han har ladet udarbejde, tilbageleveret, § 2, stk. 7.

Ved offentlig licitation kan bygherren afgøre, på hvilken måde han ønsker at bekendtgøre licitationen; som regel sker dette i dagspressen, ofte i lokale blade, undertiden i „Statstidende“, når det drejer sig om offentlige arbejder. De fleste meddelelser om licitationer omtales i dagbladet „Licitationen“.

Ved bunden licitation tilskrives entreprenørerne direkte.

H. Casse, Om Lovligheden af Aftaler mellem Licitationsbydende efter dansk Ret, T. f. R. 1912, s. 33—94, *Jakob Jakobsen*, Bemærkninger om Licitation, U. f. R. 1939 B.s. 101—07, *J. V. Levinsen*, Licitationsforhold og Retspraksis, Haandværksraadets Aarbog 1942—43, s. 37—63, *Vilh. Meyer*, Om Overslag og Tilbud paa Udførelse af Arbejde, Juristen 1944, s. 81—90, *Børge Nissen*, Licitation og Entreprise i Haandbog for Haandværkere (1947) s. 154—201, *Børge Nissen*, Vejledning og noter til den ny licitationsordning, København (1950), *Børge Nissen*, Licitationsproblemer, 2. udg. (1945) (132 s.), Indenrigsministeriets Licitationskommissions Betænkning af 1888 og Handelsministeriets Licitationskommissions Be-

tænkning af 1946. *Ussing*, Aftaler s. 36, 77, 142, *H. Munch-Petersen*, Den danske Retspleje, 2. udg. III, s. 114, 3. udg. ved *Erwin Munch-Petersen* (1937) s. 161.

C. Finansieringsplan.

Endvidere skal der ved private husbygningsarbejder, som under opførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån, foreligge en finansieringsplan, der indeholder fyldestgørende oplysninger om, hvorledes byggeforetagendet forventes finansieret, herunder hvorvidt der forventes statslån og i så fald af hvilken størrelse, § 1, stk. 2.

Dette er en ny regel. Finansieringsplanen er en specificeret kalkulation over *anskaffelsessummen*, samtlige udgifter til grund, bygninger og omkostninger, og over *finansieringen*, de midler, hvorigennem disse udgifter forventes dækket, og en i tilknytning hertil udarbejdet *rentabilitetsberegning*, der angiver de kalkulerede, specificerede årlige driftsindtægter og driftsudgifter og forrentningsprocenten af „eget indskud“.

Hvis et byggeforetagende er af en sådan størrelse, at det overstiger enkeltmands økonomiske kræfter, må det gennem finansieringsplanen dokumenteres, at der er udsigt til, at det kan gennemføres, således at entreprenørerne og leverandørerne kan fyldestgøres. Ved forelæggelse af finansieringsplanen har håndværkerne og leverandørerne et fyldestgørende bedømmelsesgrundlag for foretagendets økonomiske stabilitet. De kan herigennem vurdere deres risiko.

Om finansieringsplanen henvises til *Axel H. Pedersen*, Byggeriet s. 51 —84. *Enrico Hansen*, Byggeriets Økonomi (1944) s. 17 ff. og *Viggo Nørby*, Byggeriets Forretningslære (1946) s. 16 ff.

D. Gældende licitationsregler.

Forinden licitationen afholdes, bør det være klargjort, hvilke af reglerne i den i overensstemmelse med prisloven til enhver tid bestående licitationsordning der er gældende for licitationen, § 1, stk. 4.

Således som bestemmelsen er formuleret, har den kun til hensigt — både i bygherrens og entreprenørernes interesse — at skaffe klarhed over, hvilke af de til enhver tid gældende licitationsregler der skal lægges til grund ved tilbudenes afgivelse. Dette må selvfølgelig være afklaret, inden tilbudene afgives.

Bestemmelsen er udtryk for et kompromis mellem to yderstandpunkter indenfor kommissionen, idet man enten ønskede, at licitationsordningen skulle indgå som en bestanddel af A. B., eller at licitationsordningen overhovedet ikke skulle omtales i A. B.

Denne redaktion af bestemmelsen har imidlertid medført, at en eventuel ændring af licitationsordningen ikke medfører en ændring af A. B.

E. Oplysning om tid og sted.

Bygherrens udbud skal endvidere være ledsaget af oplysning om tiden og stedet for licitationen, A. B. § 1, stk. 1. Tilbudene åbnes til forud fastsat tid i overværelse af de bydende, der giver møde. Efter at tilbuden åbning er påbegyndt, modtages ikke flere tilbud, § 2, stk. 4.

Udbydelse af et arbejde i ny licitation må først finde sted, efter at bygherren har givet deltagerne i den foregående licitation skriftlig meddelelse om, at denne er annulleret, § 1, stk. 5.

Ved angivelse af tiden for licitationen angives tillige *fristen* for indgivelse af tilbudene. A. B. har ikke fastsat nogen frist eller fremsat forslag hertil. Dette er ganske overladt bygherren, der fastsætter fristen efter arbejdets beskaffenhed og omfang, således at der gives en rimelig frist til indhentning af oplysning om priser på materialer, opmåling og beregning af tilbudet.

Se Licitationskommissionens Betænkning (1946) og den foran anførte litteratur.

ENTREPRENØRENS TILBUD

A. Indhold og form.

Tilbud skal foruden de af bygherren udtrykkelig fordrede opgivelser indeholde entreprenørens (tilbudsgiverens) navn, adresse og underskrift.

Såfremt flere i forening giver tilbud, er dette bindende een for alle og alle for een.

Dersom der foruden på det samlede arbejde tillige forlanges tilbud på dele deraf, kan tilbudet indeholde angivelse af, om det gælder enkelte af de angivne ydelser, eller om kun det samlede bud er gældende, A. B. § 2, stk. 2.

Såfremt tilbudet foruden en samlet entreprisenummer skal indeholde angivelse af *enhedspriser*, kommer disse, medmindre andet særlig er bestemt, kun til anvendelse ved betalingsregulering på grund af større eller mindre ydelser end af bygherren angivet, medens ellers den samlede sum er bindende, § 2, stk. 3.

Håndværkerne er som regel utilbøjelige til at efterkomme et forlangende om opgivelse af enhedspriser, som de anser for urimeligt. Ved forskellige entrepriser er det imidlertid sædvanligt, at entreprisen inddeles i forskellige bestanddele.

Hvis bygherren forlanger det, skal tilbudene udfærdiges på blanketter, som leveres af bygherren, eller efter en nærmere angivet ordlyd, § 2, stk. 1.

Medlemmerne af de fleste mester- og entreprenørorganisationer er forpligtet til at afgive tilbud på de af organisationerne autoriserede *tilbudsblanketter*, hvori der tages forskellige forbehold, navnlig om prisstigninger, se s. 98—101.

B. Acceptfrist.

I tilbudet kan fastsættes en frist for accept, jfr. Aftalelovens § 2.

Da tilbud på entrepriser som regel indeholder forbehold om prisstigninger, forekommer angivelse af acceptfrist vistnok ikke i nævneværdig udstrækning.

Undertiden forlanger bygherren, at entreprenøren skal vedstå sit tilbud i en nærmere angivet frist.

Hvis hverken bygherren eller entreprenøren har fastsat nogen frist, skal tilbudet accepteres indenfor en rimelig frist, jfr. Aftalelovens § 3. Herved må forstås en frist som er rimelig på det pågældende tidspunkt for sådanne entrepriser. Fristen må, uanset hvornår tilbudet indgives, antages at løbe fra sidste dag for indgivelse af tilbud eller fra åbningen af budene.

Ved *licitation* må, når ikke andet er bestemt, tilbudet anses for bortfaldet, såsnart et af de øvrige tilbud er blevet accepteret. Det samme gælder, hvis bygherren forkaster samtlige tilbud. Endelig må det antages, at bygherren efter en afholdt licitation skal acceptere inden en rimelig betænkningstid, jfr. Aftalelovens § 3, og undladelse heraf medfører bortfald af ikke accepterede tilbud.

Entreprenøren må normalt være berettiget til at tilbageholde eller undlade at indgive sit tilbud.

C. Ikke-konditionsmæssige tilbud.

Ved licitation er det en forudsætning, at et tilbud afgives i al væsentlighed i overensstemmelse med licitationsgrundlaget. Det er imidlertid ofte vanskeligt at afgøre, hvor stor en uoverensstemmelse der skal til, før tilbudet kan betragtes som *ukonditionsmæssigt*, således at bygherren kan se bort fra tilbudet, selvom det er det laveste. Spørgsmålet har kun betydning ved bunden licitation. Problemet ses ikke behandlet i litteraturen, og domspraksis er heller ikke videre omfattende. Der kan dog henvises til U. f. R. 1928 s. 159 og 1949 s. 1093 (HRD) samt V. L. T. 1929 s. 262. Efter denne domspraksis kan formentlig tilbud kun forkastes som ikke-konditionsmæssigt, såfremt uoverensstemmelsen må antages at have væsentlig betydning for sammenligningen med de øvrige tilbud. Dette vil det altid have, hvis tilbudet ikke omfatter hele arbejdet. Derimod kan det være vanskeligt at afgøre, hvis der er forlangt opgivelse af enhedspriser, men den lavestbydende kun har specificeret nogle af posterne.

Forsåvidt prisen angår, tænkes der navnlig på, om uoverensstemmelser bevirker, at prissammenligningsgrundlaget bliver skævt eller uklart. Da imidlertid spørgsmålet ofte volder tvivl, bringer ikke-konditionsmæssige tilbud ofte bygherren i en vanskelig situation, idet han kan risikere søgsmål, hvadenten han antager det laveste,

men formentlig ukonditionsmæssige tilbud, eller han forkaster dette tilbud og antager de næstlaveste tilbud. Thi såfremt det laveste tilbud antages, er der mulighed for, at de næstlaveste tilbudsgivere anlægger sag mod bygherren, medens omvendt bygherren kan forvente søgsmål fra den lavestbydende, såfremt han antager det næstlaveste tilbud. Som følge heraf har bygherren normalt ikke anden udvej end at forkaste samtlige tilbud og derefter afholde en ny licitation eller ved forhandling med tilbudsgiverne at få truffet en betryggende ordning.

Et særligt spørgsmål opstår, om hvorvidt en tilbudsgiver, hvis tilbudet ikke modtages, har krav på betaling for sit arbejde i forbindelse med tilbudet. Der findes ved visse former for licitation særlige regler om udregningsvederlag. Hvor disse regler ikke finder anvendelse, vil den pågældende normalt ikke have krav på vederlag.

Industrirådet er blevet forelagt spørgsmålet om, hvorvidt der findes nogen kutyme med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt en tilbudsgiver indenfor artikler for varme og ventilation kan kræve betaling for arbejde, der måtte være nødvendigt for ham for at afgive et pristilbud, uden i forvejen at have stillet krav herom, og uden at forespørgeren har bedt om nogen prøve.

Industrirådet udtalte ved skrivelse af ¹⁰/1 1952, at en tilbudsgiver, som ikke i forvejen har stillet krav om betaling for udførelse af prøvearbejde foretaget som grundlag for en priskalkulation, efter gældende kutyme ikke kan kræve betaling herfor.

Som et særtilfælde kan dog nævnes U. f. R. 1938 s. 476:

Grosserer Dethlef Jürgensen anmodede et bogtrykkeri om et forslag til en propaganda-brochure både med hensyn til papir, trykning, udstyrelse etc. uden at oplyse om, at en lignende henvendelse var rettet til en række andre bogtrykkere. Da bogtrykkeren havde haft føje til at gå ud fra, at grossererens, som antog et andet tilbud, havde været på det rene med, at han på grundlag af de første mundtlige forhandlinger lod udføre et ikke ubetydeligt arbejde, derunder tegnearbejde, som ikke kunne påregnes udført gratis, fandtes grossererens pligtig til at betale for dette arbejde.

Ussing, Aftaler s. 62 ff. og 36, U. f. R. 1929 s. 810, 1930 s. 128, 1932 s. 629, *Vilh. Meyer*, Juristen 1944 s. 81, Licitationskommissionens Betænkning (1946) s. 10.

ENTREPRENØRENS SIKKERHEDSSTILLELSE

Dersom forholdene efter bygherrens skøn kræver det, skal entreprenøren, forinden arbejdets påbegyndelse, stille en sikkerhed, hvis størrelse, med mindre andet særlig er bestemt, udgør 10% af entreprisesummen.

Sikkerheden stilles enten ved deponering af sparekassebog eller, med bygherrens godkendelse, som bankgaranti, kautionsforsikring eller på anden måde.

Den stillede sikkerhed tjener til i enhver henseende at holde bygherren skadesløs i tilfælde af, at entreprenøren misligholder sine forpligtelser, A. B. § 17, stk. 1—3.

Sikkerhedsstillelse forlanges ofte af stat og kommune og en række offentlige institutioner, men i mindre omfang af private bygherrer.

Sikkerhedsstillelsen kan undertiden være påkrævet, men i flertallet af de tilfælde, hvor det drejer sig om boligbyggeri, og hvor entreprenøren er en anerkendt håndværksmester eller et anerkendt firma, påføres der herved entreprenøren en unødvendig ekstraudgift.

Sikkerheden tilbageholdes, indtil entreprenørens forpligtelser med udløbet af garantiperioden, se s. 68, er fuldt ud opfyldt. I tilfælde af afsnitsvis aflevering fordeles sikkerheden med hensyn til frigivelse forholdsmæssig på de enkelte afsnit, § 17, stk. 4.

Hvis garantiperioden forlænges for en del af arbejdet (såfremt entreprenøren ikke foretager afhjælpning efter at have modtaget skriftlig meddelelse om manglerne), jfr. § 16, stk. 2, kan sikkerheden kun tilbageholdes for en forholdsmæssig del. Bygherren kan endvidere, når garantiforpligtelsen, efter at arbejdet er afleveret, ikke kan skønnes at andrage det fulde beløb, frigive indtil $\frac{2}{3}$ af sikkerheden, § 17, stk. 6.

Denne sidste bestemmelse er jo i og for sig en selvfølge, men er medtaget af pædagogiske grunde.

Selvom entreprenøren har stillet sikkerhed efter § 17, gælder reglerne i § 22 B, der må opfattes som bygherrens *risikomargin*.

Efter § 22 B udbetales der entreprenøren et sådant beløb, som der er ydet kontraktsmæssige materialer og arbejde for, idet dog bygherren er berettiget til at tilbageholde indtil 10% af disse beløb til sikkerhed for arbejdets gode aflevering i dets helhed. Når det tilbageholdte beløb har nået 5% af hele enterprisesummen, kan bygherren ikke forlange yderligere tilbageholdelse. For sådanne leverancer, som præsteres fuldt færdige i rater, ydes betalingen uden fradrag, og alene den ydede garanti tjener som sikkerhed i garantiperioden.

Det ville være formålstjenligt, om A. B. foreskrev, at disse tilbageholdte beløb — bortset fra de tilfælde, hvor stat, kommune eller offentlige institutioner optræder som bygherrer — skal depones i bank eller sparekasse på entreprenørens navn af hensyn til entreprenørens stilling i tilfælde af bygherrens konkurs. Således som A. B. er formuleret, er entreprenøren simpel kreditor og må konkurrere med bygherrens øvrige kreditorer.

Et sådant tilfælde forelå, da A/S Burmeister & Wain ved lov nr. 332 af ²³/₁₂ 1932 fik betalingshenstand.

Det er i tidligere domspraksis statueret, at bygherren er berettiget til at tilbageholde en tilsvarende del af enterprisesummen, hvis den stillede sikkerhed mister sin værdi.

Ved opførelsen af domhuset i Kolding var den sikkerhed, som skulle stilles af murermesteren til sikkerhed for behørig opfyldelse, fastsat til 5% af kontraktsummen, men da de aktier, som var stillet som sikkerhed, efterhånden tabte det meste af deres værdi, fandtes bygherren efter omstændighederne berettiget til i stedet at tilbageholde en tilsvarende del af enterprisesummen. U. f. R. 1925 s. 256.

Hvis entreprenøren ikke har stillet sikkerhed, er bygherren berettiget til at kræve forholdsmæssig sikkerhedsstillelse i tilfælde af, at entreprenøren afgår ved døden, og dødsboet ønsker at fortsætte, hvis gælden i boet vedgås, eller entreprenørens enke, hvis hun sidder i uskiftet bo, ønsker at fortsætte arbejdet. Det samme gælder, hvis entreprenøren umyndiggøres, og hvis hans værge, med en af bygherren godkendt person som leder, fortsætter og færdiggør arbejdet, A. B. § 20, se s. 112.

BYGHERRENS SIKKERHEDSSTILLELSE

A. Medens der i A. B. 1927 fandtes bestemmelser om entreprenørens sikkerhedsstillelse, savnede man en tilsvarende bestemmelse for bygherrens vedkommende. Trods manglende bestemmelse herom har man imidlertid ved den form for byggeri, der under opførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån, i praksis sikret entreprenøren ved hjælp af det af den byggelångivende bank krævede ejerpantebrev, der skal udstedes af en sådan størrelse, at det er tilstrækkelig stort til at dække samtlige entreprisesummer.

En bygherre udstedte et ejerpantebrev i en ejendom, som var under opførelse, med det formål at sikre samtlige byggeforetagendets entreprenører og leverandører mod indskriden fra nogen enkelt kreditor, og ejerpantebrevet blev deponeret i en bank. I pantebrevet var banken opgivet som kreditor, og banken kunne modtage alle meddelelser med bindende virkning for bygherren.

Banken fik meddelelse om formålet med pantebrevets udstedelse, og samme meddelelse blev ligeledes givet til foretagendets håndværkere og leverandører, bl. a. også en blikkenslagermester.

ØLD antog, at der efter det foreliggende var stiftet en sikkerhed i ejendommen gennem ejerpantebrevet til fordel for samtlige byggeforetagendets entreprenører og leverandører, og denne sikkerhed måtte også respekteres af blikkenslagermesteren, der senere gjorde udlæg i ejendommen på grundlag af et forlig om hans tilgodehavende på blikkenslagerarbejdet. U. f. R. 1941, s. 868.

En regel, som svarer til denne praksis, er nu optaget i A. B. § 21, stk. 1, hvorefter bygherren ved *private husbygningsarbejder*, som under opførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån, medmindre andet er særligt bestemt, skal udstede et ejerpantebrev, der i det mindste er af en sådan størrelse, at det er tilstrækkeligt til at dække de i fordelingsplanen angivne tilgodehavender.

Ejerpantebrevet tjener først til sikkerhed for byggelångiverens tilgodehavende til enhver tid og derefter til sikkerhed for *forholdsmæssig dækning* af alle de i fordelingsplanen angivne tilgodehavender.

Endvidere må ejerpantebrevet ifølge stk. 3 alene tjene til sikkerhed for krav, der vedrører byggeforetagendet. Den primære beskyttelse for entreprenøren ligger da i, at banken drager omsorg for byggemidlernes anvendelse efter deres bestemmelse, således at der alene finder udbetaling sted af disse, hvor værdien af det præsterede arbejde og de leverede materialer til byggeriet overstiger udbetalingerne. Ejpantebrevet kan derfor ikke tjene til sikkerhed for alt, hvad bygherren af en hvilken som helst skyldgrund måtte være eller blive banken skyldig. En enkelt entreprenør kan heller ikke ved transport eller retsforfølgning sikre sig en særstilling m. h. t. ejerpantebrevet. En sekundær sikring opnås derhos ved entreprenørens sekundære panteret i den af ham selv (eller medentreprenører) skabte værdi (samt grundværdien) næst efter bankens pantsikkerhed. Der er herigennem skabt et klart, retfærdigt og økonomisk rigtigt grundlag for ensartet dækning af alle entreprenørerne.

B. Ved *andre private arbejder* kan entreprenøren, dersom det ikke godtgøres, at bygherren vil være i stand til at fyldestgøre entreprenøren, forlange, at bygherren inden arbejdets påbegyndelse stiller sikkerhed enten ved deponering af sparekassebog eller med entreprenørens godkendelse som bankgaranti, kautionsforsikring eller på anden måde, § 21, stk. 4.

Sikkerheden fastsættes, medmindre andet særlig er bestemt, til 3 måneders gennemsnitsbetaling, udregnet således, at entreprise-summen fordeles ligeligt på det antal måneder, som er fastsat i kontrakten for arbejdets udførelse, § 21, stk. 5.

Disse bestemmelser er ligeledes nydannelser.

Axel H. Pedersen, Byggeriet s. 145 ff., *Fr. Vinding Kruse*, En nordisk Lovbog (1948) s. 272 og 597. *V. Holst-Knudsen*, Bygge-Forum 1952 s. 276—77.

Bemærk lov nr. 181 af $\frac{3}{5}$ 1950 § 2, stk. 3, jfr. tidligere nr. 27 af $\frac{19}{2}$ 1932, om efterforskning og indvinding af råstoffer i kongeriget Danmarks undergrund, hvorefter indvinding eller dertil sigtende foranstaltninger ikke må iværksættes før de i så henseende fornødne anlæg er godkendt af ministeren, for hvem det endvidere skal være godtgjort, at de efter ministerens skøn til indvindingsvirksomheden fornødne pengemidler er sikrede.

ENTREPRISENS OMFANG

Entreprisen skal udføres i nøje overensstemmelse med de for den ifølge kontrakten gældende almindelige og særlige betingelser, tegninger, beskrivelser, tilbud, prøver, modeller, materialefortegnelser, beregninger, nivellementer, opmålinger, målsætninger og senere fremkomne detailtegninger, jfr. A. B. § 4, stk. 1 og 3, og i overensstemmelse med tilsynets anvisninger, hvorved dog må forstås anvisning på basis af entreprisekontrakten og de dertil knyttede dokumenter.

Entreprenøren skal, medmindre andet er særligt bestemt, levere alle materialer og præstere alle til entreprisens fuldstændige tilendebringelse fornødne bydelser, herunder oprydning. Dersom bygherren selv eller ved andre leverer eller udfører nogen del af anlægget eller entreprisen, skal entreprenøren kun udføre sådanne hertil hørende bydelser, som særligt er pålagt ham i de for entreprisen gældende dokumenter, jfr. § 4, stk. 2.

Bygherren kan forbeholde sig at lade visse materialer levere overensstemmende med enhedspriser efter en nærmere forlangt specifikation i de respektive tilbud. Som regel betinger bygherren sig, at entreprenøren i sådanne tilfælde skal opgive de fornødne kvanta og tillige være ansvarlig for rigtigheden heraf.

Når ikke andet er særligt bestemt, er alle betegnelser i henseende til mønt, mål og vægt danske, § 5.

Se bl. a. ØLD ²⁴/₂ 1945, Tk. Ls. 1945 s. 92, hvor der var rejst tvivl om, hvorvidt levering af vinduesrammer og poste til kvistvinduer hørte under tømrerentreprisen, hvilket antoges.

MATERIALER

A. Materialer, som leveres af entreprenøren.

Entreprisen skal udføres af materialer, der kan henføres til gode handelsvarer, hvis materialernes *beskaffenhed* ikke er særligt angivet i de særlige betingelser, A. B. § 6, stk. 1.

Bygherren eller tilsynet kan forlange, at entreprenøren ved certifikater eller på anden måde godtgør materialernes *oprindelse*, § 6, stk. 2.

Hvis bygherren eller tilsynet forlanger det, skal entreprenøren uden vederlag afgive prøver og stille fornødent mandskab til disposition ved disses udtagning og undersøgelse. Hvis materialerne undersøges ved specielle prøveanstalter, skal bygherren betale undersøgelserne, hvis disse viser, at materialerne er kontraktmæssige, i modsat fald skal entreprenøren betale udgifterne ved prøverne, § 6, stk. 5.

Bygherren eller tilsynet — jfr. § 9, stk. 2 — kan under arbejdets gang *kassere* materialer, som ikke er kontraktmæssige, og som i så fald ufortøvet skal erstattes med andre. Kassationen skal ske så hurtigt som muligt. Kasserede materialer skal uopholdelig fjernes fra arbejdsstedet, § 6, stk. 4.

Bygherren er i det omfang, der følger af almindelig gældende ret, overfor entreprenøren ansvarlig for skade, som han selv eller hans folk måtte påføre det af entreprenøren udførte arbejde, hans maskiner, redskaber eller materialer, eller genstande, som er leverede af entreprenøren eller tilhører ham, § 13, stk. 6.

Med hensyn til ejendomsretten til materialer indeholdt entreprisekontrakterne tidligere som regel en bestemmelse om, at samtlige på byggepladsen af entreprenøren henlagte materialer, der er bestemt til entreprisens udførelse (bygningens opførelse eller indføjning i denne) skal betragtes som tilhøre til bygningen, så snart de befinder sig på byggepladsen, og at de er undergivet samme ejendomsret og panteret som bygningen og grunden.

En tømremester, som havde kørt tømmeret ind på byggegrunden og for en væsentlig del tildannet dette, fik overfor bygherrens konkursbo anerkendt sin ejendomsret til tømmeret, efter at byggeriet var strandet. Der var ikke oprettet entreprisekontrakt, U. f. R. 1942 s. 1172.

En entreprenør gav leverandøren transport på en del af entreprise-summen for det tømmer, som leveredes til bygningen, og som han forbeholdt sig at eje, indtil det var indføjet i bygningen; dette dokument blev anerkendt af bygherren. Efter at entreprenøren havde opgivet arbejdet, lod bygherren arbejdet fuldføre, således at det på pladsen leverede tømmer brugtes hertil. Efter at bygherren var gået konkurs, gjorde leverandøren gældende at have pant i huset for det således uden hans tilladelse brugte tømmeres værdi og fik medhold. U. f. R. 1924 s. 867.

Se om denne dom *Rasting* s. 250 og *Fr. Vinding Kruse* ER I s. 437.

A. B. 1927 indeholdt ingen regel om bygherrens ejendomsret til de af entreprenøren leverede materialer, men i § 22, stk. 11, er det nu fastsat, at alle leverancer og arbejder i den tilstand, hvori de til enhver tid befinder sig, er bygherrens ejendom, for så vidt de fastsatte betalingsvilkår er overholdt.

Rasting s. 67 ff., s. 80 ff. og s. 112 ff., behandler spørgsmålet indgående for engelsk-amerikansk rets vedkommende, hvor ejendomsretten over sådanne „*unfixed materials*“ som hovedregel er hos leverandøren, selvom de er henlagt på byggepladsen, men ejendomsretten kan overgå til bygherren ved vedtagelse herom „*vesting clauses*“.

B. Materialer, som leveres af bygherren,

overtages af entreprenøren, således som det er nærmere foreskrevet i S. B., og entreprenøren bærer efter modtagelsen det fulde ansvar for, at de ikke bortkommer eller beskadiges. Såfremt deres mængde ikke er fastsat, skal der leveres entreprenøren det fornødne kvantum, som skal behandles med sparsommelighed af entreprenøren. Det muligt tiloversblevne skal tilbageleveres bygherren, § 12, stk. 1.

Entreprenøren er erstatningspligtig, såfremt bygherrens materialer beskadiges eller gøres ubrugelige ved kasseret arbejde.

Bygherren er erstatningspligtig overfor entreprenøren, såfremt de materialer, som bygherren ifølge S. B. er pligtig at levere, ikke leveres rettidig, dog kun for så vidt det kan påvises, at der herved er påført entreprenøren tab, § 12, stk. 2. Bygherren er dog ikke erstatningspligtig i tilfælde af force majeure, jfr. § 18, stk. 7, litra c, og stk. 9.

Reglen om, at bygherren ikke er erstatningspligtig i tilfælde af force majeure, er ny. Tiltrods for, at bestemmelsen ikke fandtes i A. B. 1927, var resultatet dog fastslået i retspraksis.

Ved entreprisekontrakt med statsbanerne påtog firmaet Christiani og Nielsen sig udførelsen af et viaduktanlæg, således at statsbanerne ifølge betingelserne skulle levere cement. Under arbejdets udførelse blev der af Handelsministeriet udstedt forbud først mod udlevering fra cementfabrikkerne, senere mod anvendelse af cement, bl. a. til viaduktarbejder. Der fandtes ikke grundlag for at lægge det tab, der påførtes entreprenøren ved anvendelsesforbudet over på statsbanerne, og for det tab, som den af udleveringsforbudet følgende forsinkelse påførte entreprenøren, ansås statsbanerne efter alm. retsregler og kontraktbetingelserne ansvarsfri, idet forsinkelsen skyldtes forhold, hvorover statsbanerne ikke var herre. (Dissens). U. f. R. 1945 s. 738 (HRD) og Tk. Ls. 1945 s. 93.

Såfremt entreprenørens arbejde må omgøres som følge af ringere kvalitet end foreskrevet ved de af bygherren leverede materialer, er bygherren erstatningspligtig.

Ofte foreskrives i entreprisekontrakten, at entreprenøren har pligt til at kontrollere, at de materialer, som bygherren leverer, er gode og i enhver henseende svarer til den brug, der skal gøres af dem. Hvis dette ikke er tilfældet, skal entreprenøren uopholdelig gøre bygherren opmærksom herpå, og entreprenøren må i disse tilfælde ikke anvende materialerne uden bygherrens særlige tilladelse.

Om *materialeattester* se *Axel H. Pedersen*, Byggeriet s. 165—66.

ENTREPRISENS KVALITET

Arbejder og leverancer skal udføres smukt, solidt og i enhver henseende forsvarligt af materialer, der, f. s. v. disses beskaffenhed ikke er anført i de særlige betingelser, kan henføres til gode handelsvarer, A. B. § 6, stk. 1. En meget ofte anvendt betegnelse kræver „absolut 1. klasses arbejde og 1. klasses materialer“. Der er et spring herfra til betegnelsen „godt og forsvarligt“. Mange bygherrer er blevet ubehageligt overrasket over forskellen mellem disse betegnelser, når der har været afholdt syns- og skønsforretning på arbejdet.

For tilsynets kompetence til at kassere de af entreprenøren præsterede ydelser er kvalitetsbetegnelsen af afgørende betydning.

Bygherren og hans tilsyn har adgang til de arbejdspladser og værksteder, hvor arbejdet udføres, og kan forlange enhver oplysning, som er nødvendig, til bedømmelse af entreprisens kvalitet. Bygherren eller hans tilsyn kan — som nævnt ovenfor s. 63 — under arbejdets gang kassere arbejde eller materialer, som ikke er kontraktsmæssigt. Dette skal da omgøres eller erstattes. Denne kassation skal ske så hurtigt som muligt. Kasserede materialer skal uopholdelig fjernes fra arbejdsstedet, § 6, stk. 3 og 4.

Ofte betinger bygherren sig dokumentation for, at gulvlægning ikke påbegyndes, medmindre dette kan ske uden risiko for svampeangreb. Entreprenøren kan dog ifalde ansvar for sådan gulvlægning, selvom der ikke er taget forbehold.

U. f. R. 1938 s. 852: Hovedentreprenør, entreprenør og arkitekt in solidum ansvarlige for den for tidlig skete lægning af stuegulv, som i forbindelse med det våde tømmer havde forårsaget svampeskade, jfr. U. f. R. 1938 s. 432, 1937 s. 1055, 1935 s. 494 (udrydning af husbukke).

U. f. R. 1942 s. 23, Tk. Ls. 1941 s. 57: „ganske afgjort 1. klasse og kunne stå for kritik som sådan i enhver henseende“. ØLD ¹³/₉ 1947, Tk. Ls. 1947 s. 271, statuerer, at da 1. klasses materialer var betinget, måtte den omstændighed, at entreprenøren i sit tilbud kun havde regnet med sekunda pris, være bygherren uvedkommende.

Oskar Bondo Svane, Højesteretsdom om arkitektens ansvar. Anvendelsen af grønt tømmer — beskrivelsens forståelse — arkitektens tilsynspligt, *Arkitekten* 1937 s. 29—31. Tømrermesteren og arkitekten blev dømt solidarisk. Tømrermesteren dømtes i det indbyrdes forhold til at bære $\frac{2}{3}$ og arkitekten $\frac{1}{3}$ af erstatningsbeløbet.

A. Götzsche, Haandbog for Bygningsindustrien. 1932 s. 240—44, antager, at arkitekten i kraft af hans tilsyn har ansvaret for de anvendte materialer med eventuel regresmulighed mod entreprenøren.

ENTREPRENØRENS GARANTI

Det er sædvanligt, at entreprenøren påtager sig garanti for entreprisen i et nærmere angivet tidsrum, „*garantiperioden*“.

Garantiperioden fastsættes for leverancers vedkommende i S. B., og hvis der ikke er aftalt andet, er garantiperioden iøvrigt et år. Dette er sædvanlig praksis og er nu fastslået i A. B. § 16, stk. 1.

Garantiperioden regnes fra det tidspunkt, da arbejdet, bygningen eller anlægget eller et særskilt afsnit heraf, for eksempel ved blokbebyggelse, betragtes som afleveret ifølge § 19 eller ifølge de særlige betingelser, jfr. § 16, stk. 1.

Entreprenørens garanti forpligter ham til vederlagsfrit at foretage afhjælpning inden for garantiperioden af alle mangler, der er en følge af fejl, som kan lægges ham til last. Dersom han ikke efter at have modtaget skriftlig meddelelse fra bygherren om manglerne inden en af bygherren fastsat rimelig frist foretager afhjælpning, er bygherren berettiget til at lade manglerne afhjælpes for entreprenørens regning. Dersom manglerne kræver øjeblikkelig afhjælpning, er bygherren altid berettiget til i entreprenørens fraværelse at foretage afhjælpning for dennes regning. Dersom manglerne kræver væsentlige erstatningsarbejder, regnes garantiperioden for de pågældende dele af arbejdet først fra det tidspunkt, da disse arbejder er fuldført, og skriftlig meddelelse herom givet bygherren, § 16, stk. 2.

Hvis det drejer sig om skjulte mangler, kan disse også gøres gældende, selvom garantiåret er udløbet, og omvendt berettiger dette ikke bygherren til at udskyde reklamationen med hensyn til sådanne mangler, der kan og bør opdages straks ved afleveringen.

Hvis ikke der er fastsat andet, maksimeres garantiperioden således til et år.

Entreprenøren har krav på et rimeligt varsel, der dog fastsættes af bygherren, før bygherren har ret til afhjælpning af mangler på

entreprenørens regning, medmindre manglerne kræver øjeblikkelig afhjælpning.

Entreprenøren har ingen vedligeholdelsespligt i garantiperioden, medmindre det særlig er bestemt, A. B. § 16, stk. 3.

Entreprenøren har ingen erstatningspligt for driftstab eller tabt avance, A. B. § 16, stk. 4. Reglen er bibeholdt, bl. a. fordi der kan være et sådant misforhold mellem entreprisens (leverancens) størrelse og omfanget af skader, at det må findes urimeligt, at entreprenøren skulle være erstatningspligtig.

Til sikkerhed for entreprenørens garanti stiller han normalt sikkerhed, se s. 58—59.

En murermester, der havde påtaget sig murerarbejdet ved et i 1932 afleveret byggeforetagende, blev — i anledning af, at der i 1935 ved repositrinene på en trappe viste sig forskydninger og sænkninger, der måtte antages at skyldes mangelfuld tilstøbning — dømt til at betale erstatning. En bestemmelse i entreprisekontrakten om, at murermesteren indestod for sit arbejde til årsdagen efter dets aflevering, kunne ikke hjemle murermesteren ansvarsfrihed for fejl, der først havde kunnet konstateres efter årsdagen efter afleveringen, U. f. R. 1939 s. 702 og Tk. Ls. 1933 s. 33.

Jfr. U. f. R. 1924 s. 269, 1927 s. 291, 1927 s. 637 og 1939 s. 38. *Oskar Bondo Svane*, Aflevering og Garanti, Bygge-Forum 1943 s. 539—40.

Entreprenøren ansås ikke pligtig at afhjælpe mangelen, da der ikke var aftalt nogen garantiperiode efter afleveringen. U. f. R. 1935 s. 814.

BYGHERRENS TILSYN

Tilsynet med entreprisens udførelse i overensstemmelse med entreprisekontrakten, tegninger, beskrivelser m.m. udføres, hvis ikke andet er særlig bestemt, af bygherrens arkitekt, ingeniør og disses konduktører; A. B. § 9 indeholder nu en hertil svarende regel.

En sagfører for og økonomisk leder af et byggeforetagende havde engageret en ingeniør til at føre tilsyn med ingeniørarbejderne ved bygningen, idet han efter samråd med foretagendets arkitekt anså et sådant sagkyndigt tilsyn med disse arbejder for nødvendigt for foretagendets forsvarlige tilendebringelse. Den således trufne disposition var bindende for bygherren. U. f. R. 1910 s. 642.

Ved større byggeforetagender ansættes i almindelighed en arkitekt som konduktør, der fører det daglige tilsyn. Konduktørens gage betales af bygherren, idet den ikke er indbefattet i arkitekt-honoraret.

Efter Arkitektforeningens vedtægter betragtes tilsynet som mellemmand mellem bygherren og entreprenørerne. De er forpligtet til at arbejde for en retfærdig gennemførelse af den indgåede aftale. Tilsynet bør derfor ikke ensidigt forfølge en af parternes interesser, men skal så objektivt som muligt bedømme entreprisens udførelse.

Ved større byggeforetagender afholdes i reglen et ugentligt *byggemøde*, hvori samtlige entreprenører, arkitekt og ingeniør og disses konduktører deltager. Entreprenøren er forpligtet til selv eller ved en stedfortræder at give møde på de af bygherren eller tilsynet indkaldte byggemøder, § 9, stk. 4.

Der føres — som regel af arkitekten — en *byggejournal*, hvori samtlige vedtagelser på byggemødet noteres.

Reglerne om forholdet mellem bygherre, tilsyn og entreprenører er nu samlet i A. B. § 9, stk. 2—3. De lægger en fast linie for organiseringen af arbejdets gang på byggepladsen.

Tilsynet kan på bygherrens vegne over for entreprenøren give og modtage meddelelser vedrørende arbejdet samt godkende eller kassere materialer eller arbejde, jfr. § 6, og give anvisninger med hensyn til tilrettelæggelsen af de forskellige entreprenørers arbejder i deres indbyrdes forhold, jfr. § 11.

Entreprenøren skal nøje følge de anvisninger, der gives af tilsynet for at hindre, at ydelsen bliver ukontraktsmæssig, jfr. endvidere § 13, stk. 4. Bygherrens tilsyn fritager ikke entreprenøren for selv at føre behørigt tilsyn med det ham påhvilende arbejde, jfr. § 10, stk. 1.

Det er af største betydning for at få fremmet bygge- og anlægsarbejder, at byggeledelsen, tilsynet, forstår at være formidler af de mange divergerende interesser på byggepladsen.

Tilsynet har en art stillingsfuldmagt for bygherren.

Antaget, at et ingeniørfirma, der var rådgivende ingeniør for et ejendomsaktieselskab ved dettes opførelse af en ejendom, havde været legitimeret overfor et firma til hos dette at bestille tre varmemålere i stedet for, som tidligere af ejendomsaktieselskabet godkendt, kun een til hver lejlighed, idet bestillingen under de foreliggende omstændigheder havde været fornuftig og forsvarlig. U. f. R. 1941 s. 190.

Af nyere domspraksis kan nævnes:

En arkitekt, der for et vederlag af 200 kr. havde bistået en bygherre med forskellige skitsetegninger til et „selvbygger hus“, og som på anmodning havde givet bygherren oplysning om forskellige priser, herunder oplyst at et nærmere specificeret snedkerarbejde ville koste 922 kr., og som på senere forespørgsel havde udtalt, at der ikke ville blive nogen overskridelser, men som iøvrigt ikke havde ført tilsyn med byggeriet, dømt til at betale bygherren 388 kr. 08 øre, hvormed den endelige regning på snedkerarbejdet overskred det budgetterede beløb. J. D. 1951 s. 242.

Arkitekt Jensen og murermester Sørensen, der havde medvirket ved et byggeri, blev in solidum dømt til at betale erstatning til bygherren i anledning af, at konditionernes bestemmelse om bygningens placering ikke var overholdt, idet det ikke fandtes godtgjort, at bygherren var indgået på en ændring heri. I deres indbyrdes forhold fandtes murermester Sørensen, der ligesåvel som arkitekten måtte bære risikoen ved, at de fejlagtig var gået ud fra, at der med bygherren var truffet en aftale om en ændret placering, og måtte udrede halvdelen af erstatningen. (VLD). U. f. R. 1952 s. 611.

A. Gøtzsche, Arkitektens retlige Stilling, Haandbog for Bygningsindustrien 1932 s. 340—44, Einar Hansen og Viggo Vasegaard, Lærebog i Bygningsret (1948), Bygge-Industrien (1952) s. 161—62, V. Holst Knudsen Bygge-Forum 1952 s. 275.

TIDSFRISTER

A. Entreprisens påbegyndelse.

A. B. § 18, stk. 1, foreskriver, at entreprisen skal påbegyndes snarest muligt, efter at entreprenøren har fået meddelelse om budets antagelse, medmindre andet er bestemt.

Tidspunktet for påbegyndelsen eller eventuelle betingelser herfor fastsættes som regel i entreprisekontrakten.

Hvis det drejer sig om et byggeforetagende, der består af forskellige blokke, forbeholder bygherren sig ofte successiv blokvis igangsættelse efter forudgående aftale med entreprenørerne.

Bygherren lader foretage *afsætning* af de bestemmende hovedlinier og højder, medens al øvrig afsætning udføres af entreprenøren, medmindre andet er bestemt, § 7.

B. Entreprisens fremme og færdiggørelse.

Entreprisen skal i sin helhed og i de enkelte dele fremmes således, at den kan tilendebringes inden for de fastsatte tidsfrister, A. B. § 18, stk. 2.

Bygherren har en åbenlys interesse i, at entreprisen færdiggøres til det aftalte tidspunkt: anlægsarbejder skal tages i brug, beboelsesejendomme udlejes. Entreprenørernes interesse i færdiggørelsen består først og fremmest i udbetalingen af enterprisesummen.

Ved entrepriser, der udføres af flere entreprenører, er det derfor af største betydning at koordinere entreprenørernes arbejdsindsats. Som middel hertil træffes bestemmelser om *samvirke*, *arbejdsplan* og *byggemøder*.

§ 11 bestemmer, at entreprenøren på bedste måde skal *samvirke* med andre entreprenører, som er beskæftigede ved samme foretagende. Entreprenøren skal i tide forhandle med tilsynet, således at alle fejl og forsinkelser undgås, der kan opstå ved mangel på sådan

samvirken. Iøvrigt er entreprenøren underkastet bygherrens og tilsynets anvisninger i så henseende.

I entreprisekontrakten aftales ofte, at entreprenøren er forpligtet til med rimeligt varsel at anmode tilsynet om de nødvendige specialtegninger.

Bestemmelser om udarbejdelse af en *arbejdsplan* er optaget som en ny regel i § 18. Herefter skal entreprenøren, hvis entreprisens karakter efter bygherrens skøn gør det hensigtsmæssigt, udarbejde en arbejdsplan ved entreprisens påbegyndelse. Arbejdsplanen skal udarbejdes efter aftale med bygherren og skal forelægges bygherren til godkendelse.

Arbejdsplanen er således en norm for arbejdets fremme og for det indbyrdes tidsmæssige forhold mellem entreprenørerne.

Arbejdsplanen må formentlig opfattes som en vejledning, men en streng overholdelse kan ikke forlanges af bygherren. Domspraksis har fastslået, at det er uden betydning, at mellemfrister er overskredet, Juridisk Tidsskrift 1931 s. 115.

Ved større entrepriser, særlig indenfor boligbyggeriet, er det sædvanligt at afholde ugentlige *byggemøder*, hvor der under tilsynets ledelse skabes en formålstjenlig koordinering. Som en ny regel foreskriver § 9, stk. 4, at entreprenøren er forpligtet til selv eller ved sin stedfortræder at give møde på de af bygherren eller tilsynet indkaldte byggemøder, jfr. § 10, stk. 1, hvorefter entreprenøren skal lede arbejdet personligt eller ved en stedfortræder, der i enhver henseende kan repræsentere ham.

C. Forlængelse af tidsfristerne.

Efter § 18, stk. 7, kan forlængelse af tidsfristerne forlanges i følgende tilfælde:

a) Ved forandringer af entreprisen, som kræves af bygherren, og som medfører forsinkelser.

Ubetydelige forandringer kan som regel ikke medføre forlængelse, ej heller forandringer, som bygherren med rimeligt varsel har meddelt entreprenøren.

b) Ved forsinkelse af leverancer eller arbejdsydelser, som bygherren selv udfører eller lader udføre ved andre entreprenører. Det forudsættes, at forsinket modtagelse af materiale ikke skyldes uhenigtsmæssige dispositioner fra entreprenørens side.

c) I tilfælde af indgribende forstyrrelser i entreprisens gang, der

Arbejdsplan for opførelsen af en skolebygning.
Udarbejdet af Knud V. Barfoed, Arkitekt M. A. A.

	Jord-, beton-, kloak- og murer- arbejde	Tømrer- arbejde og jern- leverance	Blikken- slagerarb. sanitet m. m.	Snedker- arbejde. Glas	Elektriker -- Smede- arbejde	Andre arbejder. Maler- arbejde
23. april	Afsætning udgrav-	Afbinding				Vandstik Kloakstik
	ning af grund	af bjælkelag		Træ synes til snedker- arbejde		
	og støbning	og hen- lægning				
	Jernbeton Opmuring	af kælder- bjælker				
21. maj	af					
	stuen	Henlæg- ning af stuebjælk.				
	Kloak i kælder. Trippel-					
11. juni	mure. Opmuring	Rejsning				
	af gavle	Kviste Lægtning	Tagrender		Elektriske rør lægges	Kviste males
2. juli	Skorstene Røring	Forskalling Brædde- skillerum	Kviste. Faldrør føres op, inddækkes	Vinduer indsættes		Puds i kedelrum. Central- varme-
	Grovpuds Finpuds	Trapper	Nedløb		Gelænder til kedelrum	kedel opstilles
	Kælder- gulve Kloak om					Varmerør
	Huset indvendig		Varmt- og koldvands- ledninger lægges			lægges
23. juli	Udvendigt arbejde	Udtørring Gulve	Badekar Haand- vaske	Glas indsættes	Gelænder til	Øvne ophænges. Prøve- fyring
	ved trap- per m m.				udvendige trapper	
	Terrain reguleres		WC monteres			
20. august	Fliser opsættes. Terrazzo	lægges	Haner paasættes	Indvendigt snedker- arbejde		
					Elektriske ledninger trækkes	
					Afbrydere monteres	Maler- arbejdet
10. septb.	Efterpuds			opstilles		
						udføres
1. oktbr.						Rengøring

Tiltrædes.

Arbejdsplan for blok 24.

maj 51.	1. uge	_____	udv. kloak
	2. "	_____	udgravning
	3. "	_____	indv. kloak
	4. "	_____	udgravn. kedelcentral-støbning
	5. "	_____	støbning
juni	6. "	_____	støbning
	7. "	_____	støbning
	8. "	_____	støbning
	9. "	_____	støbning
juli	10. "	_____	støbning
	11. "	_____	støbning
	12. "	_____	støbning
	13. "	_____	støbning
aug.	14. "	_____	støbning
	15. "	_____	opmuring af facader
	16. "	_____	opmuring
	17. "	_____	opmuring
sept.	18. "	_____	opmuring og optagning af tagværk
	19. "	_____	rejsning
	20. "	_____	lægtning og ophængning af tagrender
	21. "	_____	oplægning af tagsten
okt.	22. "	_____	oplægning af tagsten og fugning.
	23. "	_____	fugning og indv. pudsning
	24. "	_____	indv. pudsning
	25. "	_____	indv. pudsning
nov.	26. "	_____	indv. pudsning — sanitet og varme
	27. "	_____	sanitet og varme
	28. "	_____	sanitet og varme
	29. "	_____	sanitet og varme — indsætning af glas
dec.	30. "	_____	sanitet og varme — gulvlægning
	31. "	_____	gulvlægning
	32. "	_____	gulvlægning
	33. "	_____	gulvlægning — opstilling af snedkerarb.
jan. 52.	34. "	_____	snedkerarbejde
	35. "	_____	snedkerarbejde
	36. "	_____	snedkerarbejde
	37. "	_____	snedkerarbejde
febr.	38. "	_____	snedkerarbejde og efterpuds
	39. "	_____	efterpuds
	40. "	_____	malerarbejde
	41. "	_____	malerarbejde
mar.	42. "	_____	malerarbejde
	43. "	_____	malerarbejde
	44. "	_____	malerarbejde
	45. "	_____	malerarbejde — montering
	46. "	_____	montering og rengøring
	47. "	_____	rengøring
	48. "	_____	indflytning

bevirket uden entreprenørens skyld ved forhold, over hvilke han ikke er herre, f. eks. krig, ildsvåde, strejker eller lockout'er, usædvanlige naturbegivenheder og lign.

I entreprisekontrakten indføjes undertiden også: mangel på kvalificeret arbejdskraft.

Om strejker se U. f. R. 1914 s. 661 (HRD).

d) Når usædvanligt vejrlig forhindrer arbejdet.

Denne sidste bestemmelse er ny. Den tilsigter at gøre tidsfristen til en nettotidsfrist, således at forhåndsberegninger over varigheden kan foretages mere rationelt. Entreprenøren behøver ikke at beregne en risikomargin ved varigheden af hensyn til vedholdende regn, stærkt og langvarigt frostvejr o. lign. Dette har også hidtil været gældende i praksis.

Statens byggeforskningsinstitut har iøvrigt i de senere år foranstaltet en række undersøgelser om muligheden af at udføre vinterarbejde med særlige foranstaltninger.

Såfremt entreprenøren anser sig for berettiget til forlængelse af tidsfristen, skal han ufortøvet meddele bygherren dette skriftligt, ligesom entreprenøren på forlangende skal godtgøre, at den indtrådte forsinkelse skyldes de påberåbte forhold, § 18, stk. 8.

Bevisbyrden påhviler med andre ord entreprenøren. Også denne bestemmelse er ny.

AFLEVERINGSFORRETNINGEN

A. Betingelser for afleveringsforretningens afholdelse.

Afleveringsforretningen er en konstatering af, hvorvidt entreprisen er fuldført kontraktmæssig.

Afleveringsforretningen foregår som regel ved et møde mellem bygherren, tilsynet og entreprenøren, hvor der foretages en gennemgang af arbejdet.

Om indvarslingen til afleveringsforretningen fastsætter A. B. § 19, stk. 1, at entreprenøren, når arbejdet er fuldført, skal anmelde dette skriftligt til bygherren, som derefter inden to uger skal indkalde til en afleveringsforretning, hvortil entreprenøren er pligtig at give møde personligt eller ved stedfortræder, idet han ellers må tage bygherrens opmåling og skøn over arbejdet for gyldigt.

§ 19 indfører en sontring mellem private husbygningsarbejder, som under opførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån, og andre entrepriser.

Ved sådanne husbygningsarbejder skal samtlige entreprenørers arbejder være fuldført, forinden afleveringsforretning kan kræves afholdt, medmindre andet er særlig bestemt, § 19, stk. 2. Dette skyldes hensynet til ejendommens ibrugtagen og finansieringsformen. Den enkelte entreprenør må således som regel bære risikoen, indtil samlet aflevering kan finde sted, selvom hans arbejde er færdigt, medmindre bygherren har skyld i forsinkelsen. Reglen erkendes som nødvendig, idet der til afleveringen er knyttet retsvirkninger, som ellers ikke vil kunne opfyldes.

Særlige aftaler kan forekomme ved levering og opsætning af elevatorer og maskinvaskerier.

Hvis byggeforetagendet opføres i særskilte afsnit, f. eks. blokbebyggelse, kan der kræves afholdt afleveringsforretning for de enkelte afsnit, når disse er fuldført, såfremt dette er forudsat i fordelingsplanen eller entreprisekontrakten, § 19, stk. 3. Det samme gælder anlægsarbejder, der udføres afsnitsvis.

B. Betydning.

Afleveringsforretningen har betydning i flere relationer:

- a. Bygherrens reklamationspligt,
- b. Risikoens overgang til bygherren,
- c. Garantiperioden,
- d. Forfaldstid for afleveringsraten,
- e. Opgørelse, herunder reduktioner og ekstraregninger.

a. Bygherrens reklamationspligt.

Både i teori og praksis har der hersket enighed om, at der påhviler bygherren en vis reklamationspligt, uanset at der ikke findes lovbestemmelser om reklamation indenfor entreprisforhold. Reklamationspligten og en begrænset frist herfor skyldes hensynet til entreprenøren, for hvem det normalt er dyrere at afhjælpe eventuelle mangler på et senere tidspunkt.

A.B. § 19 fastsætter derfor en frist for afleveringsforretningens afholdelse og pålægger bygherren at påberåbe sig mangler under afleveringsforretningen og indfører iøvrigt en værdifuld sontring mellem væsentlige mangler og andre mangler.

Arbejdet anses for afleveret til bygherren ved afleveringsforretningen, medmindre denne under forretningen påviser væsentlige mangler. Hvis dette er tilfældet, afholdes ny afleveringsforretning, når entreprenøren har givet bygherren meddelelse om, at han anser manglerne for afhjulpet, § 19, stk. 4.

Dersom bygherren iøvrigt vil påberåbe sig mangler i anledning af afleveringen, skal han under afleveringsforretningen meddele entreprenøren dette.

Entreprenøren er derefter pligtig at afhjælpe disse mangler inden en af bygherren fastsat rimelig frist og skriftlig meddele bygherren, når dette er sket. Ved en rimelig frist må forstås et tidsrum, der er tilstrækkeligt til at udføre det nødvendige arbejde.

Det ansås for uberettiget at antage en anden entreprenør få dage efter, at nogle mindre mangler var konstateret ved syn og skøn, og efter at der var opfordret til uopholdelig afhjælpning, U. f. R. 1942 s. 295 (HRD) og Tk. Ls. 1942 s. 70.

Såfremt bygherren herefter ikke mener, at manglerne er behørigt afhjulpet, skal han reklamere skriftligt inden to uger og angive, hvilke mangler der endnu påberåbes.

Hvis entreprenøren derefter ikke omgående foretager afhjælpning, har bygherren ingen pligt til yderligere reklamation, men kan lade manglerne afhjælpe for entreprenørens regning, § 19, stk. 5.

Købelovens reklamationsregler må iøvrigt anvendes analogt, særligt § 52, men derimod ikke § 54 om et-års fristen, således at *bygherren må reklamere uden ugrundet ophold, efter at manglen er konstateret eller burde være konstateret*. For så vidt mangelen er så iøjnefaldende, at en sådan undersøgelse, som er sædvanlig eller som med rimelighed kan forlanges af bygherren, ville have ført til mangelens konstatering, begynder reklamationsfristen at løbe.

Dette standpunkt følges i praksis.

Typisk er ØLD i U. f. R. 1935 s. 814.

Villaen afleveredes ¹⁰/₆ 1934. Bygherren meddelte ²⁰/₁₁ 1934 tømremesteren, at der var tegn på svamp enkelte steder i gulvbrædderne, og at han ville tage forbehold ved udbetalingen af den resterende del af enterprisesummen. Ved en undersøgelse ²/₃ 1935 konstateredes et lokalt svampeangreb i en enkelt gulvbjælke, og tømmeret var gennemmørnet af svamp. Bygherren krævede mangelen afhjulpet, subsidiært afslag i enterprisesummen. Dette krav blev ikke anerkendt, idet det anvendte tømmer efter det oplyste måtte anses for at have været i almindelighed konditionsmæssigt, og da en eventuel fejl med hensyn til indlægningen af den under sagen omhandlede bjælke efter alt det foreliggende burde have været påtalt og nærmere oplyst overfor tømremesteren, eventuelt allerede under afleveringsforretningen, samt da der ikke var vedtaget nogen særlig garantiperiode for tiden efter afleveringen.

Jfr. iøvrigt U. f. R. 1887 s. 343 og 1922 s. 110, ØLD i Tk. Ls. 1930 s. 27.

Ved skjulte mangler mister bygherren ikke sin ret til at reklamere, jfr. købelovens § 53, f. eks. ved anvendelse af fugtigt træ.

I 1940 faldt en del af loftet i et A tilhørende i vinteren 1930—31 opført hus ned antagelig som følge af, at ståltråden i rørvævet var fortæret af rust. Da det efter alt det foreliggende måtte antages, at nedstyrtningen skyldtes enten mangler ved materialet eller ved arbejdets fuldførelse, og at A ikke burde have opdaget manglerne tidligere, fandtes den tømremester, der havde haft husets opførelse i hovedentreprise, ansvarlig for skaden.

Seks dommere fandt, at der ikke var grundlag for at pålægge ansvar for den først ca. 10 år efter arbejdets afslutning konstaterede skade. Jfr. 1942 s. 723, jfr. 1927 s. 291 og 1939 s. 702.

Ligeledes kan bygherren gøre sådanne mangler gældende, som han på grund af entreprenørens *svigagtige forhold* ikke har op-

daget. Det samme må formentlig gælde om mangler, som skyldes en grov tilsidesættelse af entreprenørens kontraktmæssige forpligtelser, jfr. købelovens § 53. Entreprenøren kan ikke være berettiget til at anse bygherrens passivitet som godkendelse af det udførte arbejde.

b) Om afleveringsforretningens betydning for *risikoens overgang til bygherren* henvises til s. 86 ff.

c) Efter A. B. § 16 er entreprenøren pligtig til i et år efter afleveringen at afhjælpe alle mangler, som er en følge af fejl, der kan lægges ham til last. Dette *garantiår* regnes normalt fra afleveringsforretningens dato. Se om entreprenørens garanti s. 68—69.

d) Det aftales undertiden i entreprisekontrakterne, at sidste rate af entreprisesummen udbetales ved afleveringen. Den såkaldte *afleveringsrate* kan dog være knyttet til andre tidspunkter.

e) *Opgørelse* herunder reduktion og ekstraregninger.

§ 19 indfører den nye regel, at entreprenøren er pligtig til inden 4 uger efter afleveringen at fremsende endelig og fuldstændig opgørelse til bygherren, herunder over tilgodehavender for alle ekstraarbejder. Efter fremsendelse af denne opgørelse kan entreprenøren ikke fremkomme med yderligere krav.

Under afleveringsforretningen foretages opmåling af de dele af entreprisen, som ikke er udført, og af visse ekstraarbejder, navnlig sådanne, som er udført til enhedspriser. Disse opmålinger lægges til grund for reduktion og tillægsbetalinger, jfr. § 2, stk. 3, se s. 95.

Afleveringsforretningen medvirker således til opgørelse af det endelige økonomiske mellemværende.

Oskar Bondo Svane, Aflevering og Garanti, Bygge-Forum 1943 s. 538—40, *Ussing, Køb*, 2. (fotograferede) udg. (1950) s. 132.

ANSVAR UNDER ENTREPRISENS UDFØRELSE

A. Stilladser, redskaber og konstruktioner.

I A. B. § 13, stk. 3, gentages den naturlige regel, at entreprenøren bærer det fulde ansvar for sine stilladser og redskabers styrke og holdbarhed, jfr. U. f. R. 1946 s. 1328 (Zinkrørsøm til opsætning af lofter i rækkehuse).

Derimod indføres en ny regel i § 13, stk. 4, hvorefter entreprenøren bærer det fulde ansvar for konstruktionernes stabilitet, medens de er under udførelse. Dersom entreprenøren med hensyn til enkelte bestemte konstruktioner ikke mener fuldt ud at kunne påtage sig dette ansvar under udførelsen, skal han skriftligt give bygherren eller hans tilsyn meddelelse herom, og entreprenøren er da for disse konstruktioners vedkommende pligtig nøje at følge de anvisninger, som gives ham angående udførelsesmåde og sikring under udførelsen.

Dette må opfattes som et rent midlertidigt ansvar *under udførelsen*. Entreprenøren kan blive fritaget for ansvar, såfremt han nøje følger bygherrens anvisninger i tilfælde, hvor det drejer sig om ekstraordinære arbejder eller metoder, som man ikke kan forlange kendskab til hos en kyndig fagmand. Bygherren er derimod berettiget til at afvise forespørgsler om udførelsesforanstaltninger, som en almindelig kyndig entreprenør skal have forstand på.

Reglen er foranlediget af dommen i U. f. R. 1928 s. 281, hvor både arkitekten og hans konduktør blev fundet ansvarlige sammen med muremesteren, fordi en gesims faldt ned under opførelsen, fordi afstivningerne blev borttaget for tidligt.

Ved VLD ¹⁶/₃ 1943, Tk.Ls. 1943 s. 45 fandtes vedkommende muremester, men ikke bygherren, Østvendsyssel Andels-Svineslagteri, at have ansvar for den skade, der tilføjedes en arbejder ved, at et beskyttelsesrum, der var så vidt færdigt, at „skabelonerne“ var under nedtagelse, som følge af en fejlagtig konstruktion styrtede sammen i det øjeblik, da arbejderen af nysgerrighed var gået derned.

Det betones, at slagteriet havde overdraget opførelsen til en selvstæn-

dig murermester, der måtte forudsættes at have de fornødne kvalifikationer, og at man ikke havde blandet sig i opførelsesmåden.

Se derimod VLD ^{9/11} 1944, Tk. Ls. 1944 s. 109, der frifinder en entreprenør, uagtet huset slog revner på grund af mangelfuld fundamentering, da det „naar henses til, at Sagsøgerne har overladt Projekteringen af Bygearbejdet til Sagsøgte, der som Landhaandværker ikke med Føje kunde forventes at være i Besiddelse af samme Sagkundskab som en Arkitekt, findes . . . betænkeligt at statuere, at Sagsøgte burde have vidst, at den aftalte Fundamentering af Bygningerne under de givne Forhold var utilstrækkelig“.

B. Skadegørende handlinger på entreprisen.

Entreprenøren er i det omfang, der følger af almindelig gældende ret, ansvarlig overfor bygherren for skade, som han selv eller hans folk måtte tilføje de bygherren tilhørende bygninger, udført arbejde, maskiner, redskaber, materialer m. v., A. B. § 13, stk. 5.

I samme omfang er bygherren ansvarlig overfor entreprenøren for skade forvoldt på udført arbejde, maskiner, redskaber, materialer eller genstande, som er leveret af entreprenøren eller tilhører ham, § 13, stk. 6.

Disse bestemmelser følger af almindelige retsregler.

Murermester Georg Nielsen fik overdraget det arbejde i en skolebygning i Odense at slå 3 huller til indsætning af vinduer i et skillerum mellem en gang og et fyrrum, i hvilket der stod en elektromotor, der drev en fødevandspumpe til 2 i rummet værende kedler. Murermesteren lod inden arbejdets påbegyndelse motoren tildække med en sæk, der ikke blev fjernet en lørdag aften, da arbejderne forlod arbejdet. Dette og kalkstøvet blev årsag til, at motoren brændte sammen, hvilket atter medførte, at kedlerne sprængtes. For denne skade fandtes murermesteren ikke ansvarlig, idet skaden på kedlerne var *upåregnelig*, og idet han ingen nærmere anvisninger havde fået på, hvilke foranstaltninger der skulle træffes med hensyn til motoren. U. f. R. 1941 s. 890.

Se også J. D. 1949 s. 226 og ØLD i Tk. Ls. 1930 s. 106: At en bygherre havde foretaget afstivning af en bygning i entreprenørens fraværelse, kunne ikke ophæve entreprenørens ansvar for bygningens nedskriden ved den af ham foretagne grundudgravning.

En ny regel indføres i § 13, stk. 5, hvorefter den skade, som entreprenørerne forvolder på hinandens arbejde, maskiner, redskaber, materialer m. v. er bygherren uvedkommende. Bygherrerne anser denne regel for rimelig og procesbesparende, idet den dæmper op for sådanne krav mod bygherren, som aldrig ville blive rejst mod en sideordnet entreprenør, og bygherren kan iøvrigt henviser til, at den samme retsstilling ville de opnå, hvis de havde entre-

ret med en hovedentreprenør. Reglen kan give anledning til betænkeligheder hos entreprenørerne, som ved tilbudets afgivelse er uden kendskab til, hvilke øvrige entreprenører de kommer til at samarbejde med. I praksis har reglen dog vistnok ikke givet anledning til gnidninger.

A. B. har imidlertid ikke taget stilling til det mere vidtgående spørgsmål, hvorvidt bygherren kan blive ansvarlig overfor en entreprenør, der lider tab som følge af, at en medentreprenør forsinker arbejdet, såfremt dette udføres i fagentrepriser.

Spørgsmålet har været behandlet i en voldgiftskendelse af ³⁰/7, 1952, Christensen & Modlers eftf. mod Hovedstadens almennyttige Boligselskab, Afdeling Kirsebærhaven:

Indklagede begrundet i almindelighed sin frifindelsespåstand med, at det klageren påførte ekstraarbejde i det omfang, som der foreligger bevis herfor, skyldes svigtende samarbejde mellem de forskellige entreprenører eller fejl fra anden entreprenørs side, men herfor kan indklagede ikke hæfte. Der henvises i denne forbindelse til, at en række bestemmelser i beskrivelsen understreger dette samarbejdes nødvendighed og til beskrivelsens § 15, stk. 3, hvorefter bygherren ikke overfor den ene entreprenør bærer ansvar for forsinkelser, som er forårsaget af den anden entreprenør, og § 23, hvorefter spadserepenge og godtgørelse af enhver art, også foranlediget ved forsinkelse fra andre håndværkere side, er bygherren uvedkommende.

Endvidere henviser indklagede til, at kravet er rejst for sent, jfr. herved beskrivelsens § 13. Såfremt kravet var rejst på et tidligere tidspunkt, kunne det være blevet ordnet mellem entreprenørerne indbyrdes eventuelt ved indklagedes bistand, ligesom beviset for det udførte ekstraarbejde nu i vidt omfang svigter.

Klageren gør heroverfor gældende, at det må følge af bygherrens ledende stilling under arbejde, at bygherren drager omsorg for, at der ikke sker forsømmelse fra enkelte entreprenørers side til skade for andre entreprenører, hvilket i særlig grad gælder i et tilfælde som det foreliggende, hvor der ingen hovedentreprenør er, men en række sidestillede fagentrepriser, og bygherren kan ikke i almindelighed frigøre sig for det af forsømmelsen af denne pligt følgende ansvar ved ansvarsfrihedsklausuler. Klageren henviser herved til § 8 i A. B. 1927, og § 8 i A. B. 1951.

Klageren hævder, at kravet om dækning for de udførte ekstraarbejder er fremsat gentagne gange i forbindelse med disses udførelse, og fremhæver, at hovedparten af det arbejde, som klageren har udført for murerentreprenøren er sket i indklagedes interesse for at fremme opvarmningen.

Voldgiftsretten er enig med klageren i, at bygherrens ledende og tilsynsførende stilling må indebære en vis forpligtelse for bygherren til også i andre entreprenørers interesse at gribe ind overfor en forsømme-

lig entreprenør, idet entreprenørens tilbud må anses indgivet under forudsætning af en sådan håndhævelse fra bygherrens side. Voldgiftsretten finder det ikke nødvendigt for den foreliggende sags afgørelse at komme ind på det af klageren rejste spørgsmål, om bygherren kan fraskrive sig ansvar for en sådan forpligtelse. Der måtte i hvert fald hertil kræves et klart ansvarsfrihedsforbehold i betingelserne, men beskrivelsen taler kun om ansvarsfrihed for forsinkelse fra anden entreprenørs side og om spadserepenge o. l. forvoldt ved sådan forsinkelse, medens der i det foreliggende tilfælde er tale om ekstraarbejde, hovedsagelig forvoldt ved, at klagerens arbejde er forceret i bygherrens interesse og efter dennes anmodning, hvorunder enten anden entreprenør ikke har kunnet følge med eller anden entreprenør har opgivet forkerte mål uden kontrol fra tilsynets side. For sådant ekstraarbejde må indklagede efter voldgiftsrettens skøn hæfte, hvorved bemærkes, at det måtte stå indklagede klart, at sådant ekstra arbejde krævedes honoreret. Den bevistvivl, der måtte foreligge i det enkelte tilfælde, har voldgiftsretten taget hensyn til ved nedenstående opgørelse.

C. Skadegørende handlinger mod trediemand.

Efter A. B. § 13, stk. 5, er entreprenøren ansvarlig i det omfang, det følger af gældende ret, for skade, som han selv eller hans folk måtte tilføje andre (d. v. s. end bygherren) tilhørende bygninger, udført arbejde, maskiner, redskaber, materialer m. v. Reglen har særlig praktisk betydning for byggepladsens naboejere og for andre på byggepladsen medvirkende entreprenører.

Entreprenørens ansvar må bedømmes efter almindelige erstatningsregler, d. v. s. D. L. 3—19—2 og culpa-reglen.

Se således VLD ²⁸/₁₀ 1944, Tk. Ls. 1944 s. 143, hvor entreprenøren efter aftalens indhold fandtes ansvarlig for de ved tøbrud forvoldte oversvømmelser i forbindelse med opførelse af en gadebro over Kolding å.

Er der herefter intet ansvarsgrundlag, må entreprenøren frifindes, jfr. VLD ¹⁴/₅ 1937, Tk. Ls. 1937 s. 125, hvor en forbikørende rutebil slyngede en ved vejarbejde opgravet brosten gennem en butiksrude.

Det er i domspraksis fastslået, at *bygherren* ikke er ansvarlig for entreprenørens tilregnelige retsbrud udenfor kontraktsforholdet, hvis der ikke foreligger særlige erstatningsbegrundende omstændigheder.

Bygherren vil dog kunne ifalde ansvar for entreprenørens fejl ved handlinger af ekstraordinær karakter, som frembyder særlig fare.

I VLD ²⁷/₄ 1946, Tk. Ls. 1946 s. 312 anses Hobro Kommune erstatningspligtig for beskadigelse af bygninger under nedlæggelse af kloakledninger, hvorimod entreprenøren, der nøje havde fulgt kommunens anvisninger, frifindes, da det ikke findes godtgjort, at der af ham „er udvist nogen Fejl eller Forsømmelse ved Udførelsen af Arbejdet“.

Henry Ussing mener, at der også kan pålægges bygherren ansvar for entreprenørens handlinger, selvom disse ikke er af ekstraordinær karakter, jfr. dommen i U. f. R. 1928 s. 953. Domspraksis synes dog ikke at støtte denne antagelse.

Om skade på slet funderede ejendomme henvises til *Knud Illum* og *Henry Ussing*, U. f. R. 1950 B. s. 202—12 og 257—60.

Entreprenøren er forpligtet til for egen regning at reparere skader, som ved entreprisens udførelse er forvoldt på vej og fortov, jfr. A. B. § 14, stk. 2. Ofte tilføjes i entreprisekontrakten, at han også er forpligtet til at reparere eller betale for reparation af eventuelle skader på de i vej eller fortov værende ledninger og opstandere.

J. L. Frost, Driftsherrens Erstatningsansvar for Entreprenørens Forseelser udenfor Kontraktforhold, T. f. R. 1944 s. 15—73. Af domspraksis kan nævnes U. f. R. 1939 s. 784: Nogle arbejdere, der var beskæftiget på et byggeforetagende, havde beskadiget taget på naboejendommen ved at passere hen over det. Bygherren frifundet, da der ikke kunne støttes noget erstatningskrav på D. L. 3—19—2, da der ikke var udvist nogen forsømmelse, og da der ikke forelå noget andet ansvarsgrundlag. Endvidere Ø. L. T. 1930 s. 245 og V. L. T. 1942 s. 99 og U. f. R. 1942 s. 304, 1943 s. 137 og 1947 s. 449. (HRD). *Gunnar Nybergh* og *Lars Erik Taxell*, Är byggnadsentreprenör ansvarig för skada (t. ex. brandskada) som hans arbetare orsakat under utförandet av arbetet? — i Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland, 1946 s. 95—107 og 108—20, der i det hele når til en bekræftende besvarelse, uagtet finsk ret ikke, sålidt som svensk, har nogen til 3—19—2 svarende almindelig regel, og byggeri ikke kan anses for „farlig bedrift“.

U. f. R. 1929 s. 150 (Tk. Ls. 1928 s. 125), og J. D. 1948 s. 231, (Tk. Ls. 1948 s. 257), jfr. 1949 s. 54, beskadigelse af telefonkabel i fortov, 1943 s. 137 og 1921 s. 870, revner i et nærliggende hus, 1941 s. 204, facaden sank, 1946 s. 944, ØLD ⁸⁰/₁₂ 1948, Tk. Ls. 1948 s. 259, skade på tilstødende huse, J. D. 1947 s. 258, Tk. Ls. 1947 s. 473, vandskade som følge af mangelfuld rengøring af kloakafløb, U. f. R. 1947 s. 470, skade ved fald i grube i gulv (HRD, jfr. T. f. R. 1948 s. 325) ØLD i Tk. Ls. 1930 s. 257 (Skade fra nedstyrtet Stenblok fra Illums Ejendom).

O. T. Neel, Bærer Entreprenøren Ansaret for Ulykkestilfælde og andre Skader under Arbejdets Gang? — i Licitationens nytårsnummer 1952 s. 9. *Henry Ussing*, Erstatningsret (1937) s. 55.

RISIKOENS OVERGANG TIL BYGHERREN

A. B. § 13 bærer overskriften: „*ansvar under arbejdet*“, og ordet „ansvar“ bruges her i en dobbelt betydning.

Det, der i stk. 3—5 om entreprenøren og i stk. 6 om bygherren haves for øje, er, jfr. s. 81, spørgsmålet om de pågældendes pligt til at betale *erstatning for forvoldt skade*, hvorimod stk. 1 med sin regel om *risikoens overgang* i overensstemmelse med sprogbrugen i købeloven sigter på at regulere bygherrens *pligt til at betale enterprisesummen* (og entreprenørens ret til at kræve denne), uanset skader, der har ramt entreprisen, således at denne ikke (længere) har den værdi for bygherren, som han havde regnet med.

Det har hidtil været den almindelige regel, at entreprenøren måtte bære risikoen for alle dele af entreprisen, ligesom han også måtte vedligeholde og brandforsikre den indtil afleveringen. Denne regel, som fandtes i A. B. 1927 § 10, har sit historiske udspring i reglerne om løsørekøb, hvor sælgeren bærer risikoen indtil afleveringen, og skyldes den hidtidige systematiske opfattelse af entreprisen som værksleje.

Herom fastsætter nu § 13, stk. 1:

Alle dele af arbejdet henstår, uanset om hel eller delvis udbetaling af enterprisesummen er sket, for entreprenørens regning og risiko indtil det tidspunkt, da aflevering ifølge § 19 eller de særlige betingelser betragtes som sket, og han skal, medmindre andet særlig er bestemt, vedligeholde dem.

I forhold til ældre ret betegner dette både en forenkling og en klaring.

Ussing har således hævdet, at entreprenøren som hovedregel må bære risikoen, i alt fald indtil arbejdet er færdigt, og hvis der ifølge aftale eller sædvane skal foretages en afleveringsforretning, må han formentlig bære risikoen, indtil denne er foretaget. *Jul. Lassen* havde derimod den opfattelse, at risikoen i mangel af modstående aftale, må være overført til bygherren, når arbejdet er færdigt, selvom der endnu står en afleveringsforretning tilbage.

Arbejdets færdiggørelse er imidlertid et retsteknisk dårligt kriterium i entrepriseforhold.

Ved byggeforetagender på „bestillerens“ grund vil *Fr. Vinding Kruse* lade risikoen overgå, — hvis intet andet er aftalt —, når „bygningen er færdig, og overtageren (entreprenøren) har meddelt bestilleren dette. Hvis indflytningen er begyndt, anses hermed ... risikoen for overgået“. Hertil bemærker *Kobbernagel*, at indflytningen ikke synes at burde tillægges afgørende betydning, idet det, navnlig under boligknaphed, ofte hænder, at de første beboere flytter ind, længe før håndværkerne er færdige; han peger på kriterier som afleveringsforretningen, færdigratens udbetaling eller bygningsattestens udstedelse.

Yderligere mener *Ussing*, at risikoen for *en del af entreprisen* går over til bygherren, *når betalingen derfor er forfalden*. „Dette kan bl. a. få betydning, når det ved et byggearbejde er aftalt, at visse beløb skal betales f. eks., når huset er under tag“. Denne opfattelse skyldes muligvis påvirkning fra HRD i U. f. R. 1874 s. 132, hvor en bro blev ødelagt ved en orkan, og hvor entreprenøren fik betaling for det inden fuldførelsen udførte arbejde.

Denne opfattelse stemmer imidlertid ikke med praksis, og det ville iøvrigt af mange grunde være en lidet hensigtsmæssig regel. *Vilhelm Meyer* er også af den opfattelse, at risikoovergangen ikke bør ændres ved, at en bygningsentreprise betales i rater. „Naar det antages, at Værkmesteren for et Byggeforetagende, hvis han har Krav paa delvis Betaling, efterhaanden som dette skrider frem, uanset dets hændelige Undergang kan fordre Vederlag for de allerede udførte Dele, synes baade Arbejdsresultat og Garantisyndpunkt begrebsmæssigt at fortone sig i Taage“.

Dette sidste er nu direkte fastslået i § 13, stk. 1, og iøvrigt er skæringspunktet klart *afleveringen*, således som denne nærmere bestemmes i § 19, se s. 77.

Det er ganske vist blevet hævdet, at afleveringsforretningen ved boligbyggeriet i virkeligheden er en fiktion, afledet af betalingssynspunktet, ydelse mod ydelse i køb og salg, og at den yderst sjældent foretages. Dette er imidlertid ikke rigtigt, idet afleveringsforretning i hvert fald foretages ved byggeforetagender af nogenlunde anseeligt format og uden undtagelse af større bygherrer.

Derimod er det rigtigt, at bygherrens ibrugtagen af bygningen ofte finder sted, længe før afleveringsforretningen finder sted. Byg-

herren har ved udlejningsejendomme en betydelig økonomisk interesse i at lade lejerne indflytte, så snart som muligt for at indvinde leje så tidligt som muligt. Det forekommer næppe i praksis, at den sidste håndværker har forladt byggepladsen, før de første lejere er flyttet ind.

Efter § 13 er det imidlertid stadigt afleveringsforretningen, der er afgørende, medmindre andet er aftalt. Ved blokbebyggelse kan der kræves afholdt afleveringsforretning for de enkelte afsnit hver for sig, såfremt dette er forudsat i fordelingsplanen eller entreprisekontrakten.

Hvis afleveringsforretningen på grund af bygherrens forhold (fordringshavermora) ikke afholdes, må risikoen dog formentlig gå over på denne på det tidspunkt, da afleveringsforretningen ellers kunne være foretaget, jfr. købelovens § 37.

Undertiden vil der omvendt forekomme tilfælde, hvor risikoen først går over på et senere tidspunkt.

Isoleret set, vil en sådan regel om afleveringen som skæringspunkt kunne virke meget hårdt mod entreprenøren, jfr. fra ældre domspraksis U. f. R. 1922 s. 940:

En elektriker havde påtaget sig installationen af elektricitet på en gård. Efter at arbejdet var udført, men forinden elektricitetsværket havde synet og godkendt anlægget, hvorfor det ikke vidstes, om arbejdet var tilfredsstillende, brændte gården, og da elektrikeren fandtes at bære risikoen for anlægget, havde han ikke krav på betaling for dette. Denne dom kritiseredes af *Vilh. Meyer*, der mener, at dommen er urigtig, og som råder installatørerne til i deres tilbud at betinge sig, at den for hvem installationer udføres, bringer installationen ind under sin forsikring.

Se også VLT 1945 s. 143. Et specielt tilfælde af krigsrisiko forelå i sagen vedrørende *Adelaide-Star*, U. f. R. 1948 s. 1237, jfr. *Knud Illum*, U. f. R. 1949 B. s. 161—68.

Her sætter imidlertid — på linie med den af *Vilh. Meyer* fremdragne betragtning — § 13, stk. 2, ind:

Dog påhviler det, medmindre andet særlig er bestemt, bygherren at tegne en brandforsikring, tilstrækkelig stor til at omfatte alle værdier, der indgår endeligt i anlægget, — derunder også tilførte materialer — på byggepladsen, og at betale præmien, ligesom han er pligtig over for entreprenøren at dokumentere, at forsikringen er tegnet og forfaldne præmier betalt.

Rent praktisk er det utvivlsomt brandskade, der indebærer den største risiko, og selvom hovedreglen medfører, at entreprenøren,

såfremt entreprisen brænder inden afleveringen, mister entrepris-summen (og dermed sin fortjeneste), så værner bestemmelsen i stk. 2 ham dog imod positive tab.

Det må dog bemærkes, at entreprenøren også bærer risikoen for krigsbegivenheder, jfr. ligeledes Adelaide-Star sagen, men i en fremtidig krigsforsikringslovgivning, bør der sikres adgang til også at forsikre igang værende arbejder, hvad han så må henvises til.

Det har været overvejet at begrænse entreprenørens risiko ved *vis major*-tilfælde, naturkatastrofer, krigstilfælde o. lign. En sådan ansvarsbegrænsning findes i de norske og tyske bestemmelser, og det er vistnok en almindelig anerkendt international regel, at det er bygherren, som bærer den helt upåregnelige risiko for store stormskader ved anlæg af havne på åbne kyster. I sådanne tilfælde står skaden i absolut misforhold til entreprisens omfang. § 13 hviler imidlertid på den almindelige retsregel, der lægger ansvaret hos entreprenøren, og bygger på den naturlige forudsætning, at særlige bestemmelser, eventuelt lovgivning, må gennemføres i ganske ekstraordinære situationer. Ved entrepriser, hvor der kan forekomme en særlig risiko, bliver det entreprenørens sag at få indført særlige forbehold med hensyn til ansvarsspørgsmålet i entrepris-kontrakten.

Der kan iøvrigt forekomme tilfælde, hvor grænsen mellem naturkatastrofer og sådanne vejrligsforhold — f.eks. storm — som entreprenøren utvivlsomt bærer risikoen for, vil være vanskelig at drage, og som let ville føre til processer, som undgås, når risikoen altid ligger samme sted, jfr. U. f. R. 1950 s. 658.

Retstekniske hensyn må formentlig også føre til, at man bliver stående ved den almindelige regel. I tilfælde af stormskade vil det f. eks. ofte være umuligt at føre bevis for, hvorvidt konstruktioner, afstivninger m. v. har været forsvarligt.

Murer- og stenhuggerlauget har foreslået, at entreprenøren ikke skal have risikoen for hændelige frost- og stormskader. Det ville imidlertid være vanskeligt at formulere en regel med en passende begrænsning, og man er meget tilbage for at lade enkeltstående konkrete tilfælde danne grundlaget for en generel retsregel, hvis indførelse iøvrigt kunne medføre, at entreprenøren blev mindre forsigtig med at sikre sig imod sådanne skader.

Ved byggeentrepriser er det en vistnok undtagelsesfri regel, at entreprenøren bærer risikoen. Ved anlægsarbejder kan der som nævnt forekomme tilfælde, hvor det er rimeligt, at bygherren bæ-

rer risikoen, men det er også her hovedreglen, at entreprenøren bærer risikoen, medmindre han har taget forbehold.

Udvalget har vedtaget at henlede ministeriet for offentlige arbejders opmærksomhed på, at der i en eventuel fremtidig lovgivning om krigsforsikring bør sikres adgang til krigsforsikring af igangværende arbejder, derunder også sådanne, som ikke nu kan krigsforsikres.

Vilh. Meyer, Risikoovergang i Værkslejeforhold, U. f. R. 1943 B s. 25—30. *Ussing*, Enkelte Kontrakter, s. 399—400, *Vilh. Meyer*, Risikofordelingen, Juridiske Rids og Udkast (1944) s. 10 ff. *Jul. Lassen*, Ohl. spec. Del, (1897) s. 781, (1924) s. 420. *Fr. Vinding Kruse*, En nordisk Lovbog (1948) s. 271—72, 598. *Jan Kobbervagel*, Det danske Marked, 1946, s. 259, og i U. f. R. 1950 B. s. 39—40. *Hugo Wikander*, Om det materiella Arbetsbetinget (1916) s. 311.

FORANDRINGER I ENTREPRISEN EKSTRAARBEJDER — REDUKTIONER

A. Forandringer.

Afvielser fra grundlaget for entreprisekontrakten forekommer som regel ved ethvert bygge- og anlægsarbejde. Det kan skyldes ønsker om ændringer i det oprindelige projekt fra bygherren, tilsynet, materialesituationen m. v. Det viser sig i praksis, at selvom tegninger og beskrivelser er nøje gennemarbejdet, forekommer der alligevel ændringer i den aftalte entreprise.

Det er forlængst fastslået i praksis, jfr. A. B. § 8, stk. 2, at bygherren har ret til at forlange forandringer i ydelsens art og omfang.

I modsætning til A. B. 1927 fastsættes det dog i § 8, at denne regel kun gælder, medmindre andet er bestemt.

Hensynet til entreprenørens dispositioner m. h. t. materialer og arbejdskraft og til hans beregninger ved tilbudets afgivelse gør det imidlertid naturligt, at der må trækkes visse grænser for bygherrens ret til ændringer i ydelsens art og omfang, selvom der i selve ordet „forandring“ ligger en vis begrænsning, en bundethed til det oprindelige projekt. Efter § 8 skal disse fastsættes i S. B.

A. B. har ikke fastsat nogen grænse for bygherrens ret til forandringer, hvad enten ydelsen sker på grundlag af tilbud, enhedspriser eller på andet beregningsgrundlag. Dette skyldes, at grænserne i praksis er varierende.

Indenfor *anlægsarbejder* er det vistnok sædvanligt at regne med en grænse for bygherrens forandringsret på 15 % med hensyn til de enkelte positioner og 10 % for den samlede ydelse. *Boligbyggeriet* kan formentlig klare sig med en grænse på 10 %, medens man indenfor *ingeniørarbejder* som regel regner med fuld ret til at kræve forandringer, når den samlede entreprisensum ikke afviger over 25 %.

Under revisionen af A. B. drøftede kommissionen en deklaratisk grænse på 15 %, men fandt det dog rigtigst at lade grænserne fastsætte i S. B.

Ændringer i entreprisens art eller omfang kan enten medføre tillæg til eller reduktion i entreprisensummen.

B. Ekstraarbejder og reduktioner.

Krav om ekstrabetaling eller fradrag i entreprisensummen skal rejses straks, og der skal snarest træffes aftale herom mellem bygherren og entreprenøren. Forhandlingerne herom må ikke medføre forsinkelser i arbejdets udførelse, jfr. § 8, stk. 2 og 4. Alle erklæringer og aftaler herom skal på forlangende fastslås skriftligt, § 8, stk. 5. Kravet om skriftlig fiksering af betalingsændringer er ikke alene af en vis pædagogisk betydning, men også procesbesparende. Aftalerne vil i almindelighed fremgå af byggejournalen.

Ved siden af bestemmelserne om egentlige forandringer i entreprisen under arbejdets gang opstiller § 8, stk. 3, en ny og særlig regel om bygherrens krav med hensyn til materialer, konstruktioner, arbejdets udførelse eller bydelser. Dersom entreprenøren i anledning af sådanne krav fra bygherrens side anser sig for berettiget til ekstrabetaling, skal han straks gøre bygherren opmærksom herpå, inden det pågældende arbejde påbegyndes. Hvis entreprenøren undlader dette, kan han ikke senere kræve ekstrabetaling.

Ved VLD $\frac{7}{0}$ 1940, Tk. Ls. 1940 s. 7, blev det statueret, at en murermester ikke i henhold til forbehold i trykt tilbudsblanket kunne kræve ekstrabetaling for arbejde, der efter beskrivelsen indgik som naturligt led i byggeriet.

Jfr. Haandværksraadets svarskrivelse nr. 10 af $\frac{4}{12}$ 1943 i Aarbog 1943—44 s. 62—63, hvor det på spørgsmålet, om en murermester har krav på særskilt betaling for efterpuds, udtales: „Det maa betragtes som fast Coutume ved Nybygninger, at Murermesteren paa almindelig Maade efterpudser efter Tømrer, Snedker og Elektriker, hvorfor der ikke behøves nogen speciel Aftale herom, idet dette Arbejde anses for inkluderet i den i Tilbudet angivne Pris. Derimod omfattes Efterpuds efter Sanitetsarbejder og Rørinstallationer af enhver Art iøvrigt ikke af Tilbudet, undtagen hvor dette er aftalt og nærmere specificeret, hvorfor Efterpuds af denne Beskaffenhed maa betales ekstra“. Se også svarskrivelse nr. 9 af $\frac{18}{11}$ 1943, smstds. om, at der ikke foreligger nogen faglig kutyme til belysning af spørgsmålet om, hvem der hæfter for udgifterne ved afdekning af tagetagen ved en ombygning.

Forandring i entreprisen kan også fremkomme som følge af fejl i materialefortegnelser, beregninger, tegninger, nivellementer, opmålinger, målsætninger o. lign., der har været fremlagt til vejledning for de bydende, jfr. A. B. § 4, stk. 3.

Til illustration kan anføres følgende kendelser afsagt af *Dansk Ingeniørforenings voldgiftsret*:

Ingeniøren 1924 s. 380:

En kaj skulle bygges ved pælenedramning for en entreprisum på kr. 141.000. Havnen havde foretaget 3 prøveramninger.

Entreprenøren fik tilkendt kr. 35.000 yderligere, da grunden viste sig at være betydelig hårdere end forudsat, idet prøveramningerne og oplysningerne om grunden ganske vist ikke havde været vildledende, men de afgav „kun meget ringe virkelig vejledning med hensyn til bundforholdene på hele den projekterede nye kajstrækning“.

sm. 1925 s. 94.

Dæmning i en fjord. Arbejdet blev udbudt med angivelse af, at grunden bestod af mudder og under dette ler. Mudderet var af større mægtighed end i arbejdsbogen angivet. Skønt arbejdsbogen kun angav sine oplysninger som „omtrentlige“, var forskellen til de faktiske forhold dog så væsentlige, at der blev givet yderligere godtgørelse. Bygherren erkendte, at han skulle bære udgiften ved, at pælene måtte gøres længere.

sm. 1925 s. 263.

Ved uddybning af et havnebassin stødte man på et gammelt brohoved. De forøgede udgifter herved måtte havnen betale.

sm. 1926 s. 464.

Ved oplægning af fyld langs siderne af en kanal, tyngede fyldet kanalbunden i vejret. Entreprenøren fik ekstrabetaling med den motivering, at hverken pumpelaget eller entreprenøren havde haft anledning til at regne med særlige vanskeligheder, og at ulemperne var langt betydeligere end normalt beregneligt.

sm. 1927 s. 353.

Vandbygningsvæsenet havde gravet visse steder med uddybningsmaskine ved uddybning af Drogden og havde ladet dykker undersøge bunden et par steder. I beskrivelsen angaves resultaterne af disse undersøgelser, hvorefter der ikke var særlig mange af de største sten, men dette måtte kun opfattes „som et skøn over stenenes størrelse og antal“.

Der fandtes i virkeligheden en uhyre mængde til dels meget store sten. For afdeling 2 af arbejdet blev udgiften 10 gange det forudsatte. Entreprenøren hævdede, at der var 4 à 5 gange flere store sten, og at prøvegravningerne var misvisende, da de var foretaget på tilfældige, gunstige steder. Vandbygningsvæsenet henviste til, at man korrekt havde meddelt resultatet af undersøgelserne.

Kendelsen udtalte indledningsvis, at begge parter i høj grad har undervurderet arbejdet. Derpå gives 2 principielle synspunkter:

„Det kan — ikke være tilstrækkeligt, at entreprenørerne i god tro har undervurderet arbejdet og er blevet overraskede af uforudsete vanskelig-

heder, men det må kræves, at der foreligger et forhold fra bygherrens side, navnlig misvisende oplysninger ved udbydelsen, der kan begrunde, at entreprenørerne helt eller delvis fritages for den dem efter kontrakten påhvilende entreprenørrisiko“. Og: „Entreprenøren må normalt tage den fulde risiko for tab, når ingen oplysninger er meddelt, — men de forelagte oplysninger må ikke blot være rigtige, men udtømmende“.

Kendelsen gav entreprenørerne en ekstrabetaling på op mod kr. 900.000 på basis af, at prøvegravningerne var foretaget på for små arealer og følgelig ikke var udtømmende.

sm. 1928 s. 365.

En kommune havde meddelt boreresultaterne og fremlagt jordprøver for boringerne, men havde ikke omtalt, at det nogle gange havde været nødvendigt at flytte boret på grund af sten. Man stødte på en sten- og grusrevle. I udbydelsesbetingelserne havde kommunen optaget klausul om, at den ikke påtog sig noget „ansvar for mulige afvigelser i jordlagenes beskaffenhed for boreresultaterne“.

Kendelsen tillagde entreprenøren betaling på grund af „mangelfulde oplysninger med hensyn til tilstedeværelsen af grus og sten“.

sm. 1929 s. 192.

Opfyldning af en mølleeng til anlæg af en ny jernbanestation. Grunden var langt vanskeligere og blødere, end entreprenøren havde regnet med. Banen havde konstateret dybder indtil 15 meter ved boring, men ikke oplyst dette i udbydelsesbetingelserne. Banen forsvarede dette med, at dybderne var højst forskellige. Derfor var de enkelte målinger ikke oplyst, og iøvrigt var sådanne undersøgelser entreprenørens sag. Entreprenøren anførte, at hans pris var påfaldende lav, 980.000 kr., medens banens egen beregning var 1.200.000, og dette burde have vakt banens mistanke.

Kendelsen udtalte først, at der ikke var givet vildledende oplysninger fra banens side, men gav dog entreprenøren et beløb for de ekstraordinære opskydninger, idet disse var „af en sådan art, og (havde) antaget et sådant omfang, at sagsøgerne hverken gennem de til grund for tilbudet liggende oplysninger eller ved egne undersøgelser, selv nok så grundige, kunne have fået formodning herom. Denne for begge parter uforudseelige og betydelige forøgelse af de vanskeligheder, som de efter forholdene forudseelige opskydninger måtte medføre, må anses at falde uden for den risiko, sagsøgerne har overtaget ved at indlade sig på entreprisen“.

sm. 1929 s. 332.

Vejanlæg med dæmning projekteret med skråning 1—1 1/2. Der var glideler og kildevæld, således at skråningerne visse steder måtte ændres til 1—2. Vejvæsenet hævdede, at entreprenøren selv burde have undersøgt jorden.

Kendelsen gav imidlertid ekstrabetaling for „uforudseelige tab, som ikke omfattes af entreprenørrisikoen“, og lagde vægt på, at skråningerne måtte konstrueres anderledes.

sm. 1937 VI. s. 174.

En entreprenør krævede ekstrabetaling, fordi jorden, der skulle bortgraves, var så hård, at den ikke kunne løsnes med plov.

Kendelsen nægtede ham dette, da det i almindelighed er entreprenørens sag at undersøge jorden, da der kun var foretaget 5—10 mindre udgravninger i en dybde på 2—3 spadestik, og da der intet var, der gav føje til at antage, at der var garanti for, at jorden kunne løsnes med plov.

sm. 1939 A. s. 62.

Ved et havneanlæg skulle udføres et 6 meter dybt sejløb. De foreliggende oplysninger om bundforholdene var misvisende, idet der forefandt hårdt blåt med sten i betydelige mængder. Kendelsen udtaler bl. a., at selv om entreprenøren har handlet i nogen grad letsindigt ved ikke at foretage nærmere undersøgelse af bundforholdene på arbejdsstedet, findes det at måtte fastslås — uanset de meget vidtgående bestemmelser i overenskomsten og de særlige betingelser, — at medkontrahenten ikke ubetinget kan fritages for ethvert medansvar, hvorfor havneudvalget tilpligtes at betale halvdelen af de forøgede omkostninger.

sm. 1948 s. 418.

Ved et vej- og kloakanlæg til beløb ca. 90.000 kr. tilkendtes der entreprenøren 900 kr. for ekstraudgifter, foranlediget ved, at vejen ved arbejdets begyndelse var forkert afsat i marken.

Se også ØLD i U. f. R. 1932 s. 631 (Masnedsund havn) og H. R. T. 1935 s. 400 (Dæmningsanlæg ved Storåen ved Klaksvig på Færøerne) samt HRD ²⁵/₃ 1931, Tk. Ls. 1931 s. 81 (Tegning afveg fra, hvad der var forudsat ved entreprisekontraktens indgåelse).

Hvis bygherren har forlangt, at entreprenøren skal angive *enhedspriser* i sit tilbud, kommer disse til anvendelse ved regulering af entreprisensummen, hvis entreprenørens ydelser bliver større eller mindre end angivet af bygherren. Hvis tilbudet angiver både en samlet entreprisensum og enhedspriser, er den samlede entreprisensum bindende, således at bygherren kun kan forlange enhedspriserne anvendt ved forøgelse eller reduktion af entreprisen, § 2, stk. 3.

Jfr. ØLD Tk. Ls. 1928 s. 187 og 191, jfr. 1929 s. 165 (HRD).

Hvis der ikke er truffet særlig aftale, erlægges *betaling* for ekstraarbejder efter tilsvarende regler som fastsat for den pågældende entreprise, § 22, stk. 3.

Ved byggeforetagender, hvor et håndværkerkonsortium står som bygherre, er det vistnok fast praksis, at ekstraregningerne ved priori-

teringen betales kontant forlods med samme procentdel, som alle entreprenørerne har fået udbetalt af byggelånet, medens den resterende del afvikles på samme måde som prioriteringsraten. Dette er en naturlig regel, der ikke blot er udtryk for ligerangsprincippet, se s. 154 ff., men som også er begrundet deri, at det på forhånd er umuligt at vide, hvilke entreprenører der kommer til at udføre ekstraarbejder. Hvis det drejer sig om butikker, er det almindeligt, at entreprenørerne får udgifterne hertil betalt kontant. Butikslejernes krav om indretning af butikkerne kan ikke forud beregnes.

Efter § 8, stk. 6, må intet ekstraarbejde udføres uden udtrykkelig ordre.

Denne generelle bestemmelse, eventuelt med tilføjelse om, at ekstraregninger ellers ikke honoreres, har kun betydning, hvor der virkelig er tvivl om, hvorvidt bygherren har forlangt det pågældende arbejde eller har forstået, at ekstraarbejdet vil bevirke en fordyrelse for ham, U. f. R. 1908 s. 189, og S. H. T. 1907 s. 410.

Det er gentagne gange statueret, at bygherren, selv om den formelle fremgangsmåde ikke er fulgt, er pligtig at betale for udførte ekstraarbejder, når disse har været nødvendige for byggeforetagendet, eller har været nødvendige for at huset kunne bruges efter sin bestemmelse, U. f. R. 1908 s. 189, 830, 1918 s. 914, 1947 s. 58 HRD, Tk. Ls. 1946 s. 183.

Bestemmelsen er uden retlig betydning, såfremt ekstraarbejderne *falder ganske udenfor kontrakten* med beskrivelser og tegninger, U. f. R. 1908 s. 189, S. H. T. 1907 s. 410. Dette kan undertiden være et fortolkningsspørgsmål af kontrakten, jfr. HRD i U. f. R. 1935 s. 66, Tk. Ls. 1934 s. 55, hvor udgifter til særlige ikke egentlig lyd-isolerende foranstaltninger, som nødvendiggjordes af de konstruktive forhold, og som ikke med rimelighed havde kunnet tages i betragtning ved kontraktens oprettelse, måtte godtgøres som ekstraarbejder.

Det samme er tilfældet, såfremt det i entreprisekontrakten er fastsat, at *entreprenøren påtager sig alt arbejde*, U. f. R. 1918 s. 84, eller at entreprisen skal udføres efter *autoriteternes forskrifter*, når tegninger og beskrivelser afviger fra autoriteternes forlangende, og når det ikke på forhånd kunne vides, at sådanne forlangender ville blive stillet, U. f. R. 1929 s. 544, Tk. Ls. 1929 s. 165.

C. Opgørelse.

Medens bygherren tidligere ikke kunne forlange, at ekstraregninger skulle fremmes med særlig hurtighed, jfr. U. f. R. 1908 s. 483, fastsættes i A. B. § 19, stk. 6, at entreprenøren er pligtig at fremsende endelig og fuldstændig opgørelse, herunder over alle ekstrarbejder, senest 4 uger efter at afleveringen har fundet sted.

Denne regel tilsigter at fremme ikke alene den endelige opgørelse, men også — navnlig ved boligbyggeriet — prioriteringen, hvori bygherren, entreprenøren og hans medentreprenører som regel er i lige høj grad interesserede.

Såfremt entreprenørens tilbud har indeholdt enhedspriser, anvendes disse ved beregningen af ekstraregninger eller reduktioner, § 2, stk. 3.

Efter at entreprenøren har fremsendt sin opgørelse, herunder over ekstraregninger, kan han ikke fremkomme med yderligere krav, § 19, stk. 6.

Hvis entreprenørens endelige opgørelse ikke er fremsendt rettidig, udskydes forrentningen af hans tilgodehavende i et tilsvarende tidsrum, dog mindst 4 uger, § 22, stk. 4.

Om svensk rets stilling til ekstraregninger se bl. a. Svensk Juristtidning, 1936 s. 532.

Se nærmere om dommen i U. f. R. 1935 s. 66, *Troels G. Jørgensen*, T. f. R. 1935 s. 319. *Axel H. Pedersen*, Bemærkninger om Entreprisekontraktens Formulering, Juristen 1936 s. 209—24, *Ussing*, Aftaler s. 398.

ENTREPRISESUMMEN

A. Entreprisesummens fastsættelse.

Entreprisesummens størrelse fastsættes i entreprisekontrakten eller angives i entreprenørens tilbud, som accepteres af bygherren. Der vil som regel ikke være tvivl om den oprindelig aftalte enterprisesum.

Se dog U. f. R. 1911 s. 900 (brøndgravning).

Entreprisen kan også udføres „*på regning*“. Entreprisesummen udgør da entreprenørens dokumenterede udgifter til materialer, arbejds løn, feriepenge, forbrugsgods, kørsel m. v. og undertiden leje af materiel samt et administrationssalær, der undertiden aftales procentvis forud. Denne form for fastsættelse af enterprisesummen anvendes især ved entrepriser, hvis omfang vanskeligt kan bedømmes på forhånd, f. eks. ved ombygninger.

Derimod forekommer det sjældent, at en entreprise udføres „*efter overslag*“. Overslaget er et fagmæssigt skøn over udgifterne ved en entreprise, som tænkes udført på regning, med andre ord en rettesnor for den omtrentlige enterprisesum.

Vilhelm Meyer, Om overslag og tilbud af arbejde, Juristen 1944 s. 81—90 og *samme*, Juridiske Rids og Udkast (1944), s. 43 ff.

B. Forbehold om prisstigninger.

Efterkrigstidens økonomiske forhold og særligt den stærke nedgang i pengeværdien har i stor udstrækning gjort det umuligt for entreprenører og leverandører at fremskaffe materialer til de priser, som var forudsat ved kontraktens afslutning, og sådanne fordyrelser såvelsom stigninger på arbejds løn, kørsel m. v. har det været nødvendigt at sikre sig godtgørelse for hos bygherren.

Praksis i byggefagene har her udviklet sig på tværs af den hid-

tidige opfattelse og domspraksis, hvorefter en entreprenør som alt-overvejende hovedregel ikke kunne fordré entreprisesummen forhøjet, fordi der er fremkommet prisstigninger på arbejds løn, materialer m. v. efter kontraktens indgåelse eller tilbudets afgivelse.

En gas- og vandmester, der i august 1919 havde overtaget en entreprise ved nogle af Københavns kommune opførte karreer af træhuse uden at tage forbehold med hensyn til lønstigninger, kunne ikke fordré tillægsbetaling i anledning af sådanne under påberåbelse af, at arbejdet som følge af de andre håndværkeres forhold og andre ham utilregnelige omstændigheder var trukket betydelig længere ud end forudset. U. f. R. 1923 s. 278 (HRD).

En entreprenør, der i efteråret 1920 havde fået et jordarbejde i entreprise for Statsbanerne, kunne ikke forlange tillægsbetaling, fordi den på den tid af arbejdernes organisationer forlangte timeløn lå over den mellem entreprenørforeningen og fagforeningen vedtagne timeløn, hvortil entreprisekontrakten henviste. U. f. R. 1924 s. 973.

Det er imidlertid gennem de senere år blevet sædvanligt, at både entreprenører og leverandører tager forbehold for prisstigninger på materialer, kørsel, forbrugsgods, arbejds løn og feriepenge, alt med tillæg af administrationshonorar (mestersalær).

Om materialer se bl. a. U. f. R. 1920 s. 190 („såfremt materialet kan fremskaffes til nuværende dagspriser“) og 1922 s. 552. I ØLD ³¹/₃ 1944, Tk. Ls. 1944 s. 142 blev der nægtet godtgørelse for fordyrelse af materialer, da det var tømrermesterens egen sag at sikre sig.

U. f. R. 1945 s. 1139: Antaget, at det i § 4, stk. 4, i lov nr. 284 af ³⁰/₆ 1941 om iværksættelse af offentlige arbejder og beskæftigelse af arbejdsløse omhandlede løntilskud fra Staten på 20 øre pr. time i mangel af anden vedtaget ordning tilkom den, der til arbejderen havde udlagt tilskuddet, i det foreliggende tilfælde entreprenøren, og ikke den kommune, der havde foranlediget arbejdet udført.

Ved stigninger i arbejds løn kan kun medregnes overenskomst-mæssige prisstigninger, derimod ikke „sortbørs lønninger“. Sådanne forbehold tages af alle organiserede entreprenører, der afgiver deres tilbud på særlige tilbudsblanketter, som er udarbejdet af organisationerne. Medlemmerne har pligt til at tage sådanne forbehold.

Efter at et andelsselskab ved voldgift var blevet tilpligtet at efterbetale en entreprenør et beløb, svarende til den under arbejdets gang stedfundne forhøjelse af arbejds lønnen, fordi entreprenøren i den skrivelse, hvormed tilbudet blev fremsendt, havde taget forbehold i så henseende, søgte selskabet erstatning hos de ledende ingeniører under anbringende af, at de havde undladt at gøre selskabet opmærksom på forbeholdet. Udtalt, at ingeniørerne ikke findes at have gjort sig skyldig i nogen til

erstatning forpligtende forsømmelse ved under de foreliggende omstændigheder, hvor selskabet havde adgang til alle tilbudsdokumenterne, ikke særlig at henlede opmærksomheden på de for den tid naturlige og sædvanlige forbehold. Juridisk Tidsskrift 1924 s. 21 (ØLD).

Såfremt der er aftalt sådanne forbehold, har entreprenøren krav på et tillæg til entreprisensummen, der svarer til de dokumenterede prisstigninger efter tilbudets afgivelse med tillæg af det aftalte administrationshonorar.

Selvom tilbudsblanketterne indeholder trykte prisstigningsforbehold, er det dog tilrådeligt for entreprenørerne at få disse gentaget i entreprisekontrakten for at afskære uklarhed og undgå proces.

Efter licitationsbetingelserne for murerarbejdet på Lyngby rådhus skulle tilbud afgives uden forbehold for prisstigning på materialer. Da arbejdet var fuldført, fremsendtes ekstraregning over prisstigninger under henvisning til det trykte forbehold i tilbudet. Antaget, at murermesterens krav var i overensstemmelse med laugets regler, som måtte være almindelig kendte af byggekyndige arkitekter, og at det måtte imødekommes af bygherren, der havde haft anledning til at søge oplysning, hvorledes tilbudet på det omhandlede punkt skulle forstås. (Dissens). U. f. R. 1943 s. 963, Tk. Ls. 1943 s. 109, se også H. R. T. 1951 s. 178, U. f. R. 1951 s. 548.

Det er i domspraksis antaget, at en entreprenør ikke kan beregne sig administrationsgodtgørelse („mestersalær“) af prisstigningerne, U. f. R. 1922 s. 552, hvor murermester Einer Jensen havde forbeholdt sig godtgørelse for sådanne merudgifter, der var en følge af stigning i materialepriser og lønninger, men hvor et krav på yderligere 10 % af forhøjelsen ikke blev taget til følge, da det ikke fandtes hjemlet ved kontrakten eller kutyme, og da det heller ikke kunne støttes på, at et sådant „mestersalær“ var opført på de første af murermester Einer Jensens successive regninger over forhøjelsen, som var betalt af bygherren. Se også U. f. R. 1925 s. 256 og 1915 s. 256.

Bygherren, Københavns Magistrat, blev frifundet under henvisning til, at der ikke udtrykkeligt var taget forbehold, og at det ikke var godtgjort, at der forelå kutyme, og „idet der ej heller ved det foreliggende er godtgjort en efter almindelige retsregler i betragtning kommende merudgift for sagsøgeren som følge af prisstigninger“. ØLD ²⁵/₁₁ 1944, Tk. Ls. 1944 s. 145.

Det er dog næppe rigtigt at antage, at en entreprenør ikke er berettiget til at beregne sig administrationshonorar af prisstigninger, selvom han ikke har taget forbehold herom. Det er utvivlsomt i de

senere år blevet kutyme at beregne administrationshonorar. Det fremgår af tilbudsblanketterne, og adskillige voldgiftskendelser har godkendt administrationshonoraret.

I Haandværksraadets svarskrivelse nr. 5 af ²⁰/₈ 1943, Aarbog 1943 —44 s. 58—60 udtalt: „Efter indhentede Oplysninger skal vi meddele, at det maa anses for meget almindeligt, at et Murerfirma faar et Administrationstillæg, naar det har taget et Forbehold som det omskrevne: „Der tages Forbehold for Prisstigning for Materialer og Arbejdsløn“. Uanset, at Domstolene, jfr. U. f. R. 1925/256, har en Tilbøjelighed til at fortolke Forbehold af den Art, som her nævnt, paa en for Haandværkerne ikke særlig gunstig Maade, og uanset, at der fra visse Bygherrers Side — navnlig Stat og Kommune — gøres Indsigelse mod i saadanne Tilfælde at betale Mestersalær ogsaa af Prisstigninger, maa vi dog formene, at det er almindeligt, at Mesteren, der har taget nævnte Forbehold, anses for berettiget til at forlange Dækning for et Administrationstillæg af Prisstigninger . . . Der kan ikke fremsættes nogen afgørende Udtalelse om, hvor mange Procent dette Administrationstillæg coutumemæssigt andrager, da dette bl. a. afhænger af Arbejdets Art og Størrelse, men det almindeligste maa dog siges at være 8—10 %.“

Forbehold anvendes ogsaa med hensyn til *prisfald*. Til byggeforetagender, hvortil der ydes offentlig støtte, er det en betingelse fra det offentliges side, at eventuelle fald i materialepriser og arbejdsløn skal komme byggeforetagendet til gode og fradrages i entreprisesummerne. I saadanne tilfælde bør entreprisekontrakten indeholde en gengivelse af tilsagnsskrivelsens krav herom.

Indexklausuler anvendes undertiden ved entrepriser om større og langvarige anlægsarbejder, således at summerne reguleres efter pristallenes svingninger.

Ussing, Enkelte Kontrakter, s. 402, *Johan Larsen*, Nogle Erstatnings-spørgsmål vedrørende Værksleje- og Entrepriseforhold, *Juristen* 1947 s. 101—10. *Jul. Lassen*, Obl. spec. Del (1924) s. 419, cfr. U. f. R. 1920 s. 190.

C. A. Clemmesen, Københavns Murer- og Stenhuggerlaug (1923) s. 149 (om dommen U. f. R. 1922 s. 552).

Axel H. Pedersen, *Juristen* 1942 s. 473.

Gunnar Palmgren, Om indexklausuler i Tidsskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland 1948 s. 75—101, *Br. Suviranta*, Om värdebeständiga penningkontrakt, i „Axel Nielsen til minde“ (1951) s. 164.

C. Entreprisesummens udbetaling.

Medens A. B. tidligere kun indeholdt regler om entreprisesummens udbetaling ved anlægsarbejder, er der nu tillige indført regler om private husbygningsarbejder, der under opførelsen finansieres

midlertidigt gennem byggelån. Det kunne synes nærliggende at sondre mellem anlægsarbejder og byggearbejder, men da der også i stor udstrækning udføres byggearbejder af stat, kommuner og offentlige institutioner m. fl., har man fundet den ovennævnte son-
dring mest formålstjenlig.

Hvis entreprenøren er bosat i udlandet, skal han, hvis det forlanges, opgive en her i landet bosat person, til hvem betaling kan ske på hans vegne, og mod hvem søgsmål kan rettes, og med hvem i det hele taget alle forhandlinger på hans vegne kan føres med bindende virkning for ham, A. B. § 10, stk. 3.

a) *Ved private husbygningsarbejder, som under opførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån*, foretages udbetalingerne i henhold til *fordelingsplanen*, der er affattet og godkendt inden entreprisens påbegyndelse af alle, som har krav på vederlag for ydelser til byggeforetagendet, § 22, stk. 1 og 2.

Fordelingsplanen angiver, i hvilke rater og på hvilke tidspunkter enterprisesummerne udbetales. Fordelingsplanen skal godkendes ikke blot af samtlige entreprenører, men også af arkitekt, ingeniør, sagfører eller anden byggeledelse. Et eksemplar af fordelingsplanen, der er underskrevet af alle, som er lodtagne heri, skal vedhæftes entreprisekontrakten.

Betalingen for *ekstraarbejde* erlægges efter tilsvarende regler som for den pågældende entreprise, medmindre der er aftalt en anden betalingsmåde, § 22, stk. 3.

b) *Andre arbejder.*

Ved *andre arbejders* påbegyndelse træffes der aftale mellem bygherren og entreprenøren om fordeling af tilbudssummen på de enkelte poster af arbejdet efter disses værdi, for at senere stedfindende afdragsbetalinger kan ske på grundlag af denne *fordelingsliste*. Ved aftaler om forandret betaling gives der fordelingslisten tilføjelse herom, § 22, stk. 5.

Såfremt ikke andet særlig er bestemt, kan entreprenøren en gang hver måned indgive begæring om udbetaling af a conto beløb for udført arbejde. Der udbetales ham derefter inden tre uger det beløb, som det må erkendes, at der er ydet kontraktmæssige materialer eller arbejde for. Dog kan der tilbageholdes indtil 10 % af disse beløb til sikkerhed for arbejdets gode aflevering i dets helhed, § 22, stk. 6.

Når det tilbageholdte beløb har nået 5 % af hele enterprisesum-

men, kan bygherren ikke forlange yderligere tilbageholdelse, § 22, stk. 7.

For sådanne leverancer, som præsteres fuldt færdige i rater, ydes betalingen uden fradrag, og alene den stillede garanti, jfr. § 17, tjener som sikkerhed i garantiperioden, § 22, stk. 8.

Dersom bygherren ikke overholder den i stk. 6 foreskrevne 3 ugers frist for udbetaling af a conto beløb, og sådan betaling ej heller sker senest 1 uge efter, at han har modtaget skriftlig begæring derom fra entreprenøren, er denne berettiget til at standse arbejdet, § 22, stk. 9.

I tilfælde af uenighed om den endelige opgørelse må det beløb, som parterne er enige om, at entreprenøren har til gode, ikke forholdes ham, § 22, stk. 10.

Både for husbygningsarbejder og andre arbejder gælder A. B. § 10, stk. 6, hvorefter bygherren har ret til for entreprenørens regning at udbetale bevisligt tilgodehavende arbejds løn, hvis det er nødvendigt for at forhindre arbejdets standsning.

Entreprenørens samtykke udkræves således ikke, men det skal være *bevisligt* tilgodehavende arbejds løn.

Se nærmere om bygherrens fradragsret s. 59.

Fordelingsplanen er indgående omtalt i *Axel H. Pedersen*, Byggeriet s. 167—200 og *Juristen* 1942 s. 409—72, *Revision og Regnskabsvæsen* 1943 s. 34—52, 84—106 og 146—57, endvidere i kortere form i *Haandbog for Kredit- og Hypothekforeningsforhold* (1944) II s. 85—98 og *Haandbog for Haandværkere* (1947) s. 373 ff.

c) *Forrentning.*

Såfremt der foreligger egentlig forsinkelse med betalingen af raterne fra bygherrens side, er bygherren forpligtet til at betale 5 % p. a. i forhalingsrenter fra forsinkelsens indtræden, til betaling sker, gældsbrevslovens § 62.

Ofte udskydes imidlertid betalingen af raterne, således at bygherren ikke kan gøres ansvarlig efter gældsbrevslovens § 62. Dette er navnlig tilfældet med hensyn til restraten, idet det ofte aftales, at den først kommer til udbetaling på et senere tidspunkt end afleveringsforretningen, f. eks. ved prioriteringen, et tidspunkt som ofte ligger adskillige måneder efter afleveringen. Ikke desto mindre forsømmer parterne ofte at træffe aftale om rentespørgsmålet.

Se således VLD i U. f. R. 1951 s. 820: I en kontrakt fra 1943 var bestemt, at sidste rate af entreprisesummen skulle udbetales, når ejendom-

mens prioritering var afsluttet, hvorimod der intet var aftalt om betaling af renter. Udtalt, at det ikke kunne „anses godtgjort, at der vedrørende byggeentrepriser foreligger en fast sædvane om, at bygherren uden særlig aftale derom i entreprisekontrakten er pligtig at betale renter af sidste rate af enterprisesummen i tiden fra bygningens færdiggørelse og udlægning til udbetalingen af sidste rate“ — når tidspunktet ikke utilbørligt forhalede.

A. B. har i § 22, stk. 4, indført en regel, der stemmer med den gennem adskillige år udviklede praksis.

„Såfremt intet andet særlig er bestemt, forrentes entreprenørernes tilgodehavende med 5 % p. a. fra 3 månedersdagen efter stedfunden aflevering, jfr. § 19, stk. 4. Såfremt en entreprenørs endelige opgørelse ikke er fremsendt rettidigt, jfr. § 19, sidste stk., udskydes forrentningen af hans tilgodehavende i et tilsvarende tidsrum, dog mindst 4 uger.“

Kravet om rettidig fremsendelse af entreprenørens endelige opgørelse — senest 4 uger efter at afleveringen er sket — er begrundet i hensynet både til bygherren og de øvrige entreprenører, som er interesseret i byggeregnskabet og prioriteringens afslutning. Reglen er således en pønbestemmelse, der dog kun rammer den entreprenør, som fremsender opgørelsen for sent, men ikke de øvrige entreprenører.

Såfremt der ikke er truffet aftale om forrentning, må man falde tilbage på dansk rets almindelige regler vedrørende renteberegning af gældsforpligtelser udenfor egentlige låneforhold. På dette område kan der ikke beregnes renter, medmindre det enten er aftalt, eller der findes sædvane eller kutyme herfor.

Det er hovedreglen, at forfaldstiden for prioriteringsraten (rest-raten) fastsættes med en tidsbegrænsning af 3 måneder efter indflytningen eller afleveringsforretningen, og at der betales 5 % p. a. fra dette eller et tidligere tidspunkt.

Man har i de senere år anset denne renteregulering for en almindelig kutyme, og reglen i A. B. er udtryk for en gennem længere tid fulgt sædvane, både af bygherren og entreprenørerne.

Ussing, Aftaler s. 443, Ussing, Enkelte Kontrakter, s. 65, U. f. R. 1951 s. 820 jfr. ovenfor.

ENTREPRENØRENS MISLIGHOLDELSE

A. Entreprisen fremmes ikke behørigt.

Den almindelige regel om entreprenørens misligholdelse indeholdes i A. B. § 18, stk. 3: „Dersom arbejdet på utilbørlig måde tilside-sættes eller ikke fremmes behørigt, har bygherren ret til efter forudgående forgæves skriftlig advarsel at fratage entreprenøren arbejdet eller visse dele deraf og lade det fuldføre for hans regning. Forinden den nye entreprenør påbegynder arbejdet, skal der af bygherren træffes foranstaltning til at søge omfanget og, hvis der er strid herom, kvaliteten af det hidtil udførte arbejde konstateret, i hvilken anledning entreprenøren skal have lejlighed til at varetage sine interesser“.

Såfremt arbejdet fratages entreprenøren, er bygherren berettiget til i fornødent omfang og på forsvarlig måde at benytte de entreprenøren tilhørende materialer, redskaber og arbejdsmateriel, § 18, stk. 4. Forsåvidt angår materialer gælder dette allerede efter § 22, stk. 11, hvorefter alle leverancer og arbejder i den tilstand, hvori de til enhver tid befinder sig, er bygherrens ejendom, for så vidt de fastsatte betalingsvilkår er overholdt.

Til væsentlig misligholdelse henregnes bl. a. hel eller delvis standsning af arbejdet, uden at der foreligger årsager som krig, ildsvåde, strejke, lockouter, usædvanlige naturbegivenheder o. lign., usædvanligt vejrlig, jfr. § 18, stk. 7, utilbørlig forhaling af arbejdet, såfremt entreprenøren ikke omgående genoptager arbejdet efter at være opfordret dertil ved anbefalet brev.

En arkitekt, der havde et byggearbejde i hovedentreprise, uberettiget til uden varsel og uden videre tilkendegivelse til mureren at fratage denne arbejdet. Arkitekten kendt ansvarlig med fradrag af opnåede besparelser, U. f. R. 1942 s. 295, jfr. U. f. R. 1927 s. 294, 1951 s. 722 (hvor HR dog ikke anså Statsbanerne berettigede til at fratage entreprenøren et jord- og afvandingsarbejde, der efter aftale midlertidigt havde været standset på grund af frost), ØLD ¹⁰/₂ 1943, Tk. Ls. 1943 s. 107.

Bygherren havde været berettiget til at fratage tømrermestrene entreprisen, da disse havde vægret sig ved at fremme arbejdet, idet de ikke havde været at formå til at påbegynde lægning af gulve, skønt husene efter arkitektens erklæring i ca. 3 uger havde været rede dertil. Tillige anset bevist, at entreprenørernes resttilgodehavende udover det aftalte forskud først forfaldt ved husenes prioritering, U. f. R. 1924 s. 14, jfr. 1911 s. 510, hvor håndværkeren havde „smølet“ således med arbejdet, at det havde været berettiget at fratage ham det.

Anvendelse af ukontraktmæssige materialer, som efter tilsynets afgørelse er uanvendelige, og groft mangelfuld hensyntagen til udførelsen af byggeforetagendets øvrige entrepriser kan berettige bygherren til at fjerne entreprenøren. Ved bygningsentrepriser bliver der kun tale om at fjerne entreprenøren fra arbejdet, ikke fra dele deraf.

Adgangen til at fratage entreprenøren arbejdet kræver en misligholdelse, som er *væsentlig*, jfr. U. f. R. 1951 s. 722 og Tk. Ls. 1929 s. 64, 69 og 381. Der er her tale om en art ophævelse for fremtiden af lignende karakter som den, der kan finde sted i almindelige vedvarende kontraktsforhold. Det må tages i betragtning, at i entrepriseforholdet er bygherren ofte værnet tilstrækkelig gennem adgangen til forholdsmæssig afslag, og at ophævelsen ofte vil kunne påføre entreprenøren betydelige tab. Kravet om, at misligholdelsen skal være væsentlig, støttes af A. B. § 18, der kræver forudgående skriftlig advarsel. På den anden side må det erindres, at entreprisens udførelse til den fastsatte tid kræver entreprisens fortsættelse uden ophold, jfr. U. f. R. 1911 s. 510 og 1915 s. 1005.

Skønnet over, hvorvidt arbejdet fremmes behørigt, henlægges normalt til tilsynet.

Ved kendelse af $\frac{4}{9}$ 1948 har Københavns Amts nordre birks fogedret antaget, at en umiddelbar fogedforretning ikke kunne anvendes til fjernelse af en protesterende entreprenør: „Allerede fordi Grundlaget for nærværende Indsættelsesforretning er et ret indviklet Kontraktsforhold mellem Parterne, findes Betingelserne for at anvende det i Rpl. § 609 særlig paa gammel Retspraksis støttede Retsinstitut ikke at være tilstede“. Kendelsen er ikke rigtig, idet entreprenøren, uanset om bygherrens ophævelse af kontrakten er berettiget eller ej, ikke har noget retligt krav på udførelsen af selve det af entreprisen omfattede arbejde, se med rette VLK $\frac{4}{11}$ 1944 i Tk. Ls. 1944 s. 145, se s. 117.

I entreprisekontrakter forbeholdes ofte ret for entreprenøren til senere at få sagen afgjort ved voldgift. Hvis entreprenøren sættes fra arbejdet, skal bygherren lade afholde syn og skøn over om-

fanget af det ved entreprenørens fjernelse udførte arbejde og af kvaliteten heraf, hvis der er strid herom. Entreprenøren skal have lejlighed til at varetage sine interesser. Denne regel i A. B. § 18, stk. 3, som er ny, er i overensstemmelse med senere domspraksis. Ved syns- og skønsforretningen fastslås omfanget og værdien af det udførte arbejde af hensyn til opgøret med entreprenøren. Normalt vil den frasatte entreprenørs resttilgodehavende hos bygherren herefter udgøre hans enterprisesum med fradrag af de allerede erlagte rater, og af det beløb, som en anden entreprenør skal have udbetalt for at færdiggøre entreprisen. Dette forudsætter, at bygherren har indhentet et forsvarligt tilbud fra den nye entreprenør.

Leverandøren gjorde gældende, at arbejdet burde være udført billigere, idet størstedelen var udført efter regning. Da leverandøren som transporthaver var pligtig at respektere de udgifter, som medgik til færdiggørelsen, og da der ved en afholdt skønsforretning ikke var godtgjort at foreligge noget uforsvarligt forhold fra bygherrens side ved gennemførelsen af arbejdet, for hvilket der var aflagt regnskab, blev der ikke noget beløb til dækning af transporten, U. f. R. 1942 s. 484.

Det krav, som entreprenøren herefter har mod bygherren, kan normalt først fordres udbetalt, efter at den nyantagne entreprenør er fuldt dækket for sit tilgodehavende for enterprises udførelse, jfr. U. f. R. 1924 s. 14.

Det må tages i betragtning, at de sædvanlige rater aldrig er så store, at de dækker entreprenørens udgifter til materialer og arbejds løn under enterprises udførelse. Ved raternes udbetaling har bygherren således en risikomargin. I praksis vil der derfor kun sjældent foreligge tilfælde, hvor bygherren har rejst erstatningskrav imod entreprenøren.

En hovedentreprenør, der med føje havde frataget en underentreprenør arbejdet og selv færdiggjort dette, antoges ikke at kunne fordre de dertil faktisk medgåede udgifter, men kun differencen mellem den fastsatte enterprisesum og en anden murermesters noget højere tilbud godtgjort. U. f. R. 1938 s. 258 (HRD).

Hvis det er nødvendigt for at forhindre arbejdets standsning, har bygherren ret til for entreprenørens regning at udbetale bevisligt tilgodehavende arbejds løn, A. B. § 10, stk. 6.

B. Hvis entreprisen lider af mangler, er det som oftest umuligt at afvise det arbejde, der allerede er udført, jfr. U. f. R. 1928 s. 675. Bygherren kan henholde sig til kontraktens bestemmel-

ser om at forlange arbejdet omgjort i det omfang, det er muligt, og i det omfang, det forlanges af tilsynet og bygningsmyndighederne. Entreprenøren må have en vis, iøvrigt ret vidtgående, adgang til afhjælpning. Hvis arbejdet ikke kan omgøres, eller hvis entreprenøren ikke, eventuelt efter at være opfordret dertil, inden en rimelig frist afhjælper mangelen, er bygherren berettiget til at forlange syn og skøn på det udførte arbejde og kan da forlange en forholdsvis nedsættelse af entreprisensummen eller erstatning.

Såfremt arbejdet „kasseres“ af bygningsmyndighederne eller tilsynet, må bygherren være berettiget til at forlange entreprenøren fjernet fra arbejdet og lade det resterende udføre for hans regning.

Pudset på domhuset i Kolding faldt af, og der var for lidt kalk i mørtelen. Muremesteren dømt til at omgøre arbejdet, U. f. R. 1927 s. 637, HRD ¹³/₄ 1931 i Tk. Ls. 1931 s. 85 hvor bygherren ansås berettiget til at hæve entreprisekontrakten om en villa, da muremesteren havde anvendt en væsentlig ringere betonblanding til fundamentet, og da han afslog at omgøre arbejdet.

Se iøvrigt bl. a. U. f. R. 1927 s. 291 (dårlig fundering), 1930 s. 450, 933, 1911 s. 510, HRD ⁶/₁₂ 1934 i Tk. Ls. 1934 s. 55.

Se iøvrigt om mangler under afleveringsforretningen s. 78 og de der anførte domme.

Det kan ikke med rimelighed forlanges, at bygherren skal løbe nogen risiko ved at betale entreprenøren for det ved ophævelsen af kontrakten udførte arbejde, beregnet efter det aftalte vederlag med en forholdsmæssig nedsættelse efter grundsætningen i købelovens §§ 42—43. Spørgsmålet om entreprisensummens erlæggelse i rater må tages i betragtning. Ved entrepriser, som ikke vedrører byggeriet, kan bygherren derimod hæve kontrakten mod at betale værdien af det udførte arbejde.

Ussing hævder, at bygherren, hvis afgørende interesser eller personlige hensyn kræver det, kan hæve kontrakten helt mod at udskille, hvad entreprenøren har indføjjet i den faste ejendom, og afgive dette til entreprenøren. Sådanne tilfælde vil næppe kunne forekomme ved bygningsentrepriser, hvor det som hovedregel vil være teknisk umuligt eller økonomisk uforsvarligt at udskille det indføjede.

Derimod kan der forekomme tilfælde, hvor bygherren må indrømmes adgang til at hæve helt mod at betale berigelsen ved det udførte arbejde. Dette må i hvert fald gælde, hvis det allerede præsterede arbejde aldeles ikke kan tjene bygherrens interesser. Denne

regel er lagt til grund for afgørelsen i U. f. R. 1942 s. 252 (brøndgravning).

Jul. Lassen, Obl. spec. Del 4. udg. (1924) s. 420, *Ussing*, Obl. Alm. Del s. 103—04, 120, *Ussing*, Enkelte Kontrakter s. 402, *Anders Vinding Kruse*, Restitutioner (1950) s. 252 og 350.

C. For sen levering. Dagbøder. Erstatning.

I entreprisekontrakten træffes undertiden aftale om, at entreprenøren er pligtig at betale dagbøder, såfremt færdiggørelsen sker efter udløbet af den aftalte tidsfrist.

Hvis det er fastsat, at entreprenøren skal betale en nærmere angivet bøde for overskridelse af tidsfristerne, er det en betingelse for denne *dagbødes* afkrævning, at bygherren ved tidsfristens udløb var i stand til at modtage arbejdet, og overskridelsen af tidsfristerne regnes først fra den dag, da dette var tilfældet, § 18, stk. 5.

Dette er i overensstemmelse med domspraksis, jfr. f. eks. HRD i U. f. R. 1932 s. 725: dagbøder for halvdelen af forsinkelsestiden, da bygherren delvis var skyld i forsinkelsen, U. f. R. 1931 s. 716: skønsmæssigt ansat bøde, da der fandtes delvis undskyldning, navnlig i tegningernes mangelfuldhed. Hermed må ligestilles ekstraarbejder, som har medført forsinkelse, V. L. T. 1931 s. 92 (også i Tk. Ls. 1931 s. 80), HRD i U. f. R. 1946 s. 34, jfr. iøvrigt § 18, stk. 7.

I perioder, hvor det er vanskeligt at fremskaffe arbejdskraft og materialer, afslår entreprenørerne at indgå på aftaler om erlæggelse af dagbøder.

Domstolene føler sig frit stillet i skønnet over, hvorvidt aftalte dagbøder skal erlægges — se således ØLD ^{30/3} 1933 i Tk. Ls. 1933 s. 42 om forsinkelse med gasbeholder, der skulle anvendes til det forøgede juleforbrug — eller nedsættes, bl. a. under hensyn til, hvorvidt der foreligger undskyldningsgrunde, jfr. U. f. R. 1918 s. 914, eller hvorvidt bygherren har lidt noget tab, U. f. R. 1931 s. 814.

Dagbøder *nægtet* ved forsinket levering, da der ikke var oplyst noget tab, U. f. R. 1918 s. 642; ligeledes *nægtet*, da bygherren ikke havde lidt noget særligt tab ved mellemfristernes overskridelse, 1931 s. 814, jfr. Tk. Ls. 1931 s. 90.

Dagbøder *nedsat* til halvdelen, U. f. R. 1925 s. 301; skønsmæssig ansat bøde, idet de af bygherren inden den endelige aflevering oppebårne leje-beløb blev fradraget, U. f. R. 1931 s. 716, Tk. Ls. 1931 s. 92 (HRD).

Såfremt der er truffet aftale om dagbøder i tilfælde af overskridelse af tidsfristen, kan erstatningskrav for forsinket levering ikke rejses ud over dagbødernes beløb, § 18, stk. 6.

BYGHERRENS MISLIGHOLDELSE

A. Betaling.

Hvis bygherren ikke overholder den i A. B. § 22, stk. 6, foreskrevne 3 ugers frist for udbetaling af a conto beløb til entreprenøren, og hvis sådan betaling ej heller er sket senest en uge efter, at bygherren har modtaget skriftlig begæring derom, er entreprenøren berettiget til at standse arbejdet, § 22, stk. 9.

A. B. indeholder ingen tilsvarende regler for private husbygningsarbejder, som under opførelsen finansieres midlertidigt gennem byggelån. Ved sådanne arbejder er entreprenøren også berettiget til at standse arbejdet, hvis bygherren undlader at betale de i fordelingsplanen fastsatte rater, såfremt forsinkelsen er væsentlig. For andre entrepriser er fristen sat til en uge, hvad der står i forbindelse med, at bygherren i forvejen har haft 3 uger til at gennemgå a conto begæringen, hvortil iøvrigt kommer, at raterne her udbetales hver måned. Ved private husbygningsarbejder udbetales raterne med større mellemrum, og der kan derfor ikke kræves et så langt tidsrum for at betegne forsinkelsen som væsentlig.

Hvis entreprenøren har standset arbejdet, er han berettiget til at hæve kontrakten og tillige til at kræve erstatning.

B. Bygherrens fordringshavermora.

Hvis bygherren ikke er i stand til at modtage arbejdet til den fastsatte tid, er han desuagtet forpligtet til at erlægge betalingen for det udførte arbejde, § 18, stk. 9.

Bygherren er endvidere forpligtet til at erstatte entreprenøren de påviselig ved forsinkelsen forårsagede udgifter, § 18, stk. 9.

Der tilkommer bygherren forlængelse af tidsfristerne for arbejdets modtagelse i tilfælde af indgribende forstyrrelser i arbejdets

gang, der bevirkes uden bygherrens skyld ved forhold, over hvilke han ikke er herre, f.eks. krig, ildsvåde, strejker eller lockouter, usædvanlige naturbegivenheder o. lign., jfr. § 18, stk. 9, jfr. stk. 7 c.

C. Bygherrens fejl og forsømmelser.

Bygherren er ansvarlig overfor entreprenøren for udgifter vedrørende entreprisen, som skyldes bygherrens fejl eller forsømmelser, § 18, stk. 10.

ENTREPRENØRENS FALLIT, LIKVIDATION, DØD M. M.

A. B. § 20: I tilfælde af entreprenørens fallit eller likvidation kan bygherren uden varsel ophæve kontrakten ved skriftlig meddelelse til boet, henholdsvis likvidator. Ved entreprenørens død er dødsboet, hvis gælden i dette vedgås, eller hans enke, hvis hun sidder i uskiftet bo, og ved entreprenørens umyndiggørelse hans værge berettiget til med en af bygherren godkendt person som leder at fortsætte og færdiggøre arbejdet. Bygherren kan dog, dersom der ikke af entreprenøren er stillet sikkerhed i henhold til § 17, nu kræve forholdsmæssig sikkerhedsstillelse.

Bestemmelserne er ændret fra A. B. 1927, bl. a. er entreprenørens likvidation sidestillet med hans fallit, ligesom bygherren kan kræve sikkerhedsstillelse, hvis sådan ikke tidligere er stillet, ved entreprenørens død eller umyndiggørelse.

Bygherrens adgang til at hæve kontrakten i tilfælde af entreprenørens fallit eller likvidation er i overensstemmelse med dansk rets almindelige regler. Konkursboets almindelige indtrædelsesret efter konkurslovens § 16 kan ikke påberåbes her, hvor medkontrahentens person spiller en afgørende rolle. Derimod kan bygherrens konkursbo indtræde i kontrakten efter konkurslovens § 16. I så fald bliver entreprenørens krav på enterprisesummen eller restbeløbet af denne et massekrav.

Foruden meddelelse til boet bør der også sendes meddelelse til entreprenørens transporthavere. Når entrepriseforholdet ophæves på grund af entreprenørens fallit eller likvidation, tilkommer der konkurs- eller likvidationsboet vederlag for den indtil da udførte del af entreprisen, men dette skal ikke medføre en fordyrelse af entreprisen for bygherren, der derfor kun er pligtig at udbetale enterprisesummen med fradrag af det beløb, en ny entreprenør skal have udbetalt for at færdiggøre arbejdet. Ofte indføres i kontrakten en bestemmelse om, at boets krav afgøres ved voldgift. Bygherren bør lade afholde syn- og skønsforretning til konstatering af, hvor stor en del af entreprisen, der er udført på det tidspunkt, da entreprisekontrakten ophæves, jfr. A. B. § 18, stk. 3.

Jfr. *Anders Vinding Kruse*, *Restitutioner*, 1950, s. 252.

FORHOLDET TIL DET OFFENTLIGE

A. Offentlige forskrifter.

Det påhviler entreprenøren at holde sig bygnings- og brandlove og andre offentlige forskrifter efterrettelig, og det ansvar, som påhviler ham eller hans folk, er bygherren uvedkommende.

Foreskrevne anmeldelser om arbejder i vej, fortov og lign. påhviler det entreprenøren at foretage. Entreprenøren er forpligtet til for egen regning at reparere den ved disse arbejder forvoldte skade og drage omsorg for, at *vejattest* om fornødent kan udstedes.

Entreprenøren er underkastet de af myndighederne eller af bygherren givne alm. eller særlige bestemmelser til ordenens og trafikens opretholdelse, A. B. § 14, stk. 1—3.

B. Oldsager.

Bestemmelsen i A. B. § 15 er affattet og revideret efter Nationalmuseets forslag:

Oldsager og andre genstande af værdi eller interesse, som findes under arbejdet, afleveres til tilsynet. Finderen erholder den findeløn, som måtte blive betalt. Forsåvidt det drejer sig om danefæ, (sager af guld, sølv, bronze eller rav), skal fundet indsendes til Nationalmuseet, som yder finderens godtgørelse for værdien efter de derom gældende bestemmelser. Også andre fund fra fortiden, såsom bygningsrester og grave, bør indberettes til Nationalmuseet eller nærmeste provinsmuseum. Det påhviler entreprenøren at drage omsorg for, at der ikke finder beskadigelse sted af oldtidsgrave, gamle bygningsfundamenter eller andre fredede mindesmærker, som man støder på under arbejdet, jfr. naturfredningsloven af 7/5 1937 § 2.

C. Orden på byggepladsen.

I kontrakten indføjes som regel bestemmelser om *oprydning* på byggepladsen og om *rengøring*. Efter A. B. § 4, stk. 2, er entreprenøren forpligtet til at foretage oprydning. Undertiden fastsættes tillige, at der ikke må *reklameres* på plankeværker omkring byggepladsen. Herfra er dog som regel undtaget entreprenørernes sædvanlige skilte.

I de senere år er det blevet almindeligt at pålægge entreprenørerne pligt til at holde *vagt på byggepladsen* fra arbejdstidens ophør den ene dag til arbejdstidens begyndelse den næste dag, ligesom søn- og helligdage. Udgifterne ved denne vagttjeneste fordeles sædvanligt mellem samtlige entreprenører i forhold til entreprissummerne.

Efter A. B. § 10, stk. 2, skal de af entreprenørens formænd eller folk, der måtte vise sig uduelige, eller som ved deres adfærd giver berettiget grund til klage, fjernes fra arbejdsstedet på bygherrens forlangende. Dette gælder også for underentreprenører og deres personale, § 10, stk. 4. En sådan bortvisning kan vanskeligt finde sted under de nuværende arbejdsforhold. Ofte tilføjes, at entreprenøren er underkastet arkitektens og ingeniørens bestemmelser med hensyn til, at andre ved byggeforetagendet beskæftigede håndværkere ikke forulempes.

Entreprenøren skal iøvrigt lede entreprisen personligt eller ved en stedfortræder, der i enhver henseende kan repræsentere ham, A. B. § 10, stk. 1.

D. Ulykkesforsikringsloven.

Entreprenøren er overensstemmende med ulykkesforsikringslovens regler at betragte som arbejdsgiver og bærer således de denne i henhold hertil påhvilende forpligtelser. I tilfælde af at entreprenøren antager underentreprenører, er han pligtig at drage omsorg for, at også de af disse på bygherrens arbejdspladser beskæftigede arbejdere er forsikrede mod ulykkestilfælde, således at hovedentreprenøren, såfremt denne forpligtelse ikke er overholdt, selv hæfter for forsikringspligten over for arbejderne, A. B. § 10, stk. 5.

Om domspraksis vedrørende offentlige forskrifter henvises bl. a. til ØLD i Tk. Ls. 1929 s. 99 og 1930 s. 27 (bageriskorsten).

Om afleveringspligt og udbetaling af findeløn ved oldsager m. v. henvises til forordning af $^{22}/_8$ 1737 om danefæ og placat af $^7/_8$ 1752 ang. godtgørelse for fund af oldsager, jfr. *Torben Lund*, *Juristen* 1942 s. 657 ff., *Viggo Johs. Nielsen*, *Juristen* 1949 s. 65—76, *Fr. Vinding Kruse*, *ER.* 3. udg. (1951) I. s. 421, III. s. 1716.

Om bygningslovgivningen henvises til *Viggo Vasegaard*, *Dansk Bygningsret* (1945), *Einar Hansen* og *Viggo Vasegaard*, *Lærebog i Bygningsret* (1948), *Emil Stang*, *Norsk Bygningsrett* (1943), *Carl Kaas*, *Bygningsloven*, 2. udg. (1948), *A. Bexelius*, *A. Nordenstam* og *N. Auren*, *Byggnadslagstiftningen* (1948), og *Knud Illum*, *Dansk Tingsret* (1952) s. 140 ff.

BYGHERRENS AFBESTILLING

A. Indledning.

Bygherrens adgang til afbestilling er direkte lovordnet i Frankrig ¹⁾ og Tyskland ²⁾, men lovbestemmelser findes ikke i Norden, hvor spørgsmålet kun i Finland har været gjort til genstand for omfattende monografisk behandling.

End ikke sprogbrugen har været særlig skarp. Ved *afbestilling* tænkes i det følgende på alle sådanne tilfælde, hvor der er truffet gyldig aftale om en entreprise, og hvor bygherren derefter tilkender, at han ikke ønsker at modtage den ydelse, som aftalen giver ham krav på.

Om en egentlig *afbestillingsret* som et selvstændigt retsinstitut kan der imidlertid formentlig kun tales, hvor den afbestillende bygherre ikke blot slipper for den uønskede entreprise, men hvor dette sker på andre (og billigere) vilkår end efter de almindelige regler om misligholdelse eller om fordringshavermora.

B. Afbestillingsret.

Afbestillingsret kan være *forbeholdt bygherren i entreprisekontrakten*, men særlig hyppigt forekommende er dette næppe. Ved blokbebyggelse, hvor de enkelte afsnit skal iværksættes successivt, forekommer det dog, at bygherren forbeholder sig ret til ikke at

¹⁾ Således bestemmer Code civil (i afsnittet „Des devis et des marchés“) i art. 1794, at „(Byg-) herren efter sit forgodtbeholdende kan ophæve den truffede aftale, selvom arbejdet allerede er påbegyndt, mod at holde entreprenøren skadesløs for alle hans udgifter, alt hans arbejde og alt, hvad han kunne have fortjent på vedkommende entreprise“.

²⁾ Jfr. Bürgerliches Gesetzbuch (i afsnittet: Werkvertrag) § 649: „Bestilleren kan, indtil arbejdet er fuldført, til enhver tid opsige kontrakten. Opsiger han, er entreprenøren berettiget til at forlange det aftalte vederlag, dog med fradrag af, hvad han har sparet i udgifter som følge af kontraktens ophævelse, og af, hvad han har eller burde have fortjent ved anvendelse af sin arbejdskraft på anden måde“, („durch anderweitige Verwendung seiner Arbeitskraft erwirbt oder zu erwerben böswillig unterlässt“).

igangsætte visse eller de resterende afsnit, således at projektet ikke gennemføres i sin helhed. Selv uden aftale herom i entreprisekontrakten kan entreprenøren da ikke fremsætte noget erstatningskrav for den del af bebyggelsen, som ikke igangsættes.

Efter A. B. § 8, stk. 2, har bygherren desuden, medmindre andet særligt er bestemt, ret til at forlange forandringer i ydelsens art og omfang inden for grænser, der skal fastsættes i S. B. Hvis sådanne grænser ikke er fastsat, henholder parterne sig til de udviklede kutymmer, se s. 91. For den således fremkomne reduktion af entreprisens omfang, har entreprenøren heller ikke krav på nogen erstatning. Sådanne og andre tilfælde, hvor spørgsmålet er reguleret ved forud indgået aftale, ses der bort fra i det følgende.

Iøvrigt må det også her — ligesom i Frankrig og Tyskland — være udgangspunktet, at *entreprenøren ikke kan påtvinge bygherren sin virksomhed* mod bygherrens ønske. Dette er klart fastslået i Vestre Landsrets kendelse af ⁴/₁₁ 1944.

Uanset, om en af bygherren, Arbejdernes Andelsboligforening, foretaget ophævelse af en med entreprenøren, muremester Buhl, sluttet entreprisekontrakt var berettiget eller ej, tilkom der ikke entreprenøren noget retligt krav på udførelse af selve det af entreprisen omfattede arbejde, hvorfor en af bygherren over for fogden fremsat begæring om entreprenørens udsættelse fra arbejdspladsen med rette var taget til følge.

Tk. Ls. 1944 s. 145.

Det er den *økonomiske opgørelse*, interessen samler sig om, og af hensyn til denne vil det være af betydning for bygherren, at afbestillingen er sket så tidligt som muligt, helst inden arbejdet endnu er kommet igang.

C. Entreprenørens erstatningskrav.

1. Ved opgørelsen må det erindres, at afbestilling i sig selv, navnlig hvor entreprenøren har sikkerhed i den under opførelse værende ejendom, kan være en *misligholdelse* over for entreprenøren.

Større praktisk betydning har dette dog næppe overfor de tilfælde, hvor afbestillingen retligt set alene konstituerer en *fordringshavermora*.

Principielt synes entreprenøren her at have krav på *fuld erstatning*, herunder også for tabt fortjeneste; synsvinklen er jo den, at entreprenøren ikke skal lide under afbestillingen, ligesom omvendt

bygherren naturligvis ikke heller skal tjene derpå. På den anden side vil domstolene naturligvis være på vagt overfor eventuelle uberegtigede krav fra entreprenøren; det er jo ikke meningen, at han økonomisk skal stilles bedre, end hvis entreprisen var blevet fuldført.

Udgangspunktet må herefter være, at entreprenøren bevarer retten til entreprisesummen med visse fradrag, samt yderligere får erstatning for de eventuelle særlige udgifter, som standsningen medfører.

I sit erstatningskrav må entreprenøren dog kunne indregne dækning af visse generalomkostninger, herunder løn til fast personale, målinger, tegninger, udregningsvederlag m. v.

Udover ovennævnte krav må entreprenøren endelig kunne kræve dækket sådanne udgifter, som er særskilt forårsaget af arbejdets standsning, i den forstand, at de ikke ville være påløbet, hvis ikke bygherren havde afbestilt entreprisen; det kan dreje sig om flytning af materialer, stilladser, materiel, nedrivning af påbegyndt arbejde m. v.

I entreprisesummen må først og fremmest fradrages de positive *besparelser*, entreprenøren indvinder, ved at entreprisen nu ikke fuldføres. Ofte vil det her dreje sig om betydelige beløb i første række til materialer, arbejds lønninger, kørsel, forbrugsgods, finansieringsudgifter, administrationsudgifter m. m. Entreprenøren er formentlig pligtig at formindske udgifterne ved at afskedige arbejdskraft, som han nu ikke får brug for; det gælder under alle omstændigheder løs arbejdskraft, der er antaget netop med denne entreprise for øje.

Det har været hævdet, at der i lighed med, hvad der gælder ved visse arbejdskontrakter, skal fradrages, hvad entreprenøren *har eller burde have indvundet* ved beskæftigelse andetsteds. Ikke alene skulle entreprenøren finde sig i fradrag af, hvad han rent faktisk har indtjent ved anden beskæftigelse, men yderligere også hvad han kunne have indtjent ved sædvanlige anstrengelser for at skaffe sig andre ordrer, idet man har gjort gældende, at samfundet ikke kan være interesseret i, at entreprenøren ligger stille i vished om, at hans tab derved kan kræves dækket hos bygherren.

Dette er antaget ved en finsk HRD af 1926, T. J. F. F. 1942 s. 160.

Ved bygge- og anlægsarbejder turde denne betragtning dog anses som uholdbar, idet den formentlig hidrører fra en altfor mekanisk overførelse af reglerne om det forældede værkslejebegreb,

der hidrører fra den tid, da entreprenørerne personlig udførte arbejdet.

Til gengæld må det ved beregningen af entreprenørens fortjeneste ikke overses, at afbestillingen fritager ham for den med entreprisens gennemførelse forbundne risiko. Selvom man derfor *kan* analysere kravets enkelte bestanddele, vil det formentlig blive reglen, at erstatningsbeløbet fremkommer ikke ved detaljerede udregninger, men ved et praktisk skøn.

Disse regler må, efter det tidligere udviklede, finde anvendelse uden hensyn til bygherrens motiv til afbestillingen og fremtræder blot som udslag af de almindelige følger af fordringshavermora og/eller misligholdelse.

I praksis går man da også frem på tilsvarende måde, hvor den, der efter en licitations udfald burde have haft entreprisen, ikke har fået arbejdet overdraget.

Aabyhøj Boligforening blev tilpligtet at betale murermester Strandgaard en skønsmæssig ansat erstatning på 3000 kr., fordi han blev unddraget en entreprise på 87.438 kr.

U. f. R. 1949 s. 1093 (HRD).

2. Skal bygherren slippe billigere — altså udenfor aftaler i entreprisekontrakten have en virkelig afbestillingsret — må han oplyse en gyldig grund til afbestillingen, og denne må være en sådan, at det findes rimeligt — efter almindelige forudsætningssynspunkter — at lægge risikoen på entreprenøren, helt eller delvis, f. eks. ved uventede lovgivningsforanstaltninger, såsom væsentlige ændringer i det offentliges finansiering af byggeriet, byggestop, krig, naturkatastrofer o. lign.

I sidste fald vil erstatningen vel nok kunne beregnes også som negativ kontraktsinteresse, og der foreligger vistnok et eksempel herpå i J. D. 1946 s. 343:

En skilte- og inventarfabrik, der i marts 1945 i et nøje fikseret omfang havde påtaget sig monteringen af en urmagerforretnings butikslokaler i København til en bestemt samlet pris, blev den 25. marts afbrudt i arbejdet ved, at den tyske værnemagt beslaglagde lokalerne. Et forsøg på at opnå erstatning hos den tyske værnemagt forblev resultatløst. Lokalerne blev efter den tyske kapitulation beslaglagt af det danske politi på ubestemt tid.

Retten udtalte:

„Efter reglerne om successiv levering i Kbl. § 22 eller analogien heraf — samt efter den såkaldte berigelsesgrundsætning og ud fra den almindelige antagelse, at en værksherre (indstævnte) som hovedregel må

kunne foretage afbestilling eller standsning af det påbegyndte arbejde, findes parternes mellemværende retteligst at måtte afgøres derhen, at indstævnte tilpligtes at betale, hvad der er leveret ham i butikslokalerne af arbejde og materialer, men iøvrigt frifindes“.

Noget større anvendelsesområde herfor bliver der dog næppe.

I lov om revision af visse tyske betalinger nr. 330 af ¹²/₇ 1945 indeholder § 6 en singulær regel om afbrydelse af for tysk regning påbegyndte arbejder og annulation af kontrakter med underentreprenører (og -leverandører), hvorefter hovedentreprenøren (-leverandøren) hæfter over for underentreprenøren (-leverandøren) for det ham ved annulationen forvoldte tab, herunder *ikke fortjeneste på den del af arbejdet, der ikke kommer til udførelse*.

Axel H. Pedersen, Afbestilling, *Juristen* 1952 s. 257—76, *L. E. Taxell*, Om avbeställningsrätt vid leverans och arbetsbeting, *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 1949 s. 151—64, *Gunnar Palmgren*, Avbeställning av entreprenad- och leveranskontrakt, *Mercator*, *Tidskrift för Finlands Näringsliv* 1949 s. 107—08, 124, 159—61 og 176, *Axel H. Pedersen*, *Byggeriet* 1. udg. s. 245, *Ussing*, *Enkelte Kontrakter* s. 403—04.

VOLDGIFT

A. Indledning.

Twistigheder i entrepriseforhold afgøres i meget stor udstrækning ved voldgift. Voldgiftsvedtagelse er en næsten stereotyp bestemmelse i entreprisekontrakterne.

Ved voldgiftsinstituttets anvendelse i entrepriseforhold opnår man den uomtvistelige fordel, at der findes fagkyndige medlemmer i voldgiftsretten, som deltager i voteringen og afgørelsen, idet der ikke findes nogen hjemmel i retsplejeloven til at udnævne tekniske meddommere i de ordinære domstole. Man vil i almindelighed have større nytte af den faglige viden, den tekniske assistance, på denne måde end ved erklæringer fra syns- og skønsmænd, der udmeldes af de ordinære domstole, men som ikke er medlemmer af retten, og som kun besvarer spørgsmål under afhjemlingen af syns- og skønsforretningen. Hensynet til en hurtig og praktisk afgørelse spiller også en betydelig rolle, ligesom der ikke kan bortses fra, at en voldgiftsret vil være tilbøjelig til at tillægge billighedsbetragtninger noget større vægt end en juridisk domstol.

Denne vurdering af den fagkyndige indsats i voldgiftsafgørelserne forudsætter imidlertid en begrænsning af twistighederne til kun at angå spørgsmål af teknisk natur.

Om voldgift må særligt henvises til *Bernt Hjejles* indgående undersøgelse, *Frivillig Voldgift* (1937) (355 s.) og *Tauno Tirkkonen*, *Skiljeman-naförfarandet, Processrättslig Undersökning*, Stockholm (1952). (Oversættelse fra Finsk ved Institutet för rättsvetenskaplig forskning), (155 + 106 s.).

De første voldgiftsregler indenfor entrepriseforhold blev udarbejdet af professor dr. jur. *Viggo Bentzon* i 1884 for Dansk Ingeniørforening. Disse regler medvirkede på afgørende punkter til at ændre nedarvede retsforhold, hvorefter entreprenørerne var afhængig af bygherrens eller hans ingeniørs ensidige afgørelse.

Om den historiske udvikling henvises til *Johs. Christensen*, *Dansk*

Ingeniørforening gennem 50 år, 1892—1942 s. 96—106, Ingeniøren 1896 s. 66 og 1952 s. 430—31 og V. *Holst Knudsen*, Bygge-Forum 1951 s. 278.

Voldgiftsinstituttet er i Danmark ikke lovordnet, således som f. eks. i Sverige, jfr. Lag om skiljemän nr. 145 af $^{14}/_6$ 1929 med ændringer i love nr. 247 af $^5/_6$ 1936 og nr. 820 af $^{20}/_{12}$ 1946, og Lag om utländska skiljeavtal och skiljedomar nr. 147 af $^{14}/_6$ 1929, jfr. nr. 821 af $^{20}/_{12}$ 1946.

B. Begrænsning i voldgiftsaftalen.

Efter A. B. 1927 kunne bygherren og entreprenøren forlange stridsspørgsmål, forsåvidt disse var af *teknisk natur*, afgjort ved voldgift. Det må formentlig have været meningen med denne bestemmelse, at der skulle anvendes voldgift, hvor teknisk sagkundskab er nødvendig ved sagens afgørelse, således at juridiske dommere ikke ville være i stand til at træffe en betryggende afgørelse uden teknisk assistance. Denne bestemmelse var imidlertid ikke tilstrækkelig klart affattet, idet der ofte forelå tilfælde af blandet juridisk og teknisk karakter, hvor det var tvivlsomt, om spørgsmålet skulle afgøres ved voldgift eller ved domstolene.

Se f. eks. U. f. R. 1928 s. 58: ekstraarbejder og betaling herfor fandtes at høre under voldgift; U. f. R. 1948 s. 61: ikke hjemmel til at kræve voldgiftsavgørelse om bygherrens pligt til at yde erstatning for merudgifter som følge af arbejdets forsinkelse på grund af mangel på arbejdskraft; og U. f. R. 1934 s. 1025: tvistigheder angående arbejdet, materialer eller andet byggeriet vedrørende antoges at sigte til uoverensstemmelser af faglig eller teknisk art, ikke til den retlige bedømmelse af parternes økonomiske mellemværende.

Dette er det springende punkt ved voldgiftsaftaler i entrepriseforhold. Entreprenørerne — ganske særligt ved anlægsarbejder — lægger overordentlig stor vægt på at afskære bygherren fra afgørelser ved de ordinære domstole. På den anden side må fortolkningen af voldgiftsaftaler, der er en undtagelse fra den almindelige retsvej, foretages restriktivt. Efter indholdet af § 19 i A. B. 1927 ville domstolene formentlig aldrig afvise en sag, når tvisten i væsentlig grad måtte antages at være juridisk farvet, jfr. HRD i U. f. R. 1948 s. 461, Tk. Ls. 1949 s. 249. Der var her tale om en entreprenør, der udførte nogle vejarbejder for et amtsråd, som beskæftigelsesforanstaltning, og det drejede sig om, hvorvidt stridsspørgsmålet af teknisk natur kunne kræves afgjort ved voldgift. Der fandtes ikke hjemmel til at kræve voldgiftsavgørelse i spørgsmålet om amtsrå-

dets pligt til at yde entreprenøren erstatning for merudgifter som følge af arbejdets forsinkelse på grund af mangel på arbejdskraft.

Det er endog tvivlsomt, om afvisning ville finde sted, selvom det juridiske islæt var det tekniske underlegent. Hvis borgernes adgang til at indbringe tvistemål for de ordinære domstole skal indskrænkes, må der foreligge absolut sikker hjemmel dertil¹⁾. Denne hjemmel fandtes ikke i den fornævnte bestemmelse i A. B. 1927 § 19.

A. B. § 24 fastsætter derfor, at stridsspørgsmål, der opstår mellem bygherren og entreprenøren om deres indbyrdes retsforhold i anledning af arbejdet, afgøres endeligt og bindende af en voldgiftsret, *medmindre spørgsmålene helt eller aldeles overvejende er af juridisk natur*. Uenighed mellem parterne herom afgøres endeligt og bindende af voldgiftsretten, der i dette tilfælde skal bestå af 5 medlemmer. Sagen skal afvises fra voldgiftsretten, hvis enten voldgiftsrettens flertal eller to af de juridiske medlemmer stemmer herfor.

Denne regel er en betydelig forbedring af den tidligere bestemmelse. Både entreprenøren og bygherren er nu fritaget for først at søge de ordinære domstoles afgørelse af, hvorvidt tvistighederne henhører under voldgiftsretten. En væsentlig forsinkelse af sagens behandling undgås herved.

C. Voldgiftsaftaler om enhver tvist.

I adskillige entreprisekontrakter udvides voldgiftsaftalen imidlertid til at omfatte *enhver tvist* mellem bygherren og entreprenøren, jfr. f. eks. U. f. R. 1936 s. 648, Tk. Ls. 1936 s. 53 (enhver meningsforskel vedrørende noget punkt, der henhører under kontrakten). Denne voldgiftsaftale fandtes ikke at kunne indskrænkes til afgørelser af rent teknisk natur.

Denne udvidelse af voldgiftsområdet er uheldig. Det er som regel i både bygherrens og entreprenørens interesse, at kun tekniske spørgsmål afgøres ved voldgift, medens andre tvistigheder bør indbringes for domstolene.

¹⁾ Entreprenørforeningen og Ingeniørforeningen har lagt den allerstørste vægt på at få ændret voldgiftsbestemmelsen i A. B. 1927 totalt, idet der i mangfoldige tilfælde foruden tekniske spørgsmål tillige vil være juridiske spørgsmål i samme sag. Man mente derfor, at altfor mange sager blev unddraget den sagkyndige voldgiftsret. I de nye regler er forholdet derfor vendt om. Nu kræves ikke, at spørgsmålet er af teknisk natur, men alle spørgsmål afgøres af en voldgiftsret, medmindre spørgsmålene helt eller aldeles overvejende er af juridisk natur.

Undertiden er disse vidtgående voldgiftsbestemmelser blevet tilsidesat af domstolene. Dette er afhængig af, hvilken karakter voldgiftsretten har, idet også voldgiftsrettens sammensætning kan medføre, at domstolene vil tilsidesætte aftalen.

D. Voldgiftsrettens sammensætning.

Hvis intet andet er bestemt, henviser § 24 til den voldgiftsret, der omhandles i *Dansk Ingeniørforenings* af ministeriet for offentlige arbejder godkendte voldgiftsregler.

Voldgiftsrettens præsidium består af en formand og 2 andre medlemmer, som tillige med 2 suppleanter vælges af Højesteret blandt dennes dommere eller for et af medlemmerne og en af suppleanternes vedkommende blandt Østre Landsrets dommere. Valget sker for fem år, dog at en valgt afgår i tilfælde af, at han udtræder af den ret, som han ved valget var medlem af.

Formanden bestemmer, i hvilket omfang de to andre medlemmer skal fungere som formand.

Voldgiftsretten består af formanden og to af Dansk Ingeniørforenings bestyrelse for hvert enkelt tilfælde efter sagens beskaffenhed udmeldte teknikere.

Dersom parterne enes derom, suppleres retten med præsidiets to andre medlemmer. Det samme skal ske, dels når det forlanges af en part, der anser sagen for at være af særlig betydning, dels når en part gør gældende, at stridsspørgsmålet helt eller aldeles overvejende er af juridisk karakter, og derfor påstår sagen afvist fra voldgiftsretten; i det førstnævnte tilfælde kan voldgiftsretten, uanset hvorledes spørgsmålet om sagsomkostninger iøvrigt afgøres, bestemme, at de udgifter, der er en følge af rettens supplerings, skal udredes af den part, der har rejst krav herom, når retten skønner, at det ikke var tilstrækkeligt begrundet at fremsætte kravet.

Disse regler vil særligt finde anvendelse ved anlægsarbejder.

Dersom bygherren under hensyn til spørgsmålets beskaffenhed ønsker det, træder i stedet for den ovenfor nævnte voldgiftsret og de for denne gældende voldgiftsregler, den af *Akademisk Arkitektforening* i forening med *Håndværksrådet* nedsatte voldgiftsret, og de for denne fastsatte af ministeriet for offentlige arbejder godkendte voldgiftsregler, § 24, stk. 3.

I 1942 oprettedes *Københavnske Sagføreres Voldgiftsretter*, der på begæring afgør enhver retstvist, som kredsbestyrelsen finder egnet til behandling ved voldgiftsretterne.

Ved entrepriser i *byggefagene* vil det formentlig være formålstjenligt at aftale, at Voldgiftsretten består af 3 medlemmer, hvoraf opmanden udpeges af Landsretten eller Sø- og Handelsretten, såfremt parterne ikke på forhånd kan blive enige herom, medens den ene voldgiftsmand udpeges af Arkitektforeningen, den anden af det håndværkslaug, hvorunder den pågældende entreprise henhører, medmindre parterne på forhånd kan enes om valget af de to voldgiftsmænd.

Boligbyggeriet har i mange år benyttet disse mere enkle voldgiftsbestemmelser, og fra boligbyggeriets side var man derfor i kommissionen ret indifferent overfor de af teknikerne ønskede voldgiftsbestemmelser, medens man på den anden side fandt det naturligt, at afgørelse af uoverensstemmelser om større anlægsarbejder — jernbaner, veje, broer m. v. — blev forelagt en kollegial, sagkyndig voldgiftsret.

E. Andre regler.

Om sagernes behandling gælder bestemmelserne i de ovennævnte voldgiftsregler, A. B. § 24, stk. 2.

At tvisten henvises til voldgift eller rettergang, medfører ikke nogen lempelse i parternes gensidige forpligtelser § 24, stk. 4.

I tilfælde af søgsmål er parterne pligtige at give møde for den forligskommission og underret, hvorunder bygherren eller, om denne måtte foretrække det, arbejdsstedet henhører, med varsel som til indenfor kredsens område boende, § 24, stk. 5.

Bestemmelsen i A. B. 1927 § 19 om, at retsplejelovens kap. 41 om den hurtige retsforfølgning fandt anvendelse, er udgået som en følge af at gældsbrevsloven af ¹³/₄ 1938 har ophævet adgangen til at vedtage den særlige hurtige retsforfølgning.

ENTREPRENØRTRANSPORTER

BEGREB OG FUNKTION

Transporter, der udstedes til sikkerhed eller til betaling for fordringer, der fremkommer ved eller hidrører fra bygge- eller anlægsarbejder, betegnes i almindelighed som *entreprenørtransporter* eller *entreprisetransporter*. Betegnelsen er naturlig, fordi entreprenørtransporter som regel udstedes af eller til en entreprenør. Entreprenørtransporternes formål er at skabe sikkerhed for eller tjene som betaling for arbejder, leverancer eller hele entreprisen. Den, som udsteder transporten, er derfor *enten* den, som modtager arbejdet, leverancen eller entreprisen, d. v. s. bygherren, som lader anlægget udføre eller bygningen opføre, *eller* entreprenøren, som udfører entreprisen. Transporten udstedes derfor til entreprenøren, leverandøren eller den bank, som finansierer entreprenøren („arbejdspenge“).

Entreprenørtransporter forekommer normalt således, at de *enten* er udstedt af *bygherren* eller af *entreprenøren*, som overdrager sit tilgodehavende eller dele heraf hos bygherren til en af entreprenøren antaget underentreprenør, til en leverandør eller en bank. Endvidere kan den, som modtager transporten, videretransportere fordringen helt eller delvis. Denne transport betegnes *undertransport* eller *retransport*.

I det følgende betegnes den, som transporten er udstedt til, og som erholder fordringen, som *transporthaveren* (cessionaren), og den, som udsteder transporten og overdrager fordringen, som *transportgiveren* (cedenten). *Den, som er pligtig at betale fordringen ifølge transporten* (cessus), er i reglen bygherren, ved byggearbejder ofte tillige den bank, som har ydet byggelånet.

Det er typisk for entreprenørtransporten, at den normalt udstedes, inden entreprisen er påbegyndt, til sikkerhed for betaling, når entreprisen er udført, idet udførelsen af entrepriser i hvert fald indenfor byggefagene er baseret på en udstrakt kreditgivning. *Sik-*

kerhedstransporten er den typiske form. *Betalingstransporten* er et sjældent dokument.

Det er ligeledes typisk for entreprenørtransporten, at den fordring, til sikkerhed for hvilken transporten skal tjene, og undertiden også den *borttransporterede fordring, først kommer til eksistens, når eller efterhånden som entreprisen eller arbejdet udføres og leverancen ydes*, som regel successivt i overensstemmelse med de terminer (rater), der er fastsat for entreprisens udførelse og for betalingens erlæggelse. Den *successive* betaling af entreprissummen er karakteristisk for nutidens byggeri, både bygge- og anlægsarbejder.

Medens de to ovenfor nævnte forhold også kan gøre sig gældende ved andre transporter af retten ifølge gensidig bebyrdende kontrakter, må det fremhæves som noget specielt ved entreprenørtransporten, at *andre entreprenørers arbejdspræstationer kan få indflydelse på transportens fyldestgørelse*, idet entreprenørerne ofte udgør et *produktionssamvirke*, hvor de er gensidigt afhængige af hinandens arbejdspræstationer og leverancer.

Det er naturligt, at entreprenørtransporterne, der er en hyppig anvendt *kreditbasis* i den moderne omsætning, udskilles til særskilt behandling, idet der for entreprenørtransporterne gælder særlige retsregler, ligesom entreprenørtransporterne giver anledning til en række problemer, som ikke opstår ved andre transporter.

Rasting s. 269 ff. Chr. Frederiksen Sagførerbladet 1947 s. 44, Jan Kobbernagel, Det danske Marked 1946 s. 259, Z. D. Lando, Bank og Børs, 3. udg. (1948) s. 163—70 (om „håndværkerlån“ ktr. „byggelån“).

Til Belysning af entreprenørtransportens funktion gengives to eksempler.

Begge transporter er udstedt for entreprisens fulde beløb. Det sidste eksempel er forsynet med noteringspåtegning af bygherren, byggeforetagendets sagfører og den byggelångivende bank. Der er i noteringspåtegningerne taget forskellige forbehold, som indskrænker transporthaverens rettigheder.

A. Transport udstedt af en entreprenør til den bank, som finansierer entreprisens udførelse med arbejdspenge.

Til sikkerhed for betaling af hvad underskrevne, firmaet N. N. måtte være eller blive aktieselskabet ... bank — herunder enhver af dens filialer og afdelinger — skyldig, transporter vi herved til banken vort

tilgodehavende i henhold til de af os med A/S matr. nr. ... indgåede to entreprisekontrakter vedrørende udførelsen af henholdsvis murerarbejdet og vejarbejdet ved dette selskabs byggeri på ejendommen matr. nr. ... beliggende ved ...

De os tilkommende entreprissummer andrager henholdsvis kr. 304.780.— og kr. 15.000.—, ialt

kr. 319.780.—

skriver trehundrednittentusindsyvhundredogotti kroner, og kommer til udbetaling på følgende måde:

for så vidt angår murerentreprisen med:

- kr. 110.900.—, når bygningerne er under tag,
- 60.800.—, når snedkerarbejdet i det væsentligste er indsat,
- 41.800.—, når bygningerne er færdige og afleveret, og
- 91.280.—, ved den endelige prioritering.

og for så vidt angår vejarbejdet med:

- kr. 10.500.—, når bygningerne er færdige og afleveret, og
- 4.500.—, ved den endelige prioritering.

Nærværende transport kan anmeldes overfor A/S matr. nr. ...

B. Transport udstedt af en entreprenør til den leverandør, som leverer materialer og finansierer entreprenøren med arbejdspenge.

I henhold til entreprisekontrakt af ... vil underskrevne tømrermester ... få tilgode hos ejendomsselskabet ... for udførelse af tømrerarbejdet ved opførelsen af en ejendom på selskabets grund, matr. nr. ... af ..., et beløb, stort:

kr. 109.500.00 plus tillæg for prisstigning på materialer samt arbejds-lønsstigning, foreløbig beregnet til kr. 13.300.00.

Beløbet kommer til udbetaling således:

1. rate:	Når huset er under tag	kr. 37.600.00	plus tillæg for prisstigning og arbejds-lønsstigning
2. — :	Når snedkerarbejdet er indsat ..	— 18.300.00	plus samme
3. — :	Når huset er færdigt	— 19.200.00	plus samme
4. — :	Ved prioriteringen, der fremmes mest muligt	— 18.100.00	plus samme
5. — :	For et beløb af	— 16.300.00	plus samme
	fyldestgøres entreprenøren ved pantebrev i ejendommen à 5 % p. a. i henhold til entreprisekontrakten.		

ialt kr. 109.500.00 plus tillæg for prisstigning og arbejds-lønsstigning

På dette beløb kr. 109.500,00 plus nævnte tillæg meddeler underskrevne tømrmester ... herved tømmerhandelen ... forlods transport.

Denne transport er afgivet til sikkerhed for alt, hvad underskrevne tømrmester ... uanset skyldgrund måtte være eller blive tømmerhandelen ... skyldig, det være sig kapital, renter eller omkostninger af enhver art.

Transporten kan anmeldes for ejendomsselskabet ..., for landsretssagfører ... samt for den byggelångivende bank ...

København, den ...

Nærværende transport noteres, idet bemærkes:

- at* betegnelsen „forlods“ kun vedrører tømrmester ...s og tømmerhandelen ...s indbyrdes forhold,
- at* transporten kun anerkendes til sikkerhed for fordringer, der står i forbindelse med udførelsen af entreprisen,
- at* transporten foreløbig kun kan anerkendes for et beløb af kr. 109.500.—, hvilket beløb er angivet i fordelingsplanen, idet tillæg for prisstigning og arbejdsløn først senere kan reguleres,
- at* bygherren er et håndværkerkonsortium „Ejendomsaktieselskabet ... med en aktiekapital på kr. 75.000, hvoraf kr. 25.000 er indbetalt kontant. Transportudstederen har tegnet aktier for et beløb af kr. 9000, hvoraf er indbetalt kr. ... medens kr. ... indbetales senest den ...
- at* der er udstedt ejerpantebrev på kr. 900.000, næsteften kredit- og hypothekforeningslån på ialt kr. 58.467.43. Ejerpantebrevet er indleveret til tinglysning, men endnu ikke bragt på plads med hensyn til de to grundprioriteter på tilsammen kr. ... som er pligtige at respektere byggelånet.
- at* byggelånet kr. ... er tilsagt af ... ved skrivelse af ... hvoraf genpart vedhæftes,
- at* entreprenørerne har forbeholdt sig, at enterprisesummerne forhøjes med de dokumenterede organisationsmæssigt godkendte prisstigninger med et tillæg af ... % i administrationshonorar, og at selskabet — om muligt — vil søge gennemført en forhøjelse af byggelånet for herigennem at udbetale forholdsmæssige beløb på sådanne dokumenterede forhøjelser,
- at* der iøvrigt henvises til fordelingsplanen og finansieringsplanen, som vedhæftes.

København, den ...

Ejendomsselskabet ...

Underskrevne landsretssagfører ... erklærer sig herved indforstået med, at den byggelångivende bank ... uanset den til mig fra „Ejendomsaktieselskabet ... udstedte uigenkaldelige fuldmagt til at hæve og kvit-

tere for byggelånet udbetaler de tømrermester ... ifølge fordelingsplanen tilkommende rater. Det forudsættes, at udbetaling først sker efter min anmodning til banken herom.

København, den ...

Med de ovenfor den ... og den ... tagne forbehold samt med bemærkning, at landsretssagfører ... af ejendomsaktieselskabet ... er bemyndiget til at administrere det foran omhandlede byggelån, noteres ovenstående transport.

København, den ...

... Bank.

De fleste transportformularer, der forekommer i praksis, er affattet i gammeldags prokuratorstil med anvendelse af en række overflødige og betydningsløse udtryk. Nogle eksempler herpå skal nævnes, idet der iøvrigt henvises til teksten i det følgende:

„Jeg bekræfter, at nærværende transport ikke præjudiceres af andre transporter, hverken anmeldte eller ikke anmeldte, og forpligter mig til, så længe nærværende transport er i kraft, ikke at borttransportere nogen del af mit tilgodehavende i henhold til entreprisekontrakten til anden side.“ Denne tilføjelse er overflødig, når hele enterprisesummen er borttransporteret.

„Jeg befuldmægtiger samtidig banken til med fuld forpligtende virkning for mig at modtage og kvittere for ethvert beløb, som kommer til udbetaling i henhold til entreprisekontrakten“ eller „det ovennævnte transporterede beløb kan udbetales til N. N., som er eneberettiget til at hæve og kvittere for beløbet.“

RETSFORHOLDET MELLEM TRANSPORTHAVEREN OG TRANSPORTGIVEREN

1. *Transport til betaling eller til sikkerhed. Transportgiverens ansvar overfor transporthaveren.*

I forholdet mellem transporthaver og transportgiver er det af betydning, om transporten er udstedt til betaling (til eje) eller til sikkerhed (til pant).

Ved udstedelse af en *transport til betaling* borttransporterer transportgiveren sit tilgodehavende i anledning af entreprisen til dækning af den fordring, som transporthaveren har på ham i anledning af allerede leveret arbejde eller materialer.

Ved udstedelse af en *transport til sikkerhed* er transporten normalt udstedt på et tidspunkt, hvor transporthaveren endnu ikke gennem levering af arbejde eller materialer har erhvervet nogen fordring mod transportgiveren, idet transporten skal tjene til sikkerhed for det arbejde eller den leverance, der er truffet aftale om. Transport til sikkerhed kan imidlertid også forekomme i tilfælde, hvor det sikrede tilgodehavende er kommet til eksistens, men endnu ikke er forfaldent.

Hvad enten det drejer sig om udstedelse af en transport til betaling eller til sikkerhed, følger det af dansk rets alm. regler, jfr. lov om gældsbreve nr. 146 af ¹³/₄ 1938 § 9 eller dennes analogi, at transportgiveren overfor transporthaveren indestår for, at den overdragne fordring består eller kommer til eksistens som angivet i transporten.

Det er almindelig anerkendt og iøvrigt også fastslået i praksis, at hovedparten af gældsbrevslovens regler, som direkte kun gælder for gældsbreve, finder analogisk anvendelse på andre fordringer.

Transportudstederen må derfor erstatte transporthaveren det tab, han måtte lide, hvis det viser sig, at fordringen ikke eksisterer, eller såfremt den er mindre end angivet i transporten.

Dette ansvar må transportgiveren også ifalde i det tilfælde, hvor fordringens ikke-beståen skyldes, at transportgiverens tilgodehavende ved tidligere transporter til andre er nedbragt under det borttransporterede beløb.

Specielt med henblik på transporter til sikkerhed for senere ydelser må det imidlertid fremhæves, at transportgiveren, hvad enten han ifalder eller ikke ifalder dette særlige ansvar for fordringens ikke-beståen, allerede ifølge den mellem ham og transporthaveren bestående aftale, må svare vederlag for den del af leverancen, der er ydet.

2. Transportgiverens eventuelle strafansvar.

Foruden det civilretlige ansvar for transportgiveren vil denne efter omstændighederne også kunne ifalde strafansvar, såfremt han trods transporten i strid med transporthaverens ret oppebærer det borttransporterede beløb eller en del deraf. Der vil i sådanne tilfælde foreligge mandatsvig, jfr. straffelovens § 280. På tilsvarende måde vil den, som disponerer over byggemidlerne, der skal udbetales til transporthaveren, kunne ifalde strafansvar, f. eks. ved forbrug af dem til eget formål eller ved udbetaling af dem til byggeriet uvedkommende formål, således at transporterne ikke kan fyldestgøres.

En arkitekt, der var generalbefuldmægtiget for en bygherre, noterede transporter til håndværkere og leverandører på byggelånet og skaffede desuagtet sig selv fuld dækning for sit eget honorar gennem byggelånet; han foretog endvidere udbetalinger af byggelånet til bygherren, som anvendte disse midler til formål, som var byggeriet uvedkommende, således at transporterne ikke kunne fyldestgøres; herfor straffedes han efter § 285, jfr. § 280 nr. 2, U. f. R. 1936 s. 833.

3. Overskridelse af transportbeløbet.

Et særligt forhold mellem transporthaver og transportgiver opstår, såfremt leverancen ydes til et større beløb, end der er fastsat i transporten. Dette forhold kan fremkomme, enten hvis entreprenøren anslår materialeleverancen på sin entreprise til et mindre beløb, end der virkelig medgår, eller såfremt entreprenøren overfor leverandøren bevidst opgiver materialeleverancen til et mindre beløb, end der medgår, for på denne måde at få flere penge til rådighed som arbejdspenge eller til andet formål. Ved større leve-

rancer af bygningsmaterialer afleverer entreprenøren ofte en specifikation til leverandøren over de materialer, der skal benyttes til entreprisen. Efter sit kendskab til entreprenøren og efter sin specielle sagkundskab kan leverandøren da skønne over, hvorvidt de i specifikationen angivne kvanta er rigtige.

Overskridelse af transporten kan også fremkomme derved, at entreprenørens skyld til leverandøren forhøjes som følge af renter, der påløber, efter at entreprisen er fuldført, bl. a. fordi prioriteringen trækker ud. Prioriteringsraten henstår som regel rentefrit i 3 måneder efter afleveringen og forrentes derefter normalt med 5%, A. B. § 22, stk. 4. I disse 3 måneder kræver leverandøren renter betalt, og ofte overskrider leverancens rentesats den rente, entreprenøren oppebærer af prioriteringsraten ifølge entreprisekontrakten.

Spørgsmålet om overskridelser af transporten finder ofte sin praktiske løsning ved, at entreprenøren udsteder en *tillægstransport* til leverandøren. Flere leverancer af bygningsmaterialer leveres på et forholdsvis tidligt tidspunkt af byggeriet, særlig ved store entrepriser til murer- og tømrerarbejdet, og leverandøren vil da ofte kunne konstatere en overskridelse, inden 3. byggelånsrate er udbetalt. Leverandøren er derfor henvist til eventuelt at søge tillægstransport på 3. byggelånsrate eller på prioriteringsraten. Undertiden må transporter vedrørende en byggelånsrate, når denne ikke er tilstrækkelig uden tillægstransport, uden særlig vedtagelse antages også at gælde for næste rate, jfr. U. f. R. 1938 s. 1124. Dette gælder dog ikke, såfremt også den følgende rate er borttransporteret, jfr. Østre Landsrets Tidende 1938 s. 88.

For leverandørerne er det selvsagt af betydning, at specifikationen over de materialer, der skal anvendes, er rigtig, idet leverandøren ganske vist kan anvende det retsmiddel at stoppe sin leverance, men derved vil leverandøren blot indskrænke eller helt afskære sig adgangen til at få den resterende del af sit tilgodehavende dækket gennem transporten, idet entreprisen da ikke kan fuldføres af transportgiveren. Entreprisen vil derved blive standset, og leverandøren kan risikere, at entreprenøren sættes fra entreprisen.

Hovedreglen for udstedelse af transporter må vistnok siges at være den, at der ikke i transporten træffes nogen bestemmelse om *overskridelser*, men undertiden regnes der med en rigelig margin til overskridelser. Hvis transporten indeholder bestemmelse om overskridelse af leverancen, f. eks. med 10% af det fastsatte beløb,

må en sådan bestemmelse i hvert fald respekteres i forhold mellem transportgiveren og transporthaveren.

Håndværksrådet fik i 1944 forelagt følgende spørgsmål:

1. Er der nogen sædvane eller coutume for, at transporter fra murer-mestre og andre bygningsentreprenører til materialeleverandører, lydende på et bestemt beløb, honoreres også for overskridelsers vedkommende, uanset at transporterens ordlyd intet nævner herom, eller er det det sædvanlige, at der, når transportbeløbet er nået, kræves tillægstransport, inden leverancen fortsættes?
2. Er det i tilfælde, hvor det er meningen, at en transport også skal omfatte overskridelser, sædvanligt, at disses nærmere årsag og art angives, og at deres maximale størrelse angives (i beløb eller procenter), eller er det almindeligt at lade en transport omfatte alle overskridelser uden hensyn til disses årsag og størrelse?
3. Er der nogen sædvane eller coutume for, at transporter, der nævner overskridelser uden nogen nærmere bestemmelse af disses art eller størrelse, kun honoreres, forsåvidt angår visse arter overskridelser eller overskridelser af en vis ringere størrelse?

Håndværksrådet besvarede disse spørgsmål således:

- ad. 1. Det er ikke ualmindeligt, at en mindre overskridelse af en transports beløb honoreres. Hvis overskridelsen bliver af større karakter, sikrer leverandøren sig normalt ved tillægstransporter.
- ad. 2. Det er vistnok ret tilfældigt, om der i en transport som den omhandlede angives noget nærmere om overskridelsernes årsag og art, hyppigere forekommer det, at et maksimumsbeløb anføres. Om coutume på dette område kan der næppe tales.
- ad. 3. Det følger formentlig af sig selv — selv om der måske ikke kan tales om egentlig coutume — at transporter, der som den omhandlede er givet til sikkerhed for materialeleverancer, også forudsætter, at overskridelsen vedrører materialeleverancer, og derfor ikke kan gøres gældende, om overskridelsen har sin rod i andre forhold.

At der er dækning inden for det i fordelingsplanen ansatte beløb må dog være en betingelse for, at bestemmelsen om overskridelser skal respekteres af de øvrige i fordelingsplanen lodtagne. Er dette ikke tilfældet, er de ikke pligtige at respektere overskridelsen i det omfang, hvori det går ud over deres adgang til at få dækning efter fordelingsplanen. Spørgsmålet har været forelagt domstolene.

Murermester Niels Olsen Nielsen havde fået overdraget murerarbejdet på „Stubmøllegaarden“ og havde transporteret et beløb paa 150.000 kr. af entreprisesummen til A/S William Boas, der var leverandør. I trans-

porten hed det: „eventuelle overskridelser eller mindre leveringer efter denne transport skal reguleres i prioriteringsraten“. Yderligere var det bestemt, at leverandørens tilgodehavende af prioriteringsraten skulle dækkes forlods. Med denne klausul var transporten noteret. Da murermesteren døde, havde leverandøren fået udbetalt 78.400 kr., medens hans resttilgodehavende udgjorde 118.747 kr. Overskridelsen androg altså 47.147 kr. eller ca. 33 %. Højesteret antog, at transporten måtte forstås således, at den — i alle fald bortset fra en mindre overskridelse — var begrænset til at angå transportens oprindelige beløb, 150.000 kr., og at det heller ikke ved anmeldelsen til notering overfor ejendomsselskabet og A/S Københavns Handelsbank var gjort klart for disse, at transporten skulle have et videregående indhold. Højesteretsdommen henviste til gældsbrevslovens § 31, stk. 1.

Dommen bygger formentlig også i nogen grad på hensynet til de øvrige håndværkere og udtaler iøvrigt, at hvis det havde været leverandørens og murermesterens hensigt, at transporten skulle have et videre omfang, så havde dette ikke fundet tydeligt udtryk i transporten, U. f. R. 1944 s. 1139.

4. *Transportgiveren har udstedt veksel til transporthaveren i forbindelse med transporten.*

Hvis entreprenøren samtidig med, at han udsteder transport til sikkerhed for en leverance, udsteder en *veksel* på et tilsvarende beløb som transporten, kan leverandøren straks diskontere den (*for-skudsveksel*). Sådanne veksler nedbringes, efterhånden som ratene indgår. Denne fremgangsmåde rummer en risiko for entreprenøren, hvis leverandøren misligholder sine forpligtelser. Entreprenøren vil overfor en godtroende erhverver af vekslen — normalt en bank — miste retten til at gøre indsigelse om, at der ikke er leveret varer for vekselbeløbet, jfr. veksellovens § 17. Et tilfælde af denne art er belyst i en Sø- og Handelsretsdom.

Murerfirmaet Jens Jensen & Søn havde transporteret 4700 kr. af entreprisens summen til leverandørfirmaet Hedegaard Broch, som skulle levere materialer mod ratevis betaling, der ifølge en påtegning på transporten skulle betales til Den danske Landmandsbank, til hvem transporten blev overdraget. Samtidig accepterede murerfirmaet en veksel for beløbet. Der blev imidlertid ikke leveret materialer af leverandøren, som senere gik konkurs, og som forinden havde omsat vekslen i banken. Murerfirmaet hævdede til støtte for sin frifindelsespåstand, at leverandøren først, efterhånden som varerne blev leveret, skulle have betaling i overensstemmelse med transportens bestemmelser om ratevis betaling, og at banken ved at lade sit navn optage i transportens slutbestemmelser var indtrådt i en sådan kontraktmæssig stilling overfor murerfirmaet og leverandøren til gennemførelse af det mellem disse bestående retsforhold, at

banken ikke kunne løsrive vekslen fra transporten og de forudsætninger, under hvilke vekslen kom til eksistens, ligesom murerfirmaet også med føje måtte gå ud fra, at det ikke kom til at betale for varer, der ikke var leveret. Men Sø- og Handelsretten fandt, at den omstændighed, at bankens navn var optaget i transporten som modtager af betalingen, ikke gav entreprenøren føje til at betragte banken som garant for, at leverandøren opfyldte sine forpligtelser, og som følge af, at banken ikke kunne antages ved diskonteringen at have haft kendskab til, at varelevering ikke havde fundet sted, blev det statueret, at banken efter veksellovens § 17 ikke havde mistet sin vekselret imod entreprenøren. Af præmisserne fremgår, at Sø- og Handelsretten ikke mod bankens benægtelse kunne anse det for godtgjort, at banken ved diskonteringen af vekslen var vidende om, at den til grund for vekslen liggende leverance ikke havde fundet sted. Retten henviste også til, at murerfirmaet ved accepten af vekslen havde vidst dette, og at murerfirmaet, såfremt det ønskede at begrænse sin vekselforpligtelse, i tilfælde af vekslens diskontering kunne have accepteret den med forbehold, jfr. veksellovens § 26, U. f. R. 1937 s. 547.

Entreprenøren kan undgå en sådan risiko ved at udstede en veksel hver den 1ste i måneden, der modsvarer værdien af de allerede da leverede materialer. Entreprenøren kan også forpligte sig til at udstede veksel, hver gang der er leveret materialer for et nærmere angivet beløb, U. f. R. 1931 s. 987.

5. *Skadesløs transport.*

I entreprenørtransporter forekommer ofte betegnelsen „skadesløs“. I sådanne tilfælde følger det af gældsbrevslovens § 10, at transportgiveren indestår transporthaveren for, at den, som ifølge transporten skal betale, er betalingsdygtig. Transportgiveren er således simpel kautionist. Betegnelsen „skadesløs transport“ er i virkeligheden i hvert fald ved transporter til sikkerhed en overflødig tilføjelse, idet transportgiveren allerede som følge af den mellem ham og transporthaveren bestående aftale indestår for det borttransporterede beløb i det omfang, fordringen står i forbindelse med entreprisens udførelse.

6. *Transporten tjener til sikkerhed „uanset hvilken skyldgrund“.*

I forholdet mellem transportgiver og transporthaver er aftalen om, at transporten tjener til sikkerhed „uanset hvilken skyldgrund“, utvivlsomt lovlig. Aftalen er som regel begrundet i trans-

porthaverens tilgodehavende fra tidligere byggeforetagender, se f. eks. U. f. R. 1942 s. 1.

Overfor den, som skal betale ifølge transporten, må den af transportgiveren tidligere stiftede gæld imidlertid opfattes som byggeriet uvedkommende. Dette er nu fastslået i A. B. § 23:

„Entreprenøren kan, medmindre andet særligt er bestemt, kun give transport på sit tilgodehavende til sikkerhed for fordringer, der står i forbindelse med udførelsen af hans arbejde“.

Se om sammenstød mellem „vedkommende“ og „uvedkommende“ transporter s. 144.

Om notering af sådanne transporter se noteringspåtegningen s. 129 og 167.

7. „Forlods“ transport.

Et meget omstridt spørgsmål er forståelsen af ordet „forlods“, idet transporter ofte indeholder erklæring om, at transporten er forlods.

Den almindelige forståelse i håndværker- og entreprenørkredse er vistnok den, at en forlods transport skal opfattes som en transport, der går forud for øvrige transporter vedrørende entreprisen. Det er allerede tidligere hævdet, at det er urigtigt at antage, at en forlodstransport skulle give forlodstransporthaveren prioritet forud for andre transporthavere. Det ville også komme i afgørende strid med dansk rets almindelige regler, om man tillod parterne ved indbyrdes aftaler selv at bestemme prioritetsstillingen. Sædvanligt vil betegnelsen „forlods“ derfor kun vedrøre forholdet mellem transporthaver og transportgiver og være udtryk for en erklæring fra transportgiveren om, at han ikke har udstedt andre transporter på entreprisen. Men erklæringen om, at transporten er forlods, er uden indflydelse på spørgsmålet om retsstillingen mellem flere transporthavere indbyrdes.

En anden forståelse af udtrykket forlods går ud på, at den, som ifølge transporten er pligtig at betale, ubetinget skal være forpligtet til at betale det borttransporterede beløb til transporthaveren. Også i så henseende er formentlig anvendelse af dette udtryk uden retsvirkning, idet bygherren efter de almindelige regler må være berettiget til til trods for forlodstransporten at udbetale beløbet til entreprenøren, hvis dette efter en fornuftig bedømmelse er nødvendigt for at sikre entreprisens gennemførelse. Den retsstilling,

som tilkommer bygherren, efter almindelige retsregler, kan naturligvis ikke anfægtes ved aftale mellem en entreprenør og en leverandør.

Murermester V. A. Andersen, der opførte en villa på en parcel af Maltegården i Charlottenlund, gav A/S Faxe Kalkbrud transport på 400 kr. af det beløb, der tilkom ham ved prioriteringen af ejendommen, og anmodede i transporten Faxe Kalkbruds sagfører, højesteretssagfører Dietrichson om forlods at tilbageholde de 400 kr. af prioritetsprovenuet. HRSagfører Dietrichson, der var sagfører for grundsælgeren, grosserer L. E. Bruun, som havde givet murermesteren tilsagn om byggelånet, gav transporten påtegning om, at den var forevist for ham. Højesteret statuerede, at der ved denne påtegning kun var tilsikret A/S Faxe Kalkbrud dækning af det overskud, der måtte fremkomme ved prioriteringen, efter at alle udgifter var afholdt til byggeriets færdiggørelse og prioriteringen, og at Faxe Kalkbrud ikke havde noget krav overfor højesteretssagfører Dietrichson, da der ikke fremkom noget overskud, U. f. R. 1916 s. 28 og Højesteretstidende 1915 s. 457.

En transport kan imidlertid udstedes som „forlods“ af en entreprenør, som har fået indrømmet en *forlodsstilling*, der er aftalt som led i fordelingsplanen, og som er tilkendegivet i samtlige entreprisekontrakter. Den herved skabte særlige retsstilling for den begunstigede entreprenør må da respekteres af de øvrige entreprenører og disses transporthavere.

En tilsvarende forlodsstilling kan fremkomme, hvis det under byggeriets udførelse måtte blive nødvendigt at antage en ny entreprenør, som ikke ønsker at deltage i nogen risiko, og som følgelig betinger sig en forlodsstilling. Denne vil, hvor bygherren er et håndværkerkonsortium, normalt blive tiltrådt af samtlige konsortialdeltagere. Iøvrigt er bygherren ofte berettiget til at betale den nyantagne entreprenørs vederlag m. a. o. at færdiggøre entreprisen for den tidligere entreprenørs regning.

Under arbejdets gang kan det også blive nødvendigt at forsyne en af en entreprenør udstedt transport med „garanti“ for at gennemføre entreprisen. Under forudsætning af, at en sådan garanti også er i de andre entreprenørers interesse, idet den er nødvendig for at få entreprisen gennemført, må bygherren være berettiget til at udbetale det garanterede beløb „forlods“ uanset, at de øvrige transporthaveres dækningsadgang herved formindskes, jfr. s. 164.

Erwin Munch-Petersen, Overdragelser til Fyldestgørelse (1935) s. 37 ff., *Kæstel* s. 216. Den ovenfor nævnte dom i U. f. R. 1936 s. 833 er udførlig

omtalt i *Axel H. Pedersen*, Byggeriet s. 198 og i Håndværksrådets årbog 1943—44 s. 95—96.

Den ovenfor refererede forespørgsel til Håndværksrådet i 1944 er gengivet i Håndværksrådets årbog 1944—45 s. 46—47.

K. L. Bugge, Forhandlinger paa det tiende nordiske Juristmøde i København, 1902 s. 109. Om „forlodstransport“ se *Vilh. Meyer*, U. f. R. 1927 B. s. 377. Ved en ØLD i Juridisk Tidskrift 1932 s. 205 blev det statueret, at en forlods transport af en del af et byggelån gik forud for en senere transporthaver i tilfælde af, at byggelånet ikke var tilstrækkeligt til at dække alle krav.

RETSFORHOLDET MELLEM TRANSPORTHAVEREN
OG TRANSPORTGIVERENS KREDITORER,
SPECIELT DENNES KONKURSBO

Såfremt transportgiveren går konkurs, opstår der spørgsmål om, under hvilke betingelser transporthaveren er beskyttet overfor transportgiverens kreditorer, herunder om transporthaveren kan gøre transporten gældende som separatist — uden om transportgiverens konkursbo. Ved behandlingen af disse spørgsmål har man i tidligere litteratur og domspraksis sondret mellem forskellige overdragelsesformer, først og fremmest mellem overdragelse til sikkerhed og overdragelse til betaling. Nødvendigheden af en sådan sondring er nu bortfaldet ved bestemmelserne i gældsbrevsloven, hvorefter *overdragelse såvel til eje som til pant* (hvorunder henhører overdragelse til sikkerhed) *ikke har gyldighed mod overdragerens kreditorer, medmindre skyldneren har fået underretning om overdragelsen*, jfr. gældsbrevslovens § 31, stk. 1.

Denne regel må, uanset at den direkte kun gælder om gældsbreve, finde anvendelse også ved overdragelse af andre simple fordringer, altså på entreprenørtransporter.

Ved udformningen af lovens regler har man taget hensyn til, at bestemmelserne i gældsbrevslovens kap. 3 i almindelighed må anvendes analogt på andre simple fordringer, og der henvises også til de udbredte entreprenørtransporter. Dette standpunkt er fastslået af Højesteret i den tidligere omtalte sag, murermester Niels Olsen Nielsen ctr. A/S William Boas, U. f. R. 1944 s. 1139. Højesteretsdommen anerkendte ikke en betydelig overskridelse af transportbeløbet, bl. a. fordi det ved transportens anmeldelse til notering overfor den byggelångivende bank eller bygherren ikke var gjort klart for disse, at transporten skulle have et sådant videregående indhold. Højesteretsdommen henviser udtrykkelig til gældsbrevslovens § 31, stk. 1.

Der er da heller ikke nogen grund til ved entreprenørtransporter at fravige denne regel, således at transporthaveren, uanset at der ikke er givet underretning, går forud for entreprenørens øvrige kreditorer.

Ved en sådan særlig fortrinsvis retsstilling ville der blive skabt formentlig uberettigede nye konkursprivilegier.

Fr. Vinding Kruse har fremhævet faren for, at der herved skulle opstå nye grupper af privilegerede kreditorer eller lov- og retsbestemte panthavere. Denne frygt er begrundet, men i tilslutning hertil har *Fr. Vinding Kruse* udtalt: „Hvor stor faren er, ses deraf, at der allerede i tilknytning til højesteretsdommen i U. f. R. 1916 s. 1062 er udviklet — forøvrigt meget forståeligt og naturligt — en teori, der går ud på, at håndværkere og leverandører til en entreprise udgør et interesseforbund, en særlig gruppe, der som transporthavere med hensyn til enterprisesummen særlig må beskyttes og fremfor andre kreditorer have fortrinsret til fyldestgørelse af denne sum ...“

Det må imidlertid fremhæves, at spørgsmålet principielt ingen forbindelse har med spørgsmålet om, hvorvidt man blandt flere transporthavere, som alle har givet underretning, skal foretrække de „*vedkommende*“ fremfor de „*uvedkommende*“ ved afgørelsen af transporthavernes indbyrdes retsstilling.

Når man til støtte for det standpunkt, at transporthaveren skulle nyde en sådan beskyttelse, selv om der ikke var givet underretning til den, der ifølge transporten er pligtig at betale, har villet henvide til „*versio in rem*“ betragtninger, eller til „*billighedsbetragtninger*“ som denne, at transporten sikrer transporthaveren dækning af enterprisesummen for de til entreprisen leverede varer, er dette næppe holdbart. Hvis man ud fra denne synsvinkel ville anerkende separatistrettigheder for enkelte kreditorer i modsætning til andre, kunne man ikke uden at være vilkårlig blive stående ved entreprenørtransporter. I langt de fleste tilfælde ville der selvsagt til grund for den i et konkursbo anmeldte fordring ligge en formueydelse på en eller anden måde eller af en eller anden karakter. Der må derfor til sikring af transporthaverens retsstilling kræves en ydre klart konstaterbar sikringsakt, underretningen. Hertil kommer yderligere, at den i § 31, stk. 1, krævede underretning dels ikke volder nogen ulempe, dels alligevel er nødvendig for at forhindre, at bygherren med frigørende virkning udbetaler det borttransporterede beløb til entreprenøren, jfr. gældsbrevslovens § 29.

„Er et simpelt gældsbevis overdraget til eje eller pant, kan skyldneren dog, når ikke andet følger af gældsbevets særlige beskaffenhed, med frigørende virkning betale til overdrageren, med mindre han vidste, at denne ikke længere havde ret til at modtage betalingen, eller han ikke har udvist den agtpågivenhed, som forholdene krævede.“

Der er derfor næppe nogen grund til at fravige kravet om underretning som betingelse for, at transporthaveren også ved entreprenørtransport kan nyde beskyttelse overfor transportgiverens kreditorer.

Underretning om transporten kan den, som skal betale ifølge transporten, normalt ikke hindre eller nægte at modtage. Eventuelt må sådan underretning foretages ved forkyndelse eller ved anbefalet brev for at sikre transporthaveren et klart bevis for, at underretning er sket, og for at han derved har opnået beskyttelse overfor entreprenørens kreditorer.

Erwin Munch-Petersen, Overdragelser til Fyldestgørelse (1935) s. 37 ff., *Rasting* s. 259 ff., *Fr. Vinding Kruse* ER s. 1659, 1669—77, *Henry Ussing* og *C. C. Dybdal*, Gældsbevisslovene (1942) s. 81, *Fr. Vinding-Kruse*, Om Principperne for en eventuel Reform af Lovreglerne om Pantsætning af Løsøre og Rettigheder, Bilag 2 til Forhandlingerne paa det 14. nordiske Juristmøde, København 1928, s. 65, og diskussionen i tilknytning hertil s. 254—319 (også som særtryk), *Vilh. Meyer*, U. f. R. 1929 B. s. 184 ff.

RETSSTILLINGEN MELLEM FLERE TRANSPORT- HAVERE INDBYRDES

1. *Dansk rets almindelige regel.*

Dansk rets almindelige regel om rangstillingen mellem flere transporthavere indbyrdes går ud på, at den transporthaver, som først har givet underretning til den, som er pligtig at betale ifølge transporten, går forud for andre transporthavere, uanset om disse transporter måtte være udstedt på et tidligere tidspunkt. Det er dog en forudsætning herfor, at den pågældende transporthaver ved underretningen hverken vidste eller burde vide, at der allerede tidligere var udstedt transporter; er han i ond tro, eller har ingen af transporthaverne givet underretning, er transportens udstedelse afgørende.

En dom fra 1932, altså forud for gældsbrevsloven af 1938, fastslog, at to transporter rangerer efter anmeldelsen. Der må gås ud fra, hedder det i dommen, at transporten, da den angik et ikke forfaldent tilgodehavende, har været givet til sikkerhed. Og da det til den endelige stiftelse af sådan sikkerhedsret — også af hensyn til godtroende trediemand — må kræves, at transporten er anmeldt for vedkommende skyldner, således at udstederen af transporten derved afskæres fra selv at disponere over fordringen, findes den ved transporten meddelte sikkerhed først at være endelig stiftet ved anmeldelsen.

Juridisk Tidsskrift 1932 s. 122, jfr. ØLD, U. f. R. 1938 s. 179 og 1124.

Denne regel er fastslået i gældsbrevslovens § 31, stk. 2:

„Har fordringshaveren overdraget gældsbrevet til flere forskellige, går en senere erhverver forud, når skyldneren først har fået underretning om overdragelsen til ham, og erhververen var i god tro ved underretningen.“

Det kræves, at skyldneren har fået underretning. Det er ikke tilstrækkeligt, at meddelelse om overdragelsen er afsendt på forsvarlig måde, men det kræves, at underretningen er *kommet frem* til skyldneren.

Spørgsmålet om flere transporthaveres indbyrdes rangstilling kan opstå i mange tilfælde.

- a. Hvis transportgiveren har udstedt flere forskellige transporters på entreprisens summen, således at disse transporters samlede beløb *overstiger* entreprisens summen, er transporternes prioritetsstilling afgørende for, hvilke transporters der skal dækkes af entreprisens summen og i hvilket omfang.
- b. I de tilfælde, hvor transportgiveren har udstedt flere forskellige transporters, hvis samlede beløb *ligger indenfor* eller tilsammen udgør entreprisens summen, har transporternes indbyrdes prioritetsstilling betydning, hvis der ikke fremkommer dækning for hele entreprisens summen.

Den manglende dækning kan skyldes 1) nedsættelse af entreprisens summen på grund af besparelser eller afslag, 2) at byggherren uanset de udstedte transporters har måttet forstrække entreprenøren med kontante beløb, 3) manglende betalingsevne hos byggherren, hvis prioriteringen svigter, og prioriteringsraten ikke eller kun delvis kommer til udbetaling.

2. Sammenstød mellem „*vedkommende*“ og „*uvedkommende*“ transporters.

Det er nødvendigt at undersøge, hvorvidt der ved entreprenørtransporters er grund til at fravige dansk rets almindelige regel om transporters indbyrdes rangstilling, og om en sådan fravigelse kan gennemføres for gældende rets vedkommende, uanset bestemmelsen i gældsbrevslovens § 31, stk. 2.

Problemet opstår først og fremmest i det tilfælde, hvor transportgiveren foruden at give transport til leverandører, underentreprenører eller andre, der præsterer ydelser til byggeforetagendet, tillige udsteder transporters til kreditorer, hvis fordringer ikke står i forbindelse med udførelsen af entreprisen.

Entreprenørtransporters, der udstedes i forbindelse med udførelsen af entreprisen, betegnes som „*vedkommende*“ transporters, alle andre transporters som „*uvedkommende*“.

Kravet om, at entreprenørtransporters skal have fortrinsret for „*uvedkommende*“ transporters, er først fremsat i halvfemserne og i 1927 udførligt begrundet af *Vilh. Meyer* under henvisning til, at entreprenører og leverandører ved et byggeforetagende udgør et

særligt „*interesseforbund*“, der som transporthavere må beskyttes og have fortrinsret til entreprisesummerne fremfor andre kreditorer, idet entreprenørtransporter er udstedt til sikkerhed for eller dækning af de ydelser, som har været en nødvendig forudsætning for, at entreprenørens fordring blev effektiv. Teorien er ligeledes begrundet med, at byggeriets kreditforhold er således, at det er en tvingende nødvendighed, at entreprenørtransporterne beskyttes på en sådan måde, at vederlaget for arbejdsresultatet såvidt muligt kommer dem tilgode, der med foretagendet som kreditbasis har bidraget til dets fuldførelse.

Denne teori fremsatte *Vilh. Meyer* med støtte i en højesteretsdom fra 1916:

Installatør L. J. Jensen udførte installationsarbejde på nogle ejendomme i Matthæusgade og Westend for Københavns Magistrat. Hans leverandør var A/S Thorvald Petersens elektrotekniske Forretning, til hvem han udstedte 2 transporter på ialt 4500 kr. Installatør Jensen havde udstedt en række andre transporter, og da Belysningsvæsenet ikke godkendte hans arbejde, blev entreprisesummen nedsat med 3100 kr., og han mente derefter, at han var ude af stand til at dække samtlige transporthavere. Da han var begyndt at udbetale forskellige beløb af entreprisesummen til nogle af transporthaverne, blev han i tvivl om, hvorvidt han var berettiget hertil, idet han anså sig for insolvent, og han indsatte derfor et beløb på 8000 kr. på folio-konto i et bankierfirma. Ingen af transporterne var anmeldt for Magistraten, idet entreprisekontrakten indeholdt bestemmelse om, at entreprisesummen ikke kunne borttransporteres med retsvirkning for Magistraten, og at Magistraten ikke modtog forkyndelser af udstedte transporter, ligesom Magistraten uanset sådanne transporter forbeholdt sig ret til at udbetale entreprisesummen til entreprenøren. A/S Thorvald Petersens elektrotekniske Forretning havde anmeldt sin transport, men anmeldelsen var blevet afvist. Da installatør Jensen gik fallit, påstod A/S Thorvald Petersens elektrotekniske Forretning sit krav på ca. 4500 kr. anerkendt som separatistkrav, således at firmaet kunne holde sig til de 8000 kr., der var deponeret. Højesteret fandt, at firmaet — uanset om Magistraten havde betinget sig, at entreprisesummen ikke kunne borttransporteres — var berettiget til som separatist at holde sig til det nævnte beløb.

U. f. R. 1916 s. 1062 og Haandværksraadets Aarbog 1943—44 s. 111—112.

Højesteret lagde vægt på forbindelsen mellem tilgodehavendet for entreprisen og de til entreprisen leverede varer, idet transporthaveren ved at levere de til entreprisens udførelse nødvendige varer havde bidraget til, at kravet opstod.

Den domspraksis, som foreligger, efter at teorien blev fremsat i

1927, har ganske naturligt taget skarpere stilling til spørgsmålet, men nogen domspraksis foreligger, såvidt vides, ikke efter gælds-brevsloven.

Entreprenørtransportens fortrinsret for en „uvedkommende“ transport er anerkendt ved en Østre Landsretsdom fra 1939:

Bygge-Centralen, som var hovedentreprenør for et byggeforetagende, havde givet transport, dels på 1548 kr. af entreprisensummen til bygmester A. J. Christiansen, som sikkerhed for gæld, der var dette byggeforetagende uvedkommende, dels på 580 kr. til gas- og vandmester Axel Pedersen for dennes tilgodehavende som underentreprenør ved byggeforetagendet. Den første transport blev videretransporteret til A/S Ebbesen & Søn og blev noteret hos bygherren den 12. dec. 1935, medens den sidste transport først blev noteret den 16. s. m. Striden drejede sig om, hvilken af transporterne, der var fortrinsberettiget til fyldestgørelse af entreprisensummen.

I dommen hedder det:

„Idet Bygge-Centralen som sådan efter det foreliggende ikke skønnes at have frembudt nogen sikkerhed for opfyldelsen af underentreprenørernes krav på Bygge-Centralen som hovedentreprenør, hvorimod der som basis for honorering af deres krav efter det foreliggende alene måtte regnes med de foretagendet sikrede byggemidler samt prioriteringen, findes det at have været en naturlig forudsætning for underentreprenørernes påtagelse af arbejdet ved byggeforetagendet, at Bygge-Centralen ikke til deres skade borttransporterede væsentlige dele af den Centralen som hovedentreprenør i tilfælde af byggeforetagendets færdiggørelse tilkommende entreprisensum, uden at der i forbindelse med transporten tilgik foretagendet nogenlunde til dens beløb svarende reelle værdier i form af arbejde eller andet.

Da indstævntes transport efter det oplyste findes stridende mod anførte forudsætning, og da forholdet med hensyn til denne og Bygge-Centralens grundlag for at kunne borttransportere dele af de et byggeforetagende sikrede pengemidler burde have stået klart for Christiansen, samt da indstævnte efter beskaffenheden af det til Christiansen borttransporterede ikke på grundlag af videretransporten og noteringen findes at kunne opnå en bedre retsstilling end Christiansen, findes indstævntes transport, der ved byggeforetagendets afvikling ville hindre appellantens fyldestgørelse, at burde vige for appellantens transport.“

U. f. R. 1939 s. 375.

Gas- og vandmesterens transport gik således forud for den anden transport, der var givet til sikkerhed for uvedkommende gæld, og den gik forud, uanset at den var noteret senere.

Derimod er „vedkommende“ transporters fortrinsret overfor „uvedkommende“ transporter blevet nægtet i en Østre Landsretsdom ligeledes fra 1939:

Blikkenslagermestrene A. & G. Hansen påtog sig i 1936 udførelsen af centralvarme-blikkenslagerarbejdet på „Strandvejsgaarden“ for en entreprisesum på 222.000 kr. Dansk Rør- & Sanitets-Co. A/S påtog sig leverancen af radiatorer til blikkenslagerfirmaet og fik den $\frac{3}{6}$ 1937 transport på 35.000 kr. Denne transport blev den $\frac{4}{6}$ 1937 noteret af Handelsbankens Lyngby Afdeling, der havde fået transport på hele entreprisesummen. Ved 2. og 3. byggelånsrate blev der betalt 17.500 kr. på transporten, medens de resterende 17.500 kr. skulle betales af prioriteringsprovenuet.

Blikkenslagermestrene udstedte imidlertid allerede den $\frac{2}{6}$ 1937 en transport på 20.000 kr. til Den danske Landmandsbank A/S, Valby Afdeling, hvoraf der ved 3. byggelånsrate blev betalt 5000 kr., medens 15.000 kr. skulle betales af prioriteringsprovenuet. Denne transport var arbejdet på „Strandvejsgaarden“ uvedkommende, idet blikkenslagermestrene havde udstedt den til tømmerfirmaet Aubertin & Co. A/S, der havde videretransporteret transporten til Landmandsbanken.

Da prioriteringen var tilendebragt, forelå der til udbetaling 31.000 kr., hvoraf der forlods skulle anvendes 17.000 kr. til dækning af 2 tidligere, og altså forudgående noterede transporter. Der var således kun 14.000 kr. til rest af prioriteringsraten til at dække restbeløbet 17.500 kr. på transporten til Dansk Rør- & Sanitets-Co. A/S og restbeløbet 15.000 kr. på transporten til Landmandsbanken.

Dansk Rør- & Sanitets-Co. gjorde nu gældende, at tømmerfirmaet intet havde leveret til „Strandvejsgaarden“, og at deres transport derfor måtte fyldestgøres forud for tømmerfirmaets. Til støtte for denne påstand blev det anført, at det havde været en naturlig forudsætning for leverancen, at entreprenøren ikke borttransporterede nogen del af entreprisesummen til skade for leverandørerne, uden at der tilgik byggeforetagendet tilsvarende værdier, og denne forudsætning måtte have stået tømmerfirmaet klart, da de modtog deres transport.

Østre Landsret statuerede imidlertid, at transporten til tømmerfirmaet Aubertin, der var udstedt og noteret den $\frac{2}{6}$ 1937, gik forud for transporten til Dansk Rør- & Sanitets-Co., der var udstedt den $\frac{3}{6}$ og noteret $\frac{4}{6}$, uanset at Aubertins transport var udstedt til sikkerhed for „uvedkommende“ gæld.

U. f. R. 1939 s. 954.

Af præmisserne fremgår det, at den først udstedte transport, derved at der var givet underretning, var udfærdiget under nøje iagttagelse af pantsætningsreglerne, og at retten ikke fandt, at der iøvrigt var oplyst forhold, som med føje kunne begrunde en tilsidesættelse af den retsstilling, der var erhvervet efter tidspunktet for noteringen (underretningen). Dissensen var enig med flertallet i, at noteringens tidspunkt principalt er afgørende for, hvilken transport der bør gå forud for den anden, men hermed hørte enigheden op, og sagen var efter dissensens opfattelse ikke afgjort hermed. Transporten af $\frac{2}{6}$ 1937 var givet til sikkerhed for en leverance, der var det pågældende byggeforetagende uvedkommende, „og det burde stå enhver sådan transporthaver klart, at hvis der ikke findes tilstrækkelige midler til fyldestgørelse af de transporthavere, hvis

leverancer er ydet til selve byggeforetagendet, og ved hvis hjælp det standsede byggeri er blevet fuldført, kan hans transport ikke komme i betragtning til skade for disse transporthavere i strid med, hvad der må anses for en relevant forudsætning for det hele arrangement“.

Teorien om entreprenørtransporternes fortrinsret fremfor „uvedkommende“ transporter er blevet imødegået af *Fr. Vinding Kruse*, *C. Torkild-Hansen*, *Carl Rasting* og *Knud Illum*, der navnlig har fremhævet, at teoriens anerkendelse medfører nye konkursprivilegier eller nye retsbestemte panterettigheder.

Herimod kan der med rette indvendes, at der ikke kan tales om konkursprivilegier, sålænge man fastholder som ufravigelig betingelse for, at transporthaveren skal være beskyttet overfor transportgiverens konkursbo, at der skal være sket underretning til den, som skal betale ifølge transporten, jfr. ovenfor s. 140. Spørgsmålet er alene, hvilken af flere transporthavere, som alle har givet underretning, der skal gå forud for de andre.

Der er ligeledes henvist til, at det er vanskeligt at afgøre, hvad der kan henregnes under „uvedkommende“ transporter. Man har spurgt: Hvorfor skal netop håndværkere og leverandører være særligt privilegerede her? Den bank eller den person, som finansierer entreprisen, er da mindst lige så vigtig. „Ud fra almindelige samfundshensyn skulle der heller ikke være grund til at foretrække de „vedkommende“ transporter for de „uvedkommende“ transporter, idet den kredit, der anvendes til andre formål, kan være lige så fornuftig, gavnlig og produktiv som den kredit, der anvendes til byggeforetagendets fremme“.

Normalt vil man imidlertid ikke komme ind på retsteknisk vanskelige grænser. Det vil i almindelighed ikke være vanskeligt at afgøre, om en transport er udstedt til sikkerhed for krav, der opstår ved leverancer eller arbejde til den pågældende entreprise. *Det afgørende må iøvrigt være, om byggeriet har dannet kreditbasis for den fordring, som transporten er udstedt til sikkerhed for.*

Entreprenørtransporternes funktion må bedømmes ud fra rationelle reale grunde, idet de traditionelle retsvidenskabelige synspunkter ikke slår til. Dette retsområde er så kompliceret, at entreprenørtransporterne ikke i alle henseender er i stand til at indordne sig under dansk rets almindelige regler om transport af fordringer.

Der må lægges afgørende vægt på, om byggeforetagendet har

været *kreditbasis*, og på *samhørigheden* mellem de forskellige entreprenører og transporthavere, hvis præstationer — arbejde, leverancer, finansiering — udgør et *produktionssamvirke*, et *interessesællesskab*. I disse tilfælde er det umuligt at tilvejebringe det af produktionssamvirket tilsigtede resultat, den færdige bygning eller entreprise, medmindre byggeforetagendet eller entreprisen i vidtstrakt grad tjener som *kreditbasis*. Denne nødvendige kreditbasis kan kun opnås og udnyttes, såfremt alle produktionsdeltagernes interesser i denne kreditbasis varetages og beskyttes som en enhed med opnåelsen af det tilsigtede resultat for øje.

Det praktiske retsliv kræver i de tilfælde, hvor byggeriet tjener som kreditbasis, og dette er de langt overvejende tilfælde, at entreprisesummerne og entreprenørtransporterne beskyttes på en sådan måde, at entreprisesummerne udbetales til entreprenørerne og til disses „vedkommende“ transporthavere, som i fællesskab skal producere byggeriet. Dette er en nødvendighedens lov. I modsat fald risikerer man, at byggeriet går i stå, fordi „uvedkommende“ transporter forhindrer en entreprenør i at optage en kredit („arbejdspenge“) eller få leverancer, som er nødvendige til færdiggørelsen. Dette ville medføre, at entreprenøren sættes fra entreprisen, og den „uvedkommende“ transporthaver vil alligevel ingen dækning opnå for sin transport. Den ville alene virke som chikane, ikke alene for udstederen af transporten, men også for de øvrige deltagere i produktionssamvirket. Reale grunde — byggeriets gennemførelse — er afgørende for, at „uvedkommende“ transporter ikke kan behandles efter dansk rets almindelige regler om transport af fordringer.

Det antages, at transporter kun anerkendes som bindende for bygherren, for så vidt forholdet har udviklet sig således, at bygherren uden nogen risiko eller ulempe for sig kan tilbageholde det borttransporterede beløb, men lige så vægtige grunde taler for de „vedkommende“ transporters fortrinsret.

Reglen om, at „vedkommende“ transporthavere skal fyldestgøres forud for „uvedkommende“ transporthavere, uanset senere underretning, må ud fra byggeriets særlige karakter af et produktionssamvirke betragtes som velbegrundet. Dette synspunkt er nu accepteret i A. B. § 23:

„Entreprenøren kan, medmindre andet særligt er bestemt, kun give transport på sit tilgodehavende til sikkerhed for fordringer, der står i forbindelse med udførelsen af hans arbejde“.

§ 23 tilsigter at udelukke „*uvedkommende*“ transporter fra byggeriet. Hver enkelt entreprenør — og det samme må utvivlsomt gælde underentreprenører, leverandører og andre, der af entreprenøren har fået transport på enterprisesummen — kan, som udtrykt i § 23, kun give transport til sikkerhed for fordringer, der står i forbindelse med udførelsen af entreprisen, det vil sige til underentreprenører, leverandører, banker m. v., som yder arbejde, materialer, arbejdspenge og lignende til det pågældende byggeri. Al anden transport, herunder såvel transport til eje som transport til sikkerhed, er derimod udelukket, når entreprisekontrakten er afsluttet på grundlag af A. B.

Transporter til sikkerhed for ydelser til andre byggeforetagender end det *pågældende* er ligeledes „*uvedkommende*“ transporter og må behandles som sådanne.

Det er tidligere fremhævet, at entreprenører og håndværksmestre undertiden antager nyt arbejde for derigennem at skabe kreditbasis for færdiggørelse af allerede igangværende, men denne fremgangsmåde sætter altså nu § 23 en stopper for, i alle parter interesse.

Det er også — i ikke helt ringe omfang — forekommet, at leverandører eller banker får transporter på beløb, som skal dække leverandørernes eller bankernes tilgodehavender for tidligere entrepriser, eller andre tilgodehavender, ligesom det er forekommet, at især banker har fået transporter, der omfatter andet og mere end den kapital, der stilles til rådighed for det pågældende byggeri. Alle sådanne transporter må nu i det omfang, hvori de går videre end nødvendigt for at sikre dækning af ydelser til det pågældende byggeri, behandles som „*uvedkommende*“ transporter og altså om fornødent tilsidesættes.

Allerede inden vedtagelsen af denne bestemmelse antoges det i dansk ret, at *bygherren* var berettiget til at nægte at honorere „*uvedkommende*“ transporter, hvis betaling af sådanne transporter ville udsætte byggeriets gennemførelse for fare. I forhold til denne retstilstand medfører § 23 i hvert fald den udvidelse at *bygherren* kan nægte at notere og honorere „*uvedkommende*“ transporter, selv i tilfælde af, at betaling af transporten synes at kunne ske uden risiko. Formentlig må man kunne gå det skridt videre at antage, at *bygherren end ikke er berettiget* til at honorere sådanne „*uvedkommende*“ transporter; gør han det alligevel, må følgen være den, at han derved pådrager sig ansvar overfor de andre del-

tagere eller interesserede i entreprisen, der som følge deraf lider tab ved ikke at få deres krav dækkede. Den finansielle leder, en sagfører eller anden byggeledelse, må være stillet på samme måde.

Entreprenøren — eller eventuelt andre — der giver transport til dækning af „*uvedkommende*“ krav, vil kunne ifalde ansvar ikke alene overfor transporthaveren, hvis denne er i god tro, jfr. grund-sætningen i gældsbrevsloven § 9, men også overfor bygherren og andre deltagere i entreprisen, hvis sådan transport medfører tab for disse.

Om også *transporthaveren* kan ifalde ansvar ved at tage transport til dækning af *uvedkommende* krav, er vel tvivlsomt. Honoreres transporten, og er transporthaveren i ond tro, vil transporthaveren dog formentlig kunne ifalde ansvar overfor de andre deltagere i entreprisen, der som følge heraf måtte lide tab.

For bygherre, sagfører eller anden byggeledelse betyder § 23 yderligere den lettelse, at notering af „*uvedkommende*“ transporter nu blankt må kunne nægtes. Formentlig må bygherren, sagføreren og anden byggeledelse være berettiget til i tvivlstilfælde som betingelse for at notere en transport at forlange forevist dokumentation for, at transporten er givet med det formål at tjene til sikkerhed for ydelser til det pågældende byggeforetagende.

Endelig medfører § 23 den vigtige ændring i forhold til tidligere ret, at „*uvedkommende*“ transporter — uanset om de er anmeldt og måske endog noterede — kan tilsidesættes til fordel for selv senere, men „*vedkommende*“ transporter, uanset om disse måtte være anmeldt efter de „*uvedkommende*“. Efter tidligere ret måtte denne konflikt principielt løses i overensstemmelse med dansk rets almindelige regler, det vil sige gældsbrevslovens § 31, stk. 2, altså til fordel for den først anmeldte transport, uanset om denne var „*uvedkommende*“.

§ 23 gør ikke selv nogen begrænsning i sit område. Når entreprisen er fuldført, afleveret og godkendt, er der imidlertid ikke længere nogen risiko for bygherren eller de øvrige produktionsdeltagere, og enhver, der har krav på den resterende del af enterprisesummen må derfor fra dette tidspunkt under hensyn til reglens formål og baggrund vistnok frit kunne give transport på endnu ikke udbetalte rater af enterprisesummen. Det må erkendes, at der i § 23 burde være den indskrænkende tilføjelse: „så længe entreprisen ikke er fuldført“.

§ 23 må imidlertid også underkastes en rimelig begrænsning i

relation til banken, som yder „arbejdspenge“ eller kredit imod transport til en entreprenør, idet bestemmelsen ellers ville vanskeliggøre entreprenørens optagelse af bankkreditter.

Såfremt en bank yder *arbejdspenge* imod transport, har banken ingen mulighed for at kontrollere, at arbejdspengene kun anvendes til det pågældende byggeforetagende. Det må ovenikøbet anses for sædvanligt, at entreprenøren anvender en del af arbejdspengene til administration og eget underhold. Her foreligger med andre ord en lovlig anvendelse til i og for sig uvedkommende formål.

Hvis banken iøvrigt yder kredit mod transport, men entreprenøren anvender pengene til uvedkommende formål, kan banken ikke gøres ansvarlig, medmindre banken er i ond tro.

Muligvis vil § 23 medføre, at en bank, som finansierer en entreprenør, i fremtiden vil bogføre hans arbejdspenge eller kredit på hvert byggeforetagende for sig. Det vil formentlig også være i bankens egen interesse. Hvis et byggeri igangsættes blokvis eller ved rækkehus- og parcelbyggeri i forskellige afsnit, vil sådanne byggerier efter omstændighederne kunne betragtes som en helhed.

Den sædvaneret, som A. B. § 23 må opfattes som udtryk for, er iøvrigt tidligere gennemført enten ved lov eller gjort til udtrykkelig betingelse i tilfælde, hvor staten eller kommunerne yder lån til byggeriet eller garanti for lån.

Efter lov nr. 33 af $^{26}/_2$ 1933, jfr. love nr. 240 af $^{25}/_4$ 1949 og nr. 130 af $^{28}/_3$ 1951 § 1 om grundforbedring, kan lånesummerne kun udbetales til dækning af de med grundforbedringen forbundne udgifter. Lånet er tillige undtaget fra andre kreditorers retsforfølgning.

Reglen blev også gennemført af landbrugsministeriet ved administrationen af de tidligere love nr. 563 af $^{31}/_{10}$ 1940 og nr. 57 af $^{28}/_2$ 1942 om istandsættelse m. v. af bygninger på landet, idet landbrugsministeriet ved notering af transporter på lånene betingede sig, at transporter kun anerkendtes, såfremt de var givet til sikkerhed for tilgodehavender i forbindelse med det arbejde, hvortil de pågældende beløb var tilsagt.

Københavns kommune har ved tilsagn om støtte til byggeri gjort dette betinget af, at lånet ikke benyttes til uvedkommende formål.

Det må derhos anses for fastslået, at de „vedkommende“ transporthaveres fortrinsstilling efter gældende dansk ret kan opnås ved *udtrykkelig aftale* herom mellem transportgiveren og den, der skal

betale ifølge transporten. En sådan aftale vil kunne påberåbes også overfor transporthavere, hvem den ikke er bekendt. Dette følger for gældende rets vedkommende allerede af gældsbrevsloven § 27: „Overdrages et simpelt gælds-brev til eje eller pant, får erhververen ikke bedre ret end overdrageren, med mindre andet følger af særlige retsregler.“

Det er iøvrigt i dansk teori almindeligt antaget, at det ved en fordrings stiftelse kan bestemmes ved aftale, at denne ikke skal kunne overdrages. En sådan aftale vil, som det følger af gældsbrevsloven § 27, kunne gøres gældende selv overfor en godtroende omsætnings-erhverver. Det følger heraf, at det ligeledes ved aftale på bindende måde må kunne bestemmes, at fordringen kun må overdrages til „vedkommende“ transporthavere.

Selv om udtrykkelig aftale herom ikke foreligger, vil måske en lignende fortrinsstilling for de „vedkommende“ transporthavere kunne anerkendes ud fra den synsvinkel, at transport til „uvedkommende“ transporthavere vil komme i afgørende strid med såvel byggelångiverens som bygherrens naturlige forudsætninger.

Det stemmer forøvrigt godt med dansk rets almindelige principper at lade parternes naturlige og klare forudsætninger få samme retsvirkning som en udtrykkelig aftale.

Hertil kommer, at det i det hele taget er et spørgsmål, om „uvedkommende“ transporthavere kan siges at være „i god tro“, jfr. gældsbrevslovens § 31, stk. 2. Den, der modtager transport på et byggelån eller en entreprisum, vil i almindelighed være klar over, at byggelångiveren eller bygherren har forudsat, at byggemidlerne kun anvendes til fremme af byggeriet og ikke til uvedkommende formål, jfr. U.f.R. 1939 s. 375, ovenfor s. 146 samt dissensen i U.f.R. 1939 s. 954 ovenfor s. 147. *Kristian Sindballe* anser det for „noget tvivlsomt“, hvorvidt også indskrænkning i overførligheden udover, hvad der gælder ifølge *naturalia negotii*, kan vedtages af parterne, idet „trediemand ikke har samme adgang som aftalens parter til kundskab om en vedtagelse desangående . . .“ Denne betænkelighed kan imidlertid ikke fremføres her. Vanskelighed opstår alene, hvor transporten for transporthaveren, f. eks. en bank, fremtræder som „vedkommende“, men faktisk ikke er det, idet transportgiveren, entreprenøren, anvender de udbetalte beløb til „uvedkommende“ formål.

Rasting s. 298, *Vilh. Meyer*, U.f.R. 1927 B. s. 372, 367 ff., 1929 B. s. 184 ff., og T.f.R. 1947 s. 578, *Chr. Frederiksen*, *Sagførerbladet* 1947 s.

47, *Finn Trier*, Bygmesteren 1947 s. 31, *Egon Larsen*, Revision og Regnskabsvæsen 1947 s. 32, *Axel H. Pedersen*, Juristen 1952 s. 165—69, *Boligen* 1952 s. 101—02, Revision og Regnskabsvæsen 1952 s. 196 og *Lerindustrien* 1952 s. 74, *Fr. Vinding Kruse*, ER s. 1670, 1669, *C. Torkild-Hansen*, U. f. R. 1934 B. s. 184—88, *Kristian Sindballe* i Festskrift til Henry Ussing 1951 s. 485. Forudsætningen om, at byggemidlerne kun anvendes til byggeriet og ikke til „uvedkommende“ formål, fremgår af de tidligere nævnte domme, U. f. R. 1939 s. 375 og 1939 s. 954 (dissensen).

3. Ligerangsprincippet.

A. Indledning.

Selvom det anerkendes, at „vedkommende“ transporter går forud for „uvedkommende“, står problemet om rangstillingen mellem flere (noterede) „vedkommende“ transporter indbyrdes tilbage. Dette problem er forsåvidt endnu vigtigere, da konstellationen flere „vedkommende“ transporthavere naturligvis forekommer langt hyppigere end konstellationen „vedkommende“ transporthavere ctr. en eller flere „uvedkommende“ transporthavere.

Det har allerede længe været gjort gældende, at dansk rets alm. regel „først i tid, først i ret“ måtte fraviges til fordel for en ordning, der i højere grad tog hensyn til de bag entreprenørtransporterne liggende reale hensyn og forhold. Som en sådan regel har man ment at kunne opstille *ligerangsprincippet*, der også betegnes som *ligerangsnormen* eller *ligefordelingsnormen*. Hvis det borttransporterede tilgodehavende ikke er tilstrækkeligt til dækning af samtlige transporthavere, lader man efter ligerangsprincippet alle noterede transporthavere undergå en *forholdsmæssig reduktion* i stedet for efter dansk rets alm. regel at lade den eller de transporthavere gå forud, som først har anmeldt deres transport.

Ligerangsprincippets anerkendelse betyder, at samtlige transporthavere, der overhovedet har krav på at komme i betragtning, i tilfælde, hvor de ikke alle kan få 100 % dækning af deres krav for arbejde eller ydelser til byggeforetagendet, nedsættes forholdsmæssigt, således at de alle får samme procentvise dækning.

Eksempel: To entreprenørers enterprisesummer udgør henholdsvis kr. 200.000 og kr. 100.000. De har fået udbetalt henholdsvis kr. 150.000 og kr. 80.000, således at deres resttilgodehavende udgør henholdsvis kr. 50.000 og kr. 20.000, ialt kr. 70.000. Hvis disse 70.000 kr. forefindes, opstår der intet problem, idet i så fald begge får 100 % dækning; findes der derimod f. eks. kun 49.000 kr. opstår spørgsmålet om, hvad det medfører, at kra-

vene nedsættes forholdsmæssig. Dette betyder, at den ene entreprenør får 36.000 kr., d. v. s. ialt 186.000 eller 93 % dækning, mens den anden entreprenør får 13.000, d. v. s. ialt 93.000 altså ligeledes 93 % dækning.

I den udenlandske lovgivning om entreprenørbeskyttelse har man ud fra reale betragtninger lovfæstet ligerangsprincippet mellem entreprenørerne, dog med forskellige modifikationer.

B. Teoriens stilling.

Herhjemme har ligerangsprincippet været berørt i tidligere diskussioner om entreprenørernes retsstilling.

Axel Bang fremhævede i 1896, at det ville være naturligt og samfundsnyttigt at finde en ordning, der gav en efter omstændighederne naturlig betryggelse for, at enhver entreprenør fik, hvad der tilkom ham, eller når alle ikke kunne få hele deres tilgodehavende, at da enhver fik den forholdsmæssige del, som det var muligt.

I 1897 fremsatte *Henrik Vedel* det første egentlige forslag om ligerangsprincippet, hvorefter håndværkernes og leverandørernes krav skulle være ligestillede uden hensyn til kravenes stiftelsestid. *Henrik Vedel* ville etablere „*et tvunget fællesskab om risikoen mellem alle byggedeltagerne*“, således at de, hvis foretagendet mislykkes, burde bære hver en kvotapart af tabet.

Under diskussionen på det 10. nordiske juristmøde i København i 1902, foreslog byretsassessor *Hambro* på grundlag af de erfaringer, man havde gjort efter byggekrisen i 1899—1900 i Norge, at byggemidlerne fordeltes „*proratarisk*“.

Håndværkerstanden har i 1926 udtalt ønsket om at „*stå solidarisk*“, indtil byggeriet er fuldstændig afviklet.

Ligerangsprincippet er blevet udførligt begrundet i 1927 af *Vilh. Meyer*, der hævder, at det er en retfærdig og rimelig løsning at lade transporthaverne være ligestillede uden hensyn til tidspunktet for deres retserhvervelse. Der henvises også her til, at entreprenørerne udgør et *interesseforbund*, og til, at entreprenørtransporten kræver særlige retshensyn.

„Tilværelsen skal ikke være baseret på kapløb, således at entreprenøren kan blive ruineret, fordi hans kontrakt og transport er udfærdiget en dag efter hans arbejdskollega, tømrerens kontrakt.

Gjaldt på dette område sætningen „først i tid, først i ret“, betød det i det lange løb blot, at nogle få naive ville blive taget grundigt ved næ-

sen, og at alle folk ville sikre sig ved mere eller mindre indviklede kontraktftaler.

Og hvad var så vundet? En retsgrundsætning, der kun ville virke som en dosmerfælde, har ikke krav på nogen respekt“.

Vilh. Meyer fremhæver, at det drejer sig om en fortolkning af entreprenørtransportens væsen og virkemåde, og at det er afgørende, at byggefagenes kreditforhold kræver, at entreprenørtransporterne beskyttes således, at enterprisesummerne udbetales til entreprenører og leverandører, der med byggeforetagendet som kreditbasis har tilvejebragt dette.

Fr. Vinding Kruse har imødegået ligerangsprincippet under henvisning til, at man også for entrepriserettens vedkommende bør fastholde vor formuerets sædvanlige grundsætning, først i tid, først i ret.

Ud fra forholdets natur sympatiserer *Carl Rasting* med ligerangsprincippet, men påpeger dog, at det er vanskeligt at opretholde overfor gældsbrevslovens § 31, stk. 2, der lægger vægten på tidspunktet for transporternes anmeldelse (denuntiation).

Sikkerhed for opretholdelsen af ligerangsprincippet kan ikke opnås uden lovændring, mener *Knud Illum*, der tilføjer, at dette kræver en meget omhyggelig overvejelse, idet det må erindres, at selvom ligerangsprincippet er af største betydning for de interesserede parter, kan en for stiv overholdelse komme til at vælte byggeriet.

Jan Kobbernagel vil ved en fremtidig lovgivning indføre ligerangsprincippet som deklaratorisk regel.

C. Domspraksis har gentagne gange anerkendt ligerangsprincippet — uden at der har foreligget vedtagelse om, at dette skulle gælde. Ligerangsprincippet blev første gang anerkendt ved en ØLD i 1930:

Murermester Hansen påtog sig i 1927 at opføre en villa for hovmester Lützen for en hovedentrepriesum af 14.483 kr. Hovedentreprenøren overdrog tømrerarbejdet til tømrermester Lauersen, og denne fik den $24/9$ 1927 transport på et beløb af 3200 kr., hvilket beløb Lauersen videretransporterede til A/S Baltisk Trælasthandel. Transporten anmeldtes den $1/10$ for bygherren og for dennes sagfører.

Den $29/9$ gav hovedentreprenøren tømrermester Aksel Larsen en transport på 6000 kr., der skulle betales i samme rater, som hovedentreprenøren skulle have hovedentreprisen udbetalt, og i transporten blev anført, at der forlods var givet transport på 3200 kr. Transporten blev anmeldt den $7/10$.

Den $\frac{28}{10}$ fik tømmerhandler Fog transport på 2000 kr. på tilsvarende måde, og transporten blev anmeldt den $\frac{2}{11}$.

I restentreprisesummen var der imidlertid ikke tilstrækkelig dækning til de forskellige borttransporterede beløb, idet der var visse mangler ved nybygningen, som hovedentreprenøren var ansvarlig for. Der var enighed om, at de tre transporthavere havde følgende resttilgodehavender hos hovedentreprenøren: A/S Baltisk Trælasthandel 1280 kr., tømmermester Larsen 1200 kr., tømmerhandler Fog 840 kr. Der var enighed mellem transporthaverne om, at de transporter, som var udstedt vedrørende opførelsen af villaen ikke havde oversteget enterprisesummen for hovedentreprenøren, men transporthaverne kunne ikke opnå enighed om, hvorledes det restbeløb, som var tilstede af hovedentreprisesummen, 1875,20 kr. skulle fordeles imellem dem.

Der opstod således spørgsmål om, hvorvidt de tre transporthavere, for hvem restentreprisesummen var stillet til disposition, skulle have sideordnet ret til dette beløb, eller om deres indbyrdes forhold til dette skulle bestemmes efter de for pantsætning af fordringer sædvanligt gældende retsregler. Landsretten fastslog, at det var transporterens hovedformål i det foreliggende tilfælde at hindre hovedentreprenøren i at disponere over enterprisesummen til fordel for hans øvrige kreditorer, som stod uden for byggeforetagendet, og at det fra transportgiverens side kun havde været tilsigtet at overføre en andel i hovedentreprenørens fordring, som ville tilkomme ham ved hovedentreprisens gennemførelse. De almindelige regler for prioritetsrækkefølgen ved successiv pantsætning til flere fandtes derfor ikke at kunne komme til anvendelse i dette tilfælde, hvor der var foretaget en successiv pantsætning af forskellige dele af en fordring, som først blev en realitet, da de forskellige transporthavere ved fælles arbejde havde tilvejebragt den bygning, der betingede transportgiverens krav på bygherren.

U. f. R. 1930 s. 170 og Juridisk Tidsskrift 1929 s. 492.

Ligerangsprincippet blev ligeledes anerkendt i en ØLD fra 1932. Der var her spørgsmål om udbetaling af et surrogat for prioritetsraten til delvis fyldestgørelse af entreprenørkrav, som på grund af byggeforetagendets komplet insolvente tilstand ikke kunne dækkes. Landsretten statuerede, at da der var foretaget successiv pantsætning af forskellige dele af kravet, der først nu havde fået sit reelle indhold bestemt, kunne der ikke lægges afgørende vægt på, hvilke rater transporterne angik, eller hvilken tidsprioritet de havde, og der manglede ihvertfald ethvert nærmere holdepunkt for at antage, at dette havde været tilsigtet med transporterens udstedelse.

Dommen er gengivet i sin helhed i *Axel H. Pedersen*, Byggeriets Fordelingsplan, Juristen 1942 s. 463—69 og kort omtalt i *Haandværksraadets Aarbog* 1943—44 s. 95.

Ligerangsprincippet er yderligere anerkendt i 1937:

En række transporthavere blev anset for *ligestillede* med hensyn til fordeling af et beløb på 10.600 kr., uanset at en bank, som havde transport fra murermesteren, havde anmeldt denne for sagføreren, til hvem prioriteringsprovenuet var udbetalt. Andre transportere var anmeldt for et byggeselskab, som forestod byggearbejdet og ordnede prioriteringen. ØLD statuerede, at landsretssagfører Jensen, der var bygherrens befuldmægtigede, og til hvem byggelånsobligationen var udstedt, ikke i forhold til bygherren havde haft en sådan selvstændig stilling, at der ved Haandværkerbankens anmeldelse af en transport, som var tiltransporteret banken, var skabt en for banken sikret ret til forlodsdekning i forhold til de andre kreditorer. Ej heller fandtes Forstædernes Byggeselskab, som forestod byggearbejdet og ordnede prioriteringen at have haft en sådan i forhold til bygherren selvstændig stilling, at der ved anmeldelse af transportere for byggeselskabet var tilvejebragt en for transporthaverne sikret fortrinsret til dekning af prioritetsprovenuet. Det hedder videre, at den sikkerhed, som murermesteren som transportgiver til banken havde udstyret sin transport med, ikke var et tilstrækkeligt værn mod andre transporthavere og mod bygherren.

U. f. R. 1937 s. 177, jfr. Håndværksrådets årbog 1943—44 s. 101. Dommen i U. f. R. 1931 s. 1135, jfr. *Axel H. Pedersen*, Byggeriet, 1. udg. 1946 s. 287, kan der formentlig ses bort fra i denne forbindelse, allerede fordi ligerangssynspunktet overhovedet ikke var gjort gældende under proceduren.

Dommene af 1930 og 32 lægger vægt på, at fordringerne (transporterne) først bliver en realitet, får deres indhold bestemt, når de forskellige transporthavere har tilvejebragt bygningen ved fælles arbejde, der betinger transportgiverens krav på bygherren. Der ses derfor bort fra prioritetsrækkefølgen ved successiv pantsætning.

Der findes endnu ingen HRD om spørgsmålet og, så vidt vides, ingen domme efter gældsbrevsloven af 1938. *Rasting* mener, at retspraksis på dette område, hvor velmenende den end har været, har savnet den faste støtte fra lovgivningsmagten, som gældsbrevslovens § 31 har gjort særlig påkrævet. I denne forbindelse fremhæver *Rasting*, at man ved gældsbrevslovens § 31 også har tænkt på entreprenørtransporter. I hvilket omfang dette spørgsmål har været gjort til genstand for diskussion er dog ikke nærmere oplyst.

Dommen af 1932 rammer yderligere et centralt punkt ved at lægge vægt på, hvad der er tilsigtet ved transporterens udstedelse. Herved gives der også mulighed for, at en transport kan få en forlods stilling fremfor alle øvrige krav, såfremt dette på forhånd er

godkendt af samtlige entreprenører. Det er formentlig denne tankegang, der ligger i dommen fra 1937, jfr. U. f. R. 1940 s. 40, hvor den sikkerhed, transporten var udstyret med, ikke var et tilstrækkeligt værn imod andre transporthavere.

Den foreliggende domspraksis kan ikke anses for at være til hinder for en rimelig og rationel løsning af rangfølgen gennem ligerangsprincippet, når der ikke foreligger en af alle entreprenører og bygherren godkendt fortrinsstilling; tværtimod, men vanskeligheden ligger i gældsbrevslovens § 31, som transportkravenes indbyrdes afhængighed dog formentlig gør det fuldt forsvarlig at fravige.

D. Aftale om ligerangsprincippet er den praktiske løsning.

Under diskussionen med *Vilh. Meyer* har *Fr. Vinding Kruse* forlængst udtalt, at han „anser det for ønskeligt, at bygningshåndværkere og leverandører vedtager en fordelingsplan og i forbindelse hermed ligestillethed af transporterne uden hensyn til disses udstedelses- og anmeldelsestid, thi grundsætningen om prioritetsvirkningen kan jo altid på dette område såvel som på tinglysningsområdet brydes ved særlig aftale mellem kolliderende interessenter“.

I det velorganiserede byggeri må det vistnok anses for kutyme, at der træffes aftale om ligerangsprincippet, specielt hvor bygherren er et håndværkerkonsortium. Aftalen indgås sædvanligt mellem bygherren og entreprenørerne, og som regel indeholdes aftalen herom i entreprisekontrakterne. Aftalen går i almindelighed ud på, at alle entreprenører, incl. arkitekt, ingeniør, sagfører eller anden byggeledelse, der har krav på at participere i byggemidlerne, har indbyrdes sideordnet retsstilling uden hensyn til, om transporter er udstedt, og uden hensyn til tidspunktet for disses anmeldelse eller udstedelse.

Derimod indgås aftalen om ligerangsprincippet som regel ikke med leverandører, der normalt intet krav har på bygherren, men direkte på entreprenørerne.

Der er mellem samtlige forfattere enighed om, at en sådan aftale mellem bygherren og entreprenørerne — eller mellem entreprenørerne indbyrdes — må respekteres. Dette gælder også transporthaverne, der har fået udstedt transporter fra entreprenørerne, hvad enten leverandørerne er bekendt med aftalen om ligerangsprincip-

pet eller ikke, idet de som transporthavere ikke kan opnå større ret end transportgiverne, jfr. gældsbrevslovens § 27. Den, som noterer transporter, bør formentlig gøre opmærksom på aftalen om ligerangsprincippet, i hvert fald ved en henvisning til entreprisekontrakten. Ligerangsprincippet kan derimod ikke alene på dette grundlag gøres gældende, hvis der kun er taget forbehold herom i noteringspåtegningen, uden at der foreligger en egentlig aftale.

E. Der foreligger ingen gyldig aftale om ligerangsprincippet.

Adskillige forfattere har givet udtryk for, at ligerangsprincippet ikke kan komme til anvendelse, såfremt der ikke foreligger en udtrykkelig aftale herom mellem entreprenørerne indbyrdes.

Det må erkendes, at det kan stille sig tvivlsomt, hvorvidt domstolene vil gennemføre ligerangsprincippet uden særlig aftale, når der henses til gældsbrevslovens § 31, stk. 2, og HRD i U. f. R. 1944 s. 1139, der lader gældsbrevsloven komme til anvendelse på entreprenørtransporter.

Om anvendelse af ligerangsprincippet kan der blive tale både overfor bygherren og overfor entreprenøren, men i begge tilfælde må det erindres, at der ved transportgiverens økonomiske sammenbrud kun bliver anvendelse derfor mellem transporthavere, der alle har givet underretning; dets betydning er da, at tidspunktet for denne er ligegyldigt for den indbyrdes fordeling.

a) Retsforfølgning mod bygherren eller bygherrens konkurs.

Der kan opstilles følgende eksempel:

3. rate ved et byggeforetagende udgør 100.000 kr. Der er 4 transporthavere hver på 25.000 kr. Imidlertid har kun 2 af transporthaverne gjort anmeldelse overfor den byggelångivende bank. Såfremt bygherren går konkurs, medfører § 31 (s analogi), at kun halvdelen, 50.000 kr., (2×25.000) vil komme til udbetaling til entreprenørerne (transporthaverne), idet der kun er denuncieret for dette beløb. De resterende 50.000 kr. vil indgå i bygherrens konkursbo. Yderligere medfører § 31, at kun de 2 transporthavere, som har anmeldt deres transport, vil være berettiget til at få andel i det udbetalte beløb.

Hvis raten af en eller anden grund kun kommer til udbetaling med 40.000 kr., vil § 31 efter sit indhold yderligere medføre, at de to anmeldte transporter ikke vil blive stillet lige, men at først anmeldte transporthaver vil få 25.000 kr., medens nr. 2 må nøjes med 15.000 kr.

Denne retstilstand er ikke tilfredsstillende, når det drejer sig om transport på byggemidler. Her bør i det sidstnævnte tilfælde de to anmeldte transporter stilles lige, medens de ikke anmeldte helt må udgå.

b) Retsforfølgning mod en entreprenør eller entreprenørens konkurs.

Også her kan opstilles et eksempel:

Hvis entreprenøren af f. eks. prioriteringsraten på 100.000 kr. udsteder ialt 4 transporter på hver 25.000 kr., og kun to af disse noteres af bygherren, og entreprenøren derefter inden ratens udbetaling går konkurs, vil som følge af bestemmelsen i gældsbrevslovens § 31, stk. 1, kun 50.000 af de 100.000 kr. kunne forlanges holdt udenfor boet. En gennemførelse af ligerangsprincippet, uden hensyn til om transport er udstedt og noteret, ville her betyde, at hver af de 4 transporthavere skulle have 12.500 kr.

Dette kan imidlertid, som nævnt, ikke gennemføres; også her må beløbet alene tilfalde de *anmeldte* transporthavere, men efter sagens natur til lige deling (hvis reduktion er nødvendig).

Om fremmed ret se *Rasting* s. 58 (Frankrig) s. 135—39 (Amerika) s. 167—69 (Schweiz) s. 210 ff. (Tyskland) s. 83 ff. (England) og *Henry Ussing* i Svensk Juristtidning 1933 s. 145 ff.

Axel Bang, Nogle Bemærkninger om Ordningen af de økonomiske Forhold ved Byggeforetagender, Arkitekten 1896, s. 94—98, *Henrik Vedel*, U. f. R. 1897 s. 677—87. *Hambro*, Forhandlingerne paa det tiende nordiske Juristmøde, København 1902, s. 111—14, om håndværkerstandens ønske om at „stå solidarisk“, se *Axel H. Pedersen*, Byggeriet s. 40, 2. udg. (1951) s. 41—42, *Vilh. Meyer*, U. f. R. 1929 B. s. 186, 1927 B. s. 365 ff., *Fr. Vinding Kruse*, ER 1. udg. (1933) IV s. 1926—31, 3. udg. (1951) s. 1670, *Carl Torkild-Hansen*, U. f. R. 1934 B. s. 184—88, *Carl Rasting*, Juristen 1947 s. 39—40, *Knud Illum*, U. f. R. 1947 B. s. 143, *Jan Kobbernagel*, Det danske Marked, 1946 s. 259—60, *Z. D. Lando*, Bank og Børs, 3. udg. (1948) s. 169, *Kristian Sindballe*, i Festskrift til Henry Ussing (1951) s. 488.

Carl Rasting, Juristen 1947 s. 39, *Ussing* — *Dybdal*, Gældsbrevslovene (1938) § 31, note 3, cfr. *E. Marks von Würtemberg* och *F. Sterzel*, Lagen om Skuldebrev (1946) s. 134 ff. Ved HRD i U. f. R. 1942 s. 1 fik en entreprenør en skønmæssig fastsat prioritetsstilling til dækning af sit tilgodehavende ifølge transport fra en underentreprenør sideordnet med andre ikke forældede transporthavere. Dommen må dog vistnok anses for konkret begrundet.

Om vedtagelse af ligerangsprincippet se *Axel H. Pedersen*, Byggeriet s. 204.

RETSFORHOLDET MELLEM TRANSPORTHAVEREN
OG DEN, SOM IFØLGE TRANSPORTEN ER
PLIGTIG AT BETALE

1. *Transporthaverens ret overfor den, som skal betale
ifølge transporten.*

Det typiske eksempel på, hvilken ret transporthaveren erhverver overfor den, som skal betale ifølge transporten, er retsforholdet mellem en entreprenør og bygherren. Et lignende retsforhold foreligger mellem den, som har fået transport på byggelånet, og den byggelångivende bank.

Den almindelige i praksis fastslåede retsregel går ud på, at entreprenørtransporten anses for bindende for den, som er pligtig at betale ifølge transporten, for så vidt entrepriseforholdet har udviklet sig således, at den, som ifølge transporten skal betale, kan udbetale beløbet til transporthaveren uden derved at udsætte sig for nogen risiko eller ulempe.

Nogle håndværkere, der havde fået en udvidelse og en ombygning på Ringsted Andelssvineslagteri i entreprise, transporterede 10.000 kr. af enterprisesummen og senere vederlaget for ekstraarbejdet, ca. 4000 kr., til to leverandører, som anmeldte transporterne for slagteriet. Efter omstændighederne antaget, at slagteriet ikke havde handlet i strid med de to leverandørers ret derved, at det inden $\frac{1}{7}$ 1908, den dag, da byggeforetagendet i det væsentlige var fuldført, successivt havde udbetalt så meget af enterprisesummen og vederlaget for ekstraarbejderne til entreprenørerne selv og til andre af disses leverandører, at der den 1. juli kun resterede ca. 2450 kr. af enterprisesummen m. m.

Derimod statueredes det, at da slagteriet i alt fald fra den $\frac{1}{7}$ 1908 uden nogen risiko eller ulempe for sig selv til fordel for de to leverandører kunne have tilbageholdt de ca. 2450 kr., som da endnu ikke var kommet til udbetaling, måtte slagteriet tilsvare de to leverandører hele dette beløb, skønt slagteriet senere havde udbetalt ca. 1870 kr. heraf til entreprenørerne selv og til andre af disses leverandører.

U. f. R. 1913 s. 223 (HRD) og Haandværksraadets Aarbog 1943—44 s. 110, *Ussing*, Obl. Alm. Del s. 264 og *Vilh. Meyer*, U. f. R. 1927 B. s. 371.

Transporthaveren har en naturlig interesse i, at hans transport beskyttes, også derved at transportgiveren ikke får udbetalt større beløb end forudsat til skade for transporthaveren. Den beskyttelse, som transporthaveren har krav på, må begrænses af, at transporthaverens interesser ikke kommer i strid med andre berettigede interesser.

Den nævnte regel om transporthaverens ret må derfor underkastes visse begrænsninger, dels *almindelige* begrænsninger, der gælder overalt, hvor retten ifølge en gensidig bebyrdende kontrakt gøres til genstand for transport, og dels visse begrænsninger, som er *specielle* for entreprenørtransporter.

2. *Almindelige begrænsninger i transporthaverens ret.*

a) Transportgiveren vedbliver, uanset at han har borttransporteret sit tilgodehavende, at være forpligtet overfor den, som skal betale ifølge transporten. Som eksempel kan anføres, at hovedentreprenøren, som borttransporterer en del af hovedentreprisens summen til en underentreprenør, vedbliver at hæfte for opfyldelsen af sin hovedentreprisekontrakt — hovedentreprenøren kan med andre ord overføre sin ret, men ikke sin pligt ifølge kontrakten.

b) Transporthaveren får ved at modtage transporten ikke større ret end transportgiveren, således at transporthaverens ret til at få transporten betalt er afhængig af, at transportgiveren opfylder sine forpligtelser ifølge den til grund liggende kontrakt med den, der skal betale ifølge transporten. Som eksempel kan nævnes, at en leverandør, som af entreprenøren har fået transport på en del af entreprisens summen til sikkerhed for de af ham til byggeføretagendet leverede materialer, ikke overfor bygherren kan forlange denne transport betalt, såfremt entreprenøren ikke opfylder sin kontrakt med denne.

Denne grundsætning er nu udtrykkelig fastslået i gældsbrevsloven § 27, hvori det hedder: „*Overdrages et simpelt gældsbrev til eje eller pant, får erhververen ikke bedre ret end overdrageren, med mindre andet følger af særlige retsregler.*“

Der eksisterer ingen sagføreremæssig kutyme, hvorefter bygherrens sagfører, inden han i tilfælde af hovedentreprenørens misligholdelse lader arbejdet færdiggøre for dennes regning, bør optage forhandling med underentreprenørerne.

Om domspraksis se bl. a. U. f. R. 1935 s. 589, 1942 s. 484 og Tk. Ls. 1942 s. 71 (HRD), om modregning U. f. R. 1933 s. 44 og Håndværksrådets årbog 1943—44 s. 115—17.

Rasting s. 284 ff., *Sindballe* i Festskrift til Henry Ussing 1951 s. 485 ff., om den nævnte sagføreremæssige kutyme se Sagførerbladet 1951 s. 185, cfr. *R. Kæstel*, *Juristen* 1941 s. 288 og *samme*, *Haandpantssætning af Værdipapirer, Fordringer og Varer* (1942) s. 27 (om bygherren).

3. Specielle begrænsninger i transporthaverens ret.

Foruden disse almindelige begrænsninger i transporthaverens ret gælder der specielle begrænsninger, som er typiske for entreprenørtransporter.

a) Uanset at en transport, som bygherren har noteret, eller hvorom han har fået underretning, normalt er bindende for ham, således at han ikke med frigørende virkning kan udbetale det borttransporterede beløb til andre end transporthaveren, kan bygherren dog, uden at der kan gøres ansvar gældende imod ham, udbetale til transportgiveren, hvis bygherren har grund til at frygte, at entreprisen ellers ikke vil blive gennemført.

Murermester Chr. V. Rasmussen havde fået udførelsen af underbygningen til viadukten ved Finsensvej i entreprise og gav en isenkræmmer transport på 2000 kr. af enterprisesummen. Transporten blev anmeldt for Statsbanerne $\frac{2}{3}$ 1909, som gav den påtegning om, at anmeldelsen var modtaget. Efter at muremesteren derpå i tiden til $\frac{21}{8}$ 1909 havde modtaget ca. 2800 kr. af enterprisesummen, af hvilken der derefter resterede noget over 30.000 kr., lod Statsbanerne efter anmodning af muremesteren, som var syg, arbejdet fuldføre for hans regning, og der blev da kun 12 kr. til rest af enterprisesummen. HRD statuerede, at Statsbanerne ikke havde pådraget sig noget ansvar overfor isenkræmmeren ved at udbetale de 2800 kr. Efter det oplyste havde Statsbanerne nemlig haft grund til at frygte, at entreprisen ikke ville kunne gennemføres, hvis muremesteren ikke fik de 2800 kr. udbetalt, og dengang beløbet blev udbetalt, resterede der derhos endnu så meget af enterprisesummen, at der derigennem kunne blive nok til dækning af isenkræmmerens krav. Det blev særlig fastslået, at det ikke kunne tillægges nogen betydning, at Statsbanerne uden forbehold havde givet transporten den ovennævnte påtegning. U. f. R. 1913 s. 90.

Den, som er pligtig at betale ifølge transporten, er således berettiget til at disponere over enterprisesummen eller dele deraf i strid med de anmeldte transporter, *hvis dette efter en forsvarlig bedømmelse er nødvendigt til entreprisens gennemførelse.*

Rasting udtrykker det således, at bygherren har krav på, at entreprisen gennemføres for den aftalte entreprisensum, og påpeger, at der ikke er gennemført nogen begrænsning i de beføjelser, som bygherren har til dette formål. Det er samme princip, som ligger til grund for A. B. § 10, stk. 6: „Bygherren har ret til for entreprenørens regning at udbetale bevisligt tilgodehavende arbejds løn, hvis det er nødvendigt for at forhindre arbejdets standsning.“ Men når reglen er indsat i A. B., skyldes det hensynet til arbejdets fremme for at forhindre arbejdsnedlæggelse med deraf følgende *blokade* af arbejdspladsen og krav om *spadserepenge*.

Domspraksis viser, at bygherren kan udbetale til transportgiveren, til trediemand, indgå på kaution, garanti etc., give transport til trediemand etc., og at han er berettiget til at fradrage alle nødvendige udgifter, som er opstået herved i entreprisensummen.

„*Bygherrens nødvendige fradragsret*“ har måske klarest fundet sit udtryk i HRD i U. f. R. 1921 s. 649.

En underentreprenør, der af hovedentreprenøren havde fået transport på en del af entreprisensummen og anmeldt denne for bygherren, kunne ikke forlange, at bygherren skulle betale et beløb, som han havde betalt i henhold til en kaution, han havde indgået overfor et firma, som havde leveret hovedentreprenørens byggematerialer til entreprisen, uanset at underentreprenøren ikke var gjort bekendt med kautionen. HRD lagde vægt på, at bygherren havde krav på at være sikret imod at komme til at betale noget beløb udover den samlede byggesum, og at den mulige risiko for hovedentreprenørens betalingsevne måtte falde ikke på bygherren, men på underentreprenøren, der af de to alene var kreditor hos hovedentreprenøren.

b) Endvidere gælder der den specielle begrænsning, at *bygherren og transportgiveren (entreprenøren) uden hensyn til transporten ved aftale kan ændre det indbyrdes retsforhold*. Bygherren kan således træffe aftale med entreprenøren om, at entreprisen udføres i et mindre omfang med en deraf følgende nedsættelse af entreprisensummen. Dette medfører, at transporten må tåle en tilsvarende nedsættelse.

Af domspraksis, se bl. a. U. f. R. 1910 s. 834, 1913 s. 90, 223, 1925 s. 557 (transportgiveren), 1911 s. 510, 1924 s. 494, 1931 s. 1135 (trediemand), 1921 s. 649 (kaution), 1924 s. 494 (garanti), 1909 s. 188, 1925 s. 557, 1931 s. 1135.

Ussing, Obl. Alm. Del s. 264—65, *Rasting* s. 289—90. Om blokade af byggepladsen og om spadserepenge se *Knud Illum*, Den kollektive Arbejdsret, 2. udg. (1951) s. 174 ff., 352 og *Axel H. Pedersen*, Byggeriet s. 43—44.

4. Transporthaverens videregående ret under særlige forhold.

Under særlige forhold vil transporthaveren dog kunne opnå en videregående ret overfor den, der skal betale ifølge transporten end ovenfor nævnt. Spørgsmålet om, i hvilket omfang dette kan ske, behandles nedenfor under „Anmeldelse og notering“.

ANMELDELSE OG NOTERING

1. *Formen for anmeldelse og notering.*

Underretning om transporten til den, der skal betale ifølge transporten, er som foran fremhævet i meget vidt omfang nødvendig for at sikre transporthaverens ret. Ved entreprenørtransporter betegnes denne underretning i almindelighed som *anmeldelse (denunciation)*.

Anmeldelse af en transport kan ske ved anbefalet brev eller ved forkyndelse gennem stævningsmand. Den sædvanligt anvendte form er dog transportens fremsendelse til påtegning om, at der er givet underretning til den, der skal betale ifølge transporten, eller til dennes befuldmægtigede, sagføreren eller byggeledelsen. Herved sikrer transporthaveren sig bevis for, at underretningen er sket, og på denne måde er der tillige præsteret fyldestgørende dokumentation for transporten. Påtegningen på transporten betegnes som *notering*.

Den sædvanlig forekommende form for noteringspåtegning er den, hvorunder transporten af bygherren eller dennes befuldmægtigede forsynes med følgende påtegning: „Noteret uden personligt ansvar.“ Mange andre former forekommer dog, f. eks. „Noteret“, „Forevist“, „Tiltrådt“, „Godkendt“, „Indforstået“, „Anmeldelse modtaget“, „Modtaget“ o. s. v.

Det må anses for tilstrækkeligt, at transporten forsynes med følgende noteringspåtegning: „Anmeldelse modtaget“ eller blot „Noteret“, hvor ikke særlige forhold foreligger.

2. *Retsvirkning.*

Noteringen af en entreprenørtransport medfører den retsvirkning, at den, som har noteret transporten, og som ifølge sin stilling kan udbetale eller forventer at komme til at udbetale byggemidlerne, forpligtes til at udbetale beløbet til transporthaveren således,

at beløbet ikke med frigørende virkning kan udbetales til transportgiveren. I og for sig indtræder denne virkning allerede ved anmeldelsen, og noteringen har væsentlig bevismæssig betydning. I overensstemmelse med sædvanlig sprogbrug tales dog i det følgende i reglen om noteringen som det afgørende moment.

Forpligtelsen til at tilbageholde det borttransporterede beløb til transporthaveren forudsætter, at de forventede beløb indgår, idet forpligtelsen normalt er begrænset til disse midler. Hvis f. eks. prioriteringen svigter på grund af manglende udlejning, kursfald el. lign., er sagføreren, som har foretaget noteringen, normalt uden ansvar.

Dette er fastslået ved HRD i U. f. R. 1896 s. 332, hvor en sagfører ikke fandtes ansvarlig for en transport, fordi den endelige prioritering ikke fandt sted, og fordi tvangsauktionen ikke indbragte noget beløb til dækning af transporten. Ligeledes bl. a. i HRD i U. f. R. 1916 s. 28, hvor det statueredes, at sagføreren ikke var ansvarlig, idet der ved transportens notering på et beløb, der fremkom ved prioriteringen, kun var tilsikret transporthaveren dækning af det overskud, der måtte fremkomme, efter at alle med byggearbejdets fuldførelse og prioriteringen forbundne udgifter var afholdte. Denne begrænsning i forpligtelsen for den, som har noteret transporten, følger af entrepriseforholdets natur.

I almindelighed vil den, som foretager noteringen på bygherrens vegne ikke have nogen selvstændig direkte interesse i gennemførelsen, og det er derfor *en relevant forudsætning* for noteringen, at de påregnede byggemidler kommer til at foreligge. Denne forpligtelse forudsætter ligeledes, at transportgiveren er berettiget til at få beløbet udbetalt helt eller delvis, idet transporthaverens ret i almindelighed ikke går videre end transportgiverens. Dette får især betydning, hvis transportgiveren sættes fra entreprisen på grund af misligholdelse, og entreprisens gennemførelse overlades en anden entreprenør, jfr. HRD i U. f. R. 1911 s. 510. Håndværkeren havde her „smølet“ med arbejdet, således at det var berettiget at tage det fra ham, og bygherren var berettiget til at fradrage erstatning for tabet ved misligholdelse; se også ØLD i U. f. R. 1939 s. 944, Haandværksraadets Aarbog 1943—44 s. 118—19 (hvor entreprenøren efter at have måttet opgive entreprisen, færdiggjorde arbejdet med bygherrens hjælp).

I forpligtelsen til at udbetale beløbet til transporthaveren gøres der den ovenfor nævnte indskrænkning, at den, som har foretaget

noteringen af transporten, kan udbetale det borttransporterede beløb eller dele deraf med frigørende virkning til transportgiveren, såfremt dette efter et fornuftigt skøn er nødvendigt for at sikre byggeforetagendets gennemførelse, jfr. den refererede dom i U. f. R. 1913 s. 90.

Det er endelig en forudsætning, at transporthaveren inden forfaldstid har præsteret dokumentation for transporten, såfremt der blot er sket anmeldelse om transporten ved (anbefalet) brev eller stævningsmand. Kravet om dokumentation er fyldestgjort, såfremt transporten fremsendes til notering, og da dette som nævnt er den sædvanlige fremgangsmåde, vil der sjældent foreligge tilfælde, hvor der kun er sket anmeldelse. Dette forelå i dommen i U. f. R. 1930 s. 882, hvor bygherren, gårdejer Nielsen Hansen, havde modtaget et anbefalet brev med meddelelse om, at en leverandør, som havde fået transport fra entreprenøren, havde videretransporteret en del af sit tilgodehavende til T. Efter at bygherren havde udbetalt hele entreprisesummen til entreprenøren og leverandøren, havde T. ikke krav på bygherren, da den skriftlige meddelelse ikke var ledsaget af dokumentation for transporten, og da betalingen var sket efter forfaldstid og efter påkrav fra entreprenøren og leverandøren, og da bygherren iøvrigt havde grund til at tro, at transporten i virkeligheden ikke eksisterede.

Denne dom er ganske vist i nogen grad konkret begrundet, men er desuagtet i god samklang med entreprenørtransporternes funktion. Dels kan der henvises til den sædvanlige fremgangsmåde ved notering af transporter, og dels må den, som er pligtig at betale ifølge transporten have et rimeligt krav på dokumentation samtidig med anmeldelsen. Ved byggeforetagender, hvor entreprisekontrakterne er affattet således, at transporter kun anerkendes i det omfang, hvori der præsteres arbejder og/eller leverancer til foretagendet, er transportens forevisning (ved noteringen) tillige nødvendig for at dokumentere, at transporten ikke er udstedt til uvedkommende formål. Anmeldelse ved anbefalet brev og senere dokumentation af transporten er iøvrigt besværlig og lidet hensigtsmæssig, ligesom hensynet til den forpligtedes adgang til at erlægge ved forfaldstid er rimelig og naturlig. Den, som noterer transporten, har naturligvis pligt til at påse, at transportens beløb stemmer med de pågældende rater i entreprisekontrakten og fordelingsplanen, eller hvor der er udstedt flere transporter på samme rate, at transporterens sammenlagte beløb ikke overstiger den pågældende

rate. Ligeledes er han pligtig til at konstatere, at transportens vilkår svarer til de i entreprisekontrakten og fordelingsplanen angivne. Fejl og forsømmelser herved kan medføre erstatningsansvar.

Den, som har foretaget noteringen, kan også samtidig med noteringen have påtaget sig et egentlig personligt ansvar overfor transporthaveren, således at han er ansvarlig for transportens betaling uden hensyn til, om de forventede byggemidler kommer til at foreligge. Herom henvises til s. 171 om garanti m. v.

3. Transporthaverens videregående ret i kraft af en selvstændig forpligtelseserklæring.

Transporthaveren kan under særlige omstændigheder få en videregående ret mod den, som skal betale ifølge transporten, og som har noteret denne. Dette forekommer særlig i de tilfælde, hvor der foreligger en selvstændig forpligtelseserklæring ved siden af noteringen i form af løfte, garanti, selvskyldnerkaution eller anden kaution.

a. Et typisk eksempel på et tilfælde, hvor en transport måtte betales i kraft af et *løfte*, forelå i HRD i U. f. R. 1927 s. 892.

En entreprenør havde givet en leverandør transport på sit tilgodehavende ved Vestbirks Oplands højspændingsanlæg, og under en forhandling med højspændingsanlæggets bestyrelse aftaltes det nærmere, hvad leverandøren skulle levere af materialer, hvor meget entreprenøren skulle have udbetalt ved entreprisens fuldførelse, samt at resten af entreprisensummen skulle udbetales til leverandøren. Højspændingsanlægget var bundet ved denne overenskomst, hvorfor det måtte betale, hvad leverandøren havde leveret. Derimod antoges højspændingsanlægget ikke at være bundet ved en senere overenskomst, idet denne var afsluttet uden bestyrelsens vidende. Denne overenskomst tillagdes derfor kun betydning som en almindelig anmeldelse af transporten til leverandøren, men da der var udbetalt mere til entreprenøren, end højspændingsanlægget herefter var berettiget til at udbetale til denne, dømtes højspændingsanlægget alligevel til at udbetale leverandøren også dette beløb.

I de tilfælde, hvor der foreligger et egentligt løfte om transportens betaling, er transporthaverens krav uafhængig af, om transportgiveren får noget krav på den, der skal betale ifølge transporten, med andre ord *flyttes risikoen* for, at transportgiveren opfylder sine forpligtelser fra transporthaveren over på den, som skal betale ifølge transporten. Transporthaveren kan dog naturligvis ikke

kræve transporten opfyldt i videre omfang, end han har leveret materialer eller præsteret ydelser.

Der opstår ofte tvivl om, hvorvidt der fra den, som skal betale ifølge transporten, foreligger noget løfte. Det afgørende må være, om der af den, som skal betale ifølge transporten, er udvist en adfærd, som transporthaveren med føje kan opfatte som en forpligtelseserklæring. En række domme har fastslået, at der ikke var afgivet noget løfte af den, der skulle betale ifølge transporten.

Transporthaverens retsstilling er i realiteten den samme, hvor den, som har noteret transporten, har lovet at *indestå* for betalingen eller har ydet *garanti* derfor. Transporthaveren har kun ret til betaling i det omfang, hvori der er leveret materialer, eller præsteret ydelser, jfr. U. f. R. 1931 s. 987.

b. Hvor der foreligger *kaution* i tilknytning til transporten, hæfter den, som ifølge transporten er pligtig at betale i mangel af anden aftale, som *simpel kautionist*.

Malermester Carl Petersen, der som bygherre opførte en villa, gav firmaet Hans R. Lange skriftlig indeståelse indenfor en sum af 1500 kr. for betaling af bygningsmaterialer, som blev leveret til hovedentreprenøren. En underentreprenør, der havde fået en transport fra hovedentreprenøren, og som havde anmeldt denne for bygherren, og som ikke var bekendt med bygherrens indeståelse, bestred, at denne indeståelse kunne komme hans transport til skade under henvisning til, at bygherren kun var simpel kautionist. Underentreprenøren henviste ligeledes til, at bygherrens regreskrav, modfordringen, var opstået, efter at transporten var noteret af bygherren. HRD frifandt bygherren, idet noteringen af transporten til underentreprenøren ikke havde haft anden virkning end den, der ville følge af forkyndelse for ham ved en stævningsmand, ligesom risikoen for hovedentreprenørens betalingsevne måtte falde på underentreprenøren, der var hovedentreprenørens kreditor.

U. f. R. 1921 s. 649, *Rasting* s. 287.

c. Endvidere er transporthaverens retsstilling på samme måde sikret, hvis der foreligger *selvskyldnerkaution* fra den, som er pligtig at betale ifølge transporten. I disse tilfælde er transportgiverens betalingsevne i realiteten transporthaveren ligegyldig.

Ved selvskyldnerkaution for transporten forpligter selvskyldnerkautionisten sig ligesom ved simpel kaution til at betale for alle materialer, som ifølge leverandørens dokumentation er leveret til entreprenøren, også uanset, at materialerne senere flyttes til anden byggeplads og således ikke anvendes til det pågældende byggeforslag. I HRD i U. f. R. 1931 s. 990 blev der efter det forelig-

gende gået ud fra, at de på opgørelsen anførte kvantiteter var modtaget af entreprenøren på de pågældende byggepladser, og efter det forhold, som bestod mellem entreprenøren og selvskyldnerkautionisterne, måtte det komme disse til skade, såfremt der senere var bortkommet en del af det leverede.

Om domspraksis henvises særligt til *Henry Ussing, Kaution* (1928) s. 10—11 med de i note 13 og 18 anførte domme om sagførerens ansvar. *Rasting*, s. 287—88, *Chr. Frederiksen*, *Sagførerbladet* 1947 s. 44.

4. Erstatningsansvar på grundlag af urigtige eller manglende oplysninger i forbindelse med noteringen.

Ved noteringen af en transport påtages der normalt kun en forpligtelse til at tilbageholde beløb til dækning af transporten under forudsætning af, at de forventede beløb indgår. Den, som har noteret transporten, kan imidlertid pådrage sig en videregående pligt som følge af urigtige oplysninger. Erstatningsansvar kan indtræde ikke blot, når oplysningerne er *svigagtige* eller fremsat mod bedre viden, men også hvis han burde have indset, at de var urigtige. Hermed må sidestilles fortællelser og forsømmelser af at orientere transporthaveren om anomale forhold.

Urigtige og manglende oplysninger forelå i et tilfælde, hvor sagføreren havde sagt, at „det pågældende byggeforetagende var godt nok“, og hvor han ikke havde oplyst, at grunden var købt af en insolvent bygherre uden udbetaling. „Den foretagne notering af transporten fandtes efter det foreliggende at være uden virkelig værdi“, U. f. R. 1936 s. 72, se også J. D. 1936 s. 104, hvor sagføreren ikke burde have noteret transporten uden i forvejen at orientere vedkommende håndværker om stillingen.

En sagfører blev anset for erstatningspligtig ved at fremsætte en udtalelse om, at et byggeforetagende var godt nok, en udtalelse, som gik væsentlig udover, hvad der var et subjektivt skøn, idet han på det tidspunkt kunne have konstateret, at de anslåede udgifter ikke ville holde, U. f. R. 1944 s. 862 (HRD).

En tømmerhandler, der havde transport på hele entreprisesummen, måtte have kunnet indse, at der ville fremkomme underskud på foretagendet. Det var hans pligt at gøre underentreprenøren bekendt med, at der ikke var dækning til ham. Forholdet blev anset for svigagtig fortællelse, U. f. R. 1926 s. 566.

Der kan efter omstændighederne også påhvile forpligtelse til at oplyse om væsentligt ændrede forhold.

Erstatningsansvar vil ligeledes kunne indtræde, hvis transporter noteres på rater, som i forvejen er borttransporterede for større beløb, end raterne udgør, eller på rater efter fordelingsplanen, som, før noteringen sker, er blevet nedsat.

Henry Ussing, Kaution (1928) s. 10—11, Richard Møller, Transport-notering og Sagføreransvar, Juristen 1936 s. 461—68, Axel H. Pedersen, Indledning til Sagførergeringen I (1951) s. 157—59.

5. Offentlighedsprincippet.

Udviklingen indenfor byggeriet har i de senere årtier medført, at offentlighedsprincippet er blevet mere og mere fremherskende, hvor byggeforetagendet er kreditbasis, eller hvor det med andre ord finansieres midlertidigt ved byggelån. Det er nødvendigt under denne form for byggeri, at de økonomiske oplysninger om byggeforetagendet klarlægges for alle interesserede.

Det vil uden tvivl være i hvert fald i transporthavernes og også ofte i transportgivers interesse, at denne udvikling fortsættes, for så vidt transporter angår. Ved større byggeforetagender er forholdet reelt dette, at leverandøren, forinden han afslutter en leverance med entreprenøren, til sikkerhed for hvilken der udstedes en transport, kræver forelagt alle nødvendige oplysninger om byggeforetagendets økonomi.

Videregående oplysninger end de hidtil brugte i noteringspåtegningerne vil bidrage til at klargøre forholdene, ligesom denne fremgangsmåde vil afskære leverandører muligheden for at påberåbe sig urigtige eller manglende oplysninger.

Bedømmelsen af bygherrens soliditet spiller en afgørende rolle. Med ved byggeforetagender, hvis midlertidige økonomi i det væsentligste hviler på byggelånet, er fremgangsmåden anbefalelsesværdig.

6. Afvisning, nægtelse af notering.

I entreprenør- og leverandørskredse betragtes det som en selvfølge, at entreprenørtransporter kan blive noteret hos den, som ifølge transporten er pligtig at betale. Notering er da også sædvanlig praksis.

Afvisning af en begæret notering er imidlertid forekommet af hensyn til det dermed forbundne besvær eller af forsigtigheds-hensyn.

Overformynderiet afviste *tidligere* generelt enhver anmodning om notering af transporter.

Ved Justitsministeriets skrivelser af $7/4$ 1868 og $25/1$ 1871 blev det udtalt, at notering af transporter ligger udenfor *Overformynderiets* forretningsområde. Det blev endvidere fastslået ved en overretsdom, U. f. R. 1874 s. 237, at *Overformynderiet* ikke er pligtig at føre bog over de dispositioner, der træffes af kapitalejerne over de indestående kapitaler. *Overformynderiet* blev derfor ikke anset for ansvarlig for, at en kapital var blevet udleveret til den oprindeligt berettigede uanset transport til trediemand, om hvilken *Overformynderiet* var underrettet. Denne praksis har *Jan Kobbenaegel* betegnet som udsprunget af et bureaukratisk princip, og det blev til en vis grad erkendt af *Overformynderiet*, der ofte foretog uofficiel notering af en transport ved at notere anmeldelsen på vedkommende kapitalejers konto. Derimod afvistes en officiel notering af transporten, idet *Overformynderiet* ikke afgav nogen skriftlig erklæring eller påtegning på transporten. Den uofficielle notering medførte, at *Overformynderiet* forespurgte transporthaveren, når den pågældende kapital skulle udleveres, om forholdet var berigtiget. Såfremt der ikke forelå enighed om, hvem der var berettiget til kapitalen, blev denne ikke udbetalt, før det overfor *Overformynderiet* blev dokumenteret, hvem der var den berettigede.

Den uofficielle notering af en transport uden at *Overformynderiet* påtog sig nogen pligt overfor transporthaveren til at udbetale i overensstemmelse med transportens indhold var udtryk for en inkonsekvent tankegang.

Overformynderiet har *nu* ændret sin tidligere praksis, således at notering af transporter kan finde sted på *overformynderimidler* i det omfang, hvori transport herpå kan være gyldig.

Overformynderiet noterer således transporter på konti, hvorpå der indestår midler, hvorover vedkommende kapitalejer *frit kan råde* f. eks. midler bestående af pantebreve eller offentlige aktiver, af hvilke anparter er båndlagt og resten frie, eller midler, der fortsat bestyres i *Overformynderiet* på opsigelse for personer, der er blevet myndige, jfr. lov nr. 254 om *Overformynderiet* af $27/5$ 1950 § 1, stk. 3.

Transporter noteres ligeledes på kapitaler, der tjener til *rentenydelse* for en eller flere personer, men tilhører en anden person, hvis kapitalen tilhører kapitalejeren til fri rådighed, d. v. s. at den ved rentenydelsens ophør skal udbetales ejeren til fri rådighed. Det forudsætter dog, at det dokument, hvorved rentenydelsesretten er anordnet, ikke indeholder forbud imod, at kapitalejeren disponerer over kapitalen, så længe rentenydelsen løber. Notering af transporten sker iøvrigt kun med respekt af

rentenyderens ret. Såfremt midlerne må betragtes som tilhørende vedkommende testators bo og derfor efter rentenydelsens ophør skal tilbageleveres dette til fornyet skifte, eller hvis kapitalen må betragtes som tilhørende en uvis kreds af personer, af hvilken ejerne først fastslås, den dag rentenydelsen ophører, kan transporter, der udstedes af eventuelle kapitalejere, ikke noteres.

Ved kapitaler, der henstår til rentenydelse for en eller flere personer, men hvor kapitalen er båndlagt for kapitalejeren, kan notering ikke finde sted.

På konti med kapitaler, der er *båndlagte til ejendom* for kontohaveren, kan notering af transporter ikke finde sted. En sådan transport er ugyldig, idet enhver disposition i levende live er i strid med formålet for båndlæggelsen, jfr. U. f. R. 1935 s. 627.

Bankerne har ofte generelt afvist notering på byggelånsrater, eller har i byggelånstilsagnet forbeholdt sig ret til at nægte notering af transporter. Der er henvist til, at banken såvidt muligt ville påse, at transporten virkelig vedrørte byggeriet, idet banken „føjte“ sig opfordret til at afvise notering af „uvedkommende“ transporter. Om „vedkommende“ transporter contra „uvedkommende“ henvises til s. 144 ff.

Der er ligeledes henvist til, at banken kan være tilskyndet til at undersøge forholdet nærmere, hvis byggelånsraten ikke dækker alle de anmeldte transporter, eller at banken vil reservere sig ret til at holde raten tilbage, indtil det er afgjort, hvorledes raten skal fordeles. Det er imidlertid unødvendigt for en bank at forbeholde sig ret til at nægte notering af transporter, når betingelserne herfor ikke er tilstede.

Der er således ingen reel begrundelse for bankernes generelle afvisning eller forbehold om afvisning af notering af entreprenørtransporter. Afvisning i almindelighed vil formentlig ikke ske.

Der foreligger således ikke noget reelt grundlag for afvisning af notering af transporter. Der kræves ikke, at den, som ifølge transporten skal betale, skal have påtaget sig nogen forpligtelse til notering, jfr. overrettsdommen, U. f. R. 1874 s. 240. Et forbehold om ret til ikke at foretage notering må anses ugyldigt i forhold til transporthaveren.

Gældsbrevsloven forudsætter notering (underretning) til den, som ifølge transporten er pligtig at betale (debitor).

Hvis notering af en gyldig transport imidlertid afvises, kan transporthaveren anmelde transporten ved anbefalet brev eller lade den forkynde ved stævningsmand for den, som er pligtig at betale

ifølge transporten. Herved opnås samme retsvirkning som ved notering af transporten, nemlig underretning til debitor.

Jan Kobbernagel, Baandlæggelse (1939) s. 139 ff. *Kobbernagels* kritik fik tilslutning af *Jørgen Trolle*, U. f. R. 1939 B. s. 233 og *Kæstel* s. 59. *Z. D. Lando*, Bank og Børs, 3. udg. (1948) s. 168. *Kæstel* s. 219.

Se iøvrigt U. f. R. 1950 s. 897, hvorefter transport af krav på den amerikanske stat ikke gyldigt kan finde sted.

7. Reservationer i noteringspåtegningen.

Det er i omsætningens interesse, at notering af transporter kan finde sted, og det er derfor naturligt, at der ikke pålægges den, som noterer en transport, andet og større ansvar, end han ifølge almindelige retsregler vil ifalde. Det er derfor også gentagne gange statueret, at forbehold om, at „noteringen sker uden personligt ansvar“ eller undladelse heraf i almindelighed ikke gør nogen ændring i den noterendes ansvar overfor transporthaveren.

Derimod vil en bemærkning om, at det er en forudsætning for udbetalingen af de enkelte rater i overensstemmelse med bankens byggelånstilsagn, at bankens tilsynsførende godkender udbetalingen, have betydning med hensyn til forfaldstiden, men iøvrigt ikke på anden måde. Nogen større praktisk betydning vil spørgsmålet i almindelighed ikke få.

Bankerne tager ofte en række reservationer, der svarer til de forbehold, der indeholdes i bankens almindelige byggelånsbetingelser. Flere af disse forbehold er overflødige, f. eks. reservationen om, at udbetalingen af byggelånet sker i rater efter bankens skøn og efter besigtigelse af byggeforetagendet, og ligeledes om, at transporthaveren må respektere de vilkår, der gælder i forholdet mellem banken og bygherren. Dette følger af de almindelige retsregler og af praksis. Det samme gælder bemærkningen om, at banken i tilfælde af, at en rate ikke dækker samtlige transporthavere, reserverer sig ret til at holde raten tilbage, indtil spørgsmålet om dens fordeling er afgjort.

Se derimod U. f. R. 1937 s. 689, hvor banken ved noteringen af en transport havde påtaget sig pligt til at reservere det til transportens indfrielse nødvendige beløb, og hvor banken havde tilsidesat denne pligt. Da det af banken påberåbte forbehold ikke havde fundet tilstrækkeligt klart udtryk i noteringspåtegningen, måtte banken tilsvare det ved transporten sikrede beløb.

Se bl. a. U. f. R. 1913 s. 90, 1916 s. 31, cfr. 1894 s. 39, Haandværksraadets Aarbog 1943—44 s. 117—18.

Henry Ussing, Kaution (1928) s. 10—11, *Kæstel* s. 219.

8. *Annulation af notering af transporter.*

Såfremt entreprenøren misligholder entreprisekontrakten, opstår spørgsmålet om misligholdelsens betydning for noterede transporter.

Indledningsvis skal bemærkes, at A. B. § 18, stk. 3, indeholder følgende bestemmelse:

Dersom arbejdet på utilbørlig måde tilsidesættes eller ikke fremmes behørigt, har bygherren ret til, efter forudgående forgæves skriftlig advarsel, at fratage entreprenøren arbejdet eller visse dele deraf og lade det fuldføre for hans regning. Forinden den nye entreprenør påbegynder arbejdet, skal der af bygherren træffes foranstaltninger til at søge omfanget og, hvis der er strid herom, kvaliteten af det hidtil udførte arbejde konstateret, i hvilken anledning entreprenøren skal have lejlighed til at varetage sine interesser.

Denne regel i A. B. er ny, men hviler, som omtalt s. 105 på domspraksis.

Såsnart der er konstateret misligholdelse fra en entreprenørs side, bør bygherren derfor straks underrette samtlige transporthavere — ved anbefalet brev — om, at der har fundet misligholdelse sted fra entreprenørens side, og at bygherren som følge deraf ser sig nødsaget til at annullere samtlige noteringer af transporter.

Undertiden forbeholder transporthaverne sig dog, som regel gennem bestemmelse i transporten, i sådanne tilfælde ret til at færdiggøre entreprisen. Dette forbehold tages navnlig af større leverandørfirmaer, som har interesse i at få færdiggjort arbejdet så billigt som muligt gennem en håndværker eller en entreprenør, som de selv kender, hvortil tillige kommer ønsket om, at de kan fortsætte med materialeleverancen.

Såfremt transporthaverne imidlertid ikke har forbeholdt sig ret til at færdiggøre arbejdet gennem bestemmelse herom i transporten, har bygherren ingen pligt til at træde i forhandling med leverandørerne eller transporthaverne i det hele taget.

Sagførersamfundets kredsbestyrelse for København har i en kendelse udtalt, at der ikke foreligger nogen sagføremæssig kutyme, hvorefter bygherrens sagfører, inden han i tilfælde af hovedentreprenørens misligholdelse lader arbejdet færdiggøre for dennes regning, bør optage forhandling med underentreprenørerne, der har transport på de rater, som herved falder bort.

Kendelsen findes i Sagførerbladet 1951 s. 185—186:

„En håndværker, der som hovedentreprenør havde påtaget sig at opføre et hus, undlod trods gentagne påmindelser fra bygherrens sagfører, sagfører X, at færdiggøre dette rettidigt, og da det endelig var færdigt til indflytning, led arbejdet af forskellige mangler, som konstateredes ved et retsligt skøn, der overværedes af hovedentreprenøren. Sidstnævnte undlod at afhjælpe de tilstedeværende mangler trods yderligere gentagne påmindelser fra sagfører X, som derefter meddelte hovedentreprenøren, at man nu så sig nødsaget til at lade en anden ordne det. Længe inden hovedentreprenørens misligholdelse var indtrådt, havde denne givet en del af arbejdet i underentreprise til en anden håndværker, der samtidig fik transport på en del af enterprisesummen, hvilken transport straks blev anmeldt for og noteret af bygherren.

Denne underentreprenør spurgte ved sin sagfører, sagfører Y, nu kredsbestyrelsen, om det er sædvane mellem sagførere, der beskæftiger sig med byggeri, at bygherrens sagfører, når hovedentreprenøren misligholder entreprisekontrakten, da retter henvendelse til de personer, der som håndværkere eller transporthavere er økonomisk interesseret i det pågældende byggeri, med henblik på at foranledige disse til at få hovedentreprenørens misligholdelse berigtiget, og såfremt der måtte eksistere en sådan sædvane, klagede sagfører Y over sagfører X i anledning af, at denne havde undladt at foretage sådan henvendelse til transporthaverne og i stedet herfor foranlediget de ved hovedentreprenørens misligholdelse forårsagede mangler afhjulpes ved fremmede håndværkere.

Begge parter underkastede sig kredsbestyrelsens afgørelse alene med forbehold af anke til sagførnævnet.

I kredsbestyrelsen var der enighed om at svare, at der ikke findes nogen sagførmæssig kutyme for, at bygherrens sagfører i tilfælde af misligholdelse fra hovedentreprenørens side bør henvende sig til underentreprenørerne eller transporthaverne og optage forhandlinger med disse om afhjælpningen af manglerne, og at den omstændighed, at en underentreprenør har fået transport på en del af enterprisesummen derfor ikke forhindrer bygherren i at holde en del af enterprisesummen tilbage, når dette er rimeligt begrundet i hovedentreprenørens forhold, med mindre der foreligger særlig aftale herom. Overensstemmende hermed fandtes der ikke at foreligge fornødent grundlag for klagemål over sagfører X.

Enkelte banker har imidlertid indtaget et overdrevent forsigtighedsstandpunkt ved annulation af notering af transporter. Det er forekommet, at bankerne har forlangt, at samtlige transporthavere skal samtykke i, at transporterne er annulleret. Banken har selv tilskrevet transporthaverne — foruden det anbefalede brev, som transporthaverne allerede har modtaget fra bygherren eller dennes sagfører. Banken har ligeledes givet de pågældende transporthavere en frist til at protestere i, hvad der må forekomme ganske overflødig. Disse bankers fremgangsmåde stemmer ikke med doms-

praksis, og den er urimelig i forhold til bygherren. Større firmaer, leverandører og lignende, som er bekendt med fremgangsmåden i disse tilfælde, tager simpelthen til efterretning, at transporten er annulleret.

Byggeriet er under den hårde nødvendighedens lov; det skal fremmes, der er ikke tid til at afvente, hvorvidt transporthaverne i anledning af en protest kan gennemføre en retssag. Hvis man tænkte sig, at banken stadigvæk indtog det forsigtige standpunkt, at selv transporter, som er annulleret, skulle have lejlighed til at føre retssag, ville det være ensbetydende med, at byggeriets færdiggørelse kunne blive forsinket både et og to år.

Det gør naturligvis ingen forskel, at transporten også er anmeldt for byggeforetagendets sagfører, idet dennes noteringspåtegning kun indeholder forpligtelse til at udbetale det borttransporterede beløb, såfremt dette kommer til udbetaling, og forpligtelsen bortfalder, hvis dette ikke sker, jfr. ovenfor s. 168.

Transporthaveren kan — som omtalt s. 170 — kun opnå en videregående ret i kraft af en selvstændig forpligtelseserklæring, f. eks. ved bygherrens kaution eller garanti. Her flyttes med andre ord risikoen for, at transportgiveren opfylder sine forpligtelser, fra transporthaveren over på bygherren.
